

IZDENCZY JÓZSEF, AZ ÁLLAMTANÁCS ELSŐ MAGYAR TAGJA.

A XVIII. század közepe óta a magyar nemzet sorsának irányításában és alakításában nagy szerepet játszott a bécsi államtanács. Nyilvánvaló, hogy az uralkodó döntésére nem csekély befolyást kellett gyakorolnia ennek a testületnek, amely az uralkodó és a végrehajtó szervek közé ékelődött.

Az uralkodó resolutionin azonban ennek nincs nyoma, úgy hogy az államtanács szerepe a háttérben játszódott le, de viszont annál fontosabb volt. Ennek következtében nagyon nagy jelentősége van annak a kérdésnek, hogy kik voltak azok, akik ebben a testületben helyet foglaltak és még inkább, hogy kik voltak azok, akik mint a magyar kérdések szakértői a magyar nemzet sorából jutottak az államtanácsosok közé, mert az ő állásfoglalásuk kétségtelenül nagy súllyal esett latba, midőn magyar kérdésben kellett dönteni. Épen ezért nem lesz érdektelen megvizsgálni az első magyar államtanácsos, báró Izdenczy József működését, különösen azért, mivel ő a magyar nemzet sorsára döntő jelentőségű 1790-es években töltötte be ezt a hivatalt.

A legfontosabb kérdés, melyet vizsgálnunk kell, hogy milyen volt az ő felfogása, hogyan szemlélte a magyar kérdéseket, milyen szempontok vezették államtanácsosi működésében és hol találhatók meg elveinek és nézeteinek gyökerei. Mielőtt azonban erre a kérdésre megkísérelnénk feleletet adni, előbb egy pillantást kell vetnünk magára az államtanácsra, annak szerepére és jelentőségére, azután pedig Izdenczy életére és pályafutására, hogy megállapíthassuk, hogy milyen környezetből és milyen közbeeső állomásokon keresztül jutott el élete delén erre a fontos és felelősségteljes tisztségre.

Az Államtanács és Magyarország.

A XVIII. század közepén a Habsburg-birodalom életében fontos változások következtek be, amelyeknek következményei Magyarországra is kihatottak. Mária Terézia korára kialakult az osztrák állam¹ és ettől kezdve a rendi Magyarországgal szemben egységesen állanak a birodalomra összehozott örökös tartományok. Bár már eddig is történtek kísérletek, hogy Magyarországot is beolvassák az örökös tartományok sorába, most ez a törekvés új erővel támadt fel, de más eszközökkel munkálták, mint az előző századokban.

Van azonban egy másik körülmény is ugyanebben az időben, amely a monarchia vezetőinek figyelmét Magyarországra irányítja. Ekkor ugyanis a Habsburgok hatalmának eddigi alapjai megrendültek. A nyugaton elszenvedett kudarcból következett, hogy a monarchia csak úgy tarthatja meg korábbi szerepét Európában, ha a súlypontját áthelyezi a Duna mellékére. Ebben az új koncepcióban természetesen igen fontos szerep jutott Magyarországnak, mert a birodalomnak az osztrák-cseh örökös tartományok mellett a törököktől visszafoglalt magyar területekre kellett támaszkodnia. Ennek azonban az volt az előfeltétele, hogy ezeket sikerüljön szorosabban összefűzni és belőlük egységes birodalmat kívácsolni. Az uralkodók közül Mária Terézia vette ezt észre és törekedett is ezt a célt megvalósítani. Ennek a szolgálatában állottak az ő uralkodása alatt történt nagyfontosságú közigazgatási reformok.² Ez volt a főfeladata az új államtanácsnak³ is, amely 1760-ban jött létre.

Ennek a testületnek a megalakítása Kaunitz herceg nevéhez fűződik, aki látva, hogy a hétéves háború szerencsétlen fordulatot vesz, minthogy az eddigi reformokkal nem sikerült a monarchia szervezetében rejlő súlyos hibákat kiküszöbölni, elhatározta, hogy a külügyek mellett a belügyek vezetését is a kezébe veszi.⁴ Ő a legnagyobb bajt abban látta, hogy

¹ J. Redlich: Das österreichische Staats- und Reichsproblem. Leipzig, 1920, I. 1. 9—48. 1

² Ember Gy.: Az egységes monarchia gondolata Mária Terézia korában. Századok, 1936, 241—43. 1.

³ Az államtanácsra I. Hock—Bidermann: Der österreichische Staatsrath 1760—1848. Wien, 1879., és elsősorban Fellner—Kretschmayr—Walter: Die österreichische Zentralverwaltung. II. Abt. 3. Bd. Wien, 1934, ahol az államtanács felállítására vonatkozó iratok ki vannak adva. Továbbá Ember Gy.: Magyarország és az államtanács első tagjai. Századok, 1935, Pótfüzet.

⁴ Fr. Walter: Kaunitz' Eintritt in die innere Politik. M. Ö. I. G. 46. k., 1932. 37—38. 1.

a monarchia vezetéséből hiányzik az egység. Az egyes hatóságok ugyanis a saját elgondolásuk szerint jártak el magasabb, egységes szempontok nélkül. Az egységes vezetés feladata így az uralkodóra hárult, aki az ügyek sokfélesége és különbözősége miatt azonban egyedül nem tudott ennek eleget tenni. Olyan tanácsadó testületre volt tehát szükség, amely partikuláris szempontok felé tud emelkedni. Ez lett a feladata az új államtanácsnak,⁵ amely az eddigi titkos tanácsoktól főleg abban különbözött, hogy feladata kizárólag tanácsadás volt, végrehajtó hatalommal nem bírt.⁶ Hogy a közigazgatás ellenőrzése magától a közigazgatástól el legyen különítve, az államtanács statutuma kimondta, hogy a tanácsosok nem viselhetnek egyidejűleg más hivatalt is, kivéve az államkancellárt, aki egyébirányú elfoglaltsága miatt úgysem lehetett mindig jelen a tanácskozásokon.⁷ Az államtanács tagjainak száma kezdetben kevés volt: 3 államminiszter (Staatsminister) és 3 államtanácsos (Staatsrat) alkotta, valamint 1 referendárius. Valamennyi ügy, amelyet az alsóbb hatóságok felterjesztettek az uralkodóhoz, a tanács elé került. A referendárius az egyes ügyeket kivonatolta, majd a tanács tagjai között fordított rangsorban circulációba bocsátotta. Az egyes tanácsosok az ügy áttanulmányozása után ráírták az ívre votumukat. Az ezek alapján megfogalmazott resolútiotervezetek közül az uralkodó kiválasztotta a tetszésének megfelelőt és ennek értelmében nyert az ügy elintézését. Az intézkedés mindig az uralkodó nevében történt, az államtanács nevének említése nélkül.⁸ Az országos hatóságok és az államtanács között még az is igen lényeges különbség, hogy itt az egyes tanácsosok nézete külön-külön került az uralkodó elé, tehát az egyes tanácsosok egyéni véleménye szabadabban érvényesült, mint a helytartótanácsban vagy a kancelláriában.⁹

Az államtanács hatásköre nem volt területhez kötve, az egész birodalom belügyeit tárgyalta és rendeltetéséből is következett, hogy a magyar ügyek épen úgy, mint az örökös tartományok ügyei, a tanácsosok elé kerültek. Így úgyszólván megalakulásától kezdve foglalkozott magyar ügyekkel. Ez azonban nem történt nyíltan, mert ebben az esetben magyar embert is kellett volna az államtanács tagjává kinevezni, Mária Terézia pedig alkotmányos megfontolásból, illetve komplikációktól félve, ezt nem akarta. József tehát mint *corregens* hiába javasolta magyar taná-

⁵ Ember: i. m. 556. l.

⁶ Hóman—Szekfű: Magyar Tört. IV.³ k. 557. l.

⁷ Walter: i. m. 39—42. l.

⁸ Hock—Bidermann: i. m. 9—20. l.

⁹ Ember: i. m. 560—61. l.

csos kinevezését, az uralkodó mindvégig elzárkózott ettől a gondolattól, mivel az államtanács hivatalosan magyar ügyekkel nem foglalkozott. A magyar hatóságok csakhamar felismerték a valódi helyzetet, tiltakoztak is, azonban eredménytelenül. Az államtanács ugyanis nem döntött és intézkedett magyar kérdésekben, hanem csupán tanácsokat adott az uralkodónak, tehát formailag törvénysértés nem történt, a valóságban azonban csaknem minden magyar ügyben a tanácsosok véleménye alapján döntött az uralkodó.¹⁰ Olyan esetekben, mikor az államtanácsosok valamely magyar kérdésben nem láttak elég világosan, felvilágosításért a magyar kancelláriához fordultak és gyakran felhasználták a magyar viszonyokban jártas, de a bécsi udvar nézeteit valló magyar magánemberek tanácsait is. Ezeket azonban csak egyes esetekben kérdezték meg. Mária Terézia korában gyakran szerepel ilyen minőségben Kollár Ádám Ferenc.¹¹

Az államtanács a Mária Teréziát követő uralkodók alatt is fennállott, szerepében és jelentőségében azonban változás következett be. A benünket leginkább érdeklő változás II. József alatt történt 1785. október 7-én, amikor az uralkodó báró Martini kiválásakor báró Eger Ferdinánd és Izdenczy József személyében két új államtanácsost nevezett ki. Ettől az időtől fogva a magyar ügyek referense Izdenczy lett, ilyen ügyekben ő adta le elsőnek votumát, — valamint az ő hatáskörébe tartoztak az örökös tartományok tanulmányi ügyei is, mert már előbb is tagja volt a Studienhofcomissionnak, — míg az örökös tartományok összes egyéb ügyeit kivétel nélkül Eger referálta, tehát ő szólott hozzá először a kérdésekhez. Addig a referensi ügykörök nem különültek el egymástól, a tanácsosoknak különféle ügyeket osztottak ki. Még fontosabb azonban, hogy Izdenczynek, mint magyar embernek az államtanács tagjává történt kinevezésével e tanácsadó testület most már nyíltan is kiterjesztette hatáskörét az egész monarchiára.¹² Egyébként II. József

¹⁰ Hock—Bidermann: i. m. 11. és 26. l. Ember: i. m. 563—64. l.

¹¹ Csóka J. L.: Kollár Á. F. hatása az államtanács magyar kamerális tárgyalásaira. Bécsi Magy. Tört. Intézet Évk. V. k., 150. l.

¹² Hock—Bidermann: i. m. 99—109. l. Az ügyek új szétosztására v. ö. gróf Hatzfeld államminiszter elaboratumát az államtanács felállításáról és az abban bekövetkezett változásokról: „Welche Vertheilungsart, da eigentlich nun wirkliche Referaten für h. und deutsche Geschäfte bestehen, mit dem ersten Institut des Staatsraths nicht wohl vereinbarlich zu seyn scheint.” Kaiser Franz Akten fasz. 90. Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien. II. József kézirata Izdenczy államtanácsosi kinevezéséről a magyar kancellárhoz, gróf Pálffyhoz 1785. október 3.: „Ich habe bey nunmehrigen Austritt des Freyherrn von Martini vom Staatsrathe den Hofrath von Izdenczy zum Staatsrath zu ernennen beschlossen. Ich hoffe die Kanzley wird hierin den Wunsch, womit auch

fontos intézkedéseket és újításokat hozott az államtanács közreműködése nélkül is. Rendeleteit általában saját elgondolása szerint adta ki és az anyagot is, melyen ezek felépültek, többnyire maga gyűjtötte össze, főleg utazásai alkalmából. Így miniszterei sok esetben nem bizalmas tanácsadók, hanem inkább végrehajtó közegek, az államtanács tagjainak is ekkor sokszor ez a szerep jutott osztályrészül. De azért József nem kapcsolta ki teljesen az államtanácsot az általa megindított reformtevékenységből és a tanácsosoknak különösen uralkodása végén, midőn egész rendszere összeomlott, jutott fontos szerep.¹³ II. Lipót idejében az államtanács ismét nagyobb befolyásra tett szert. Míg József igen gyakran egyik resolutiotervezetet sem fogadta el, hanem valamennyit áthúзва, sajátmaga fogalmazta meg döntését, Lipót rendszerint változtatás nélkül elfogadta a javasolt resolutiót. Ennek az a magyarázata, hogy ő, ellentétben bátyjával, nem akart minden aprólékos ügyet maga intézni, hanem jó emberismerő lévén, tanácsadóiban megbízott és a mindennapi ügyek intézését nyugodtan rájuk bízta. Az iniciatívát és az új utakra térést ellenben, ahol ezt szükségének látta, fenntartotta magának.¹⁴

Egészen más lett a helyzet Ferenc uralma alatt, mikor az államtanács élete formális volt. Az ő uralmának jellegét meghatározta egyéniségének uralkodó vonása: a bizalmatlanság. Senkiben sem tudott igazán megbízni, még a testvéreiben sem. Megvolt ez a bizalmatlanság II. Józsefben is, aki ritkán volt megelégedve tanácsadóival, ő azonban rendelkezett a megfelelő tehetséggel és energiával, hogy szinte minden ügyet saját maga intézzen, bár ez teljes mértékben még neki sem sikerült. Ferencből azonban hiányoztak ezek a tulajdonságok és így az ügyeket az államtanácsosok javaslatai alapján nem tudta eldönteni, hanem sokszor másokat is megkérdezett. Így az államtanács aktáit néha a kabineti miniszterek felülbírálták, amikor a kezükön át a különféle felterjesztések az uralkodó elé jutottak. Még jobban bízott Ferenc a kabineti titkárokban, akik teljesen a háttérben állva, nagy befolyást gyakoroltak az uralkodóra. A legelőkelőbb hivatalnokok, sőt az államtanácsosok felterjesztései és votumai felett is az uralkodónak ezek a felelőtlen tanácsadói döntöttek és Ferenc

in der obern Leitung und Entscheidung der Ungarisch und Siebenbürgischen Geschäfte die vollkommene Kenntniss der Verfassung und Gesetze mit eintrette, nicht verkennen." O. L. Kanc. 12495/1785.

¹³ Höman—Szekfü; i. m. V.³ k. 38. I. és I. Beidtel: Geschichte der österr. Staatsverwaltung 1740—1848. Innsbruck, 1896, II. k., 176. I.

¹⁴ Mályusz E.: Sándor Lipót főherceg nádor iratai (Fontes). Budapest, 1926. 50—51. I.

a véleményüket rendszerint elfogadta. A kabineti tanácsadók között volt e korban Izdenczy is, aki ekkor leginkább ezen a kabineti uton érvényesítette befolyását és nem az államtanácson keresztül.¹⁵ Volt azonban még egy másik körülmény is, amely az államtanács csődjét előkészítette. Ebben a korban egyre több ügyet utaltak a tanács hatáskörébe, azonkívül a tagoknak számát is folyton növelték, így az ügyek intézése egyre bonyolultabb és lassúbb lett, úgy hogy az államtanács végül is a gyorsabb közigazgatás kerékkötőjévé vált. Ezért egyre többen kezdték kívánni az államtanács megszüntetését, ami 1801. augusztus 31-én el is következett. Helyébe felállították az állam- és konferencia-minisztériumot, (Staats- und Conferenz-Ministerium), mint az összes államügyek legfőbb ellenőrző hatóságát. Ennek az új minisztériumnak részint ugyanazok lettek a tagjai, akik a megszüntetett államtanácsban szerepeltek, így Izdenczy is állam- és konferencia-tanácsosi címmel, s itt hatáskörébe tartoztak a belügyi departementban a hungarica-k. Mivel azonban ő előrehaladott kora miatt egyedül már nem győzte a referatutumot, melléje adták hasonló rangban medgyesi Somogyi Jánost.¹⁶ Lényeges változás tehát nem történt. Épen ezért az eddigi bajok továbbra is megmaradtak. Az állam- és konferencia-minisztérium már 1808-ban megszűnt és ekkor helyreállították az államtanácsot, mely különböző módosításokkal egészen 1848-ig fennállott.¹⁷ A valóságban azonban Ferenc uralmának második felében az uralkodó két tanácsosa: gróf Kollowrat és Metternich herceg vitték a kormányt és az államtanács az ő vetélkedésük színterévé vált.¹⁸ Minket azonban most csak az érdekel, hogy Izdenczy József egészen haláláig (1811) tagja volt az államtanácsnak, majd pedig az ebből kinőtt államkonferenciának.

Kérdés, hogy milyen szempontok és elvek vezették az államtanácsot. A leglényegesebb e tekintetben az a körülmény, hogy az ügyeket mindig az egésznek a szempontjából ítélték meg. Magyarországot csak a monarchia egy részének tekintették és nem önálló államnak, mert az uralkodó

¹⁵ Mályusz: i. m. 89—90. l. Szekfü Gy.: Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez 1790—1848 (Fontes). Budapest, 1926, 63. l.

¹⁶ Hock—Bidermann: i. m. 645—51. l., valamint Staatsrat Akten 3322/1801. Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien. „Um die Gesundheit des Staats- und Conferenzraths Izdenczy zu schonen, ihm zur Pflégung derselben Zeit und Weile zu gönnen und mich sohin seiner noch weiters in Geschäften gebrauchen zu können, habe Ich Mich entschlossen den bei der h. Hofkanzley angestellten Hofrath v. Somogyi zu Meinem Staats- und Conferenzrath für die hungarisch und siebenbürgischen Angelegenheiten zu ernennen.”

¹⁷ U. o. 661. s köv. l.

¹⁸ Miskolczy Gy.: A kamarilla a reformkorszakban. Budapest, é. n.

nemcsak magyar király volt és így az örökös tartományok érdekei felett is örködni kellett.¹⁰ Felfogását meghatározta az a körülmény, hogy Mária Terézia uralkodásának a második felében tanácsadói, köztük az államtanácsosok is, egyre nagyobb mértékben a felvilágosodás hatása alá kerültek és az új eszmék lelkes híveivé szegődtek, bár maga az uralkodó mindvégig idegenül állott szemben az új szellemmel. Ezek az új eszmék nyomták rá bélyegüket az államtanácsosok nézeteire is. Közülük ez leginkább báró Boriénél látszik, aki a legerősebb egyéniség volt. Szerinte a királyi hatalomnak korlátokat csak az állam java szab. A legfontosabb a köz java, „das allgemeine Wohl”, ebből ered az uralkodó joga és ez szabja meg minden cselekvésének irányát. A rendiség által emelt korlátokról tehát nem akar tudni. Az állam java, a közjó az alattvalók boldogsága. Az uralkodó feladata tehát az alattvalókat boldoggá tenni. Ez a felfogás természetesen teljes ellentétben áll a rendi szemlélettel. Így Borié és vele együtt az államtanács többi tagja ebben a rendi felfogásban látta a bajok főforrását és a racionalizmusra jellemzően úgy képzelte, hogy ha a magyarokat felvilágosítják tévedéseikről, akkor ők önként el fogják ismerni az államtanács által vallott elveknek a helyességét. Mivel ebben az időben még nem működött magyar államtanácsos, Borié, áttanulmányozva a Corpus Jurist, megállapította a törvényekből, hogy a magyar király régen sokkal szélesebb körű jogokkal bírt, amelyekből idővel sok feledésbe merült. Ezeket igyekezett tehát újra érvényesíteni. Ennek a célnak az érdekében sürgették az államtanácsban, hogy a magyarokat meg kell szabadítani tévedéseiktől és a közjog megfelelő tanításával helyes szemléletet kell beléjük oltani. Az ifjakat főleg arra kell oktatni, hogy a rendek kiváltságait csak annyiban tarthatják meg, amennyiben azok nem ellenkeznek a köz javával, mert a magánérdekeket alá kell rendelni a köz javának. Az előitéletek kiirtásával minden jóra fordul: ezen múlik az egész. A dolog sikere e tanároktól és a megfelelő tankönyvektől függ. Borié tehát a magyar törvények és az alkotmány helyes, a köz java szempontjából történő értelmezésére törekedett. A rendiséget a köz javával akarta összhangba hozni. Törekvése azonban természetesen kudarcot vallott és a probléma nem volt ilyen egyszerűen megoldható. Ő is, mint egész kora, túlbecsülte a rációnak, az észnek a hatalmát és azt mindenhatónak hitte.²⁰

Mária Terézia utóda II. József alatt már nemcsak az uralkodó

¹⁰ Ember Gy.: Az egységes monarchia gondolata. Századok, 1936, 245—47. l.

²⁰ Ember: Az államtanács első tagjai és Magyarország. 609. s köv. l.

tanácsadói, hanem maga József is lelkes és meggyőződéses híve a felvilágosodásnak. A kormányzat célja az állam felvirágoztatása és az alattvalók boldogítása, akiknek az a létjogosultsága, hogy segítik az uralkodót ennek a célnak az elérésében. „Alles für den Staat und nichts durch das Volk”, lesz a jelszó.²¹ Az ő uralkodása idején lett az államtanács tagja egyidőre báró Martini, bécsi egyetemi tanár, aki a felvilágosult abszolútizmus theoretikusa volt és az uralkodó abszolút hatalmát a racionalista társadalmi szerződés elméletekből²² vezette le. Uralkodásának tíz esztendejében a felvilágosodás eszméi szabadon terjedtek és teljes polgárjogot nyertek a birodalomban. Maga József az összes Habsburg területek egy államba való összeolvasztása közben teljesen a racionálizmus szellemében járt el, a valódi viszonyokat nem akarta tekintetbe venni és azokkal nem számolt. Ez volt kudarcának is oka és ez különböztette meg Boriétól, aki, bár célja végeredményben ugyanaz volt, mint Józsefé, a szükséges reformokat csak fokozatosan, lassan akarta életbeléptetni. Az államtanácsosok egy része azonban nem került ennyire az új eszmék hatása alá és nem szakadt el ennyire a valóságtól, mint uralkodója. Maga Kaunitz nem helyeselte József erőszakos intézkedéseit és többször is kívánta az alkotmány helyreállítását Magyarországon.²³ Ilyen felfogás mellett nem várhatjuk az államtanácstól, hogy megértést tanúsítson a magyar rendiség iránt, vagy magyarbarát legyen, a legtöbb amit kívánhatunk a tanácsosoktól, hogy ne legyenek magyargyűlölők.

Röviden át kellett tekinteni az államtanács keletkezését, rendeltetését, működését és az ott uralkodó mentálitást, hogy így megállapíthassuk, mennyiben alkalmazkodott Izdenczy ehhez és hogyan töltötte be feladatát ezen a helyen, ahová az ő személyében először került magyar ember és ahol igen sokat használhatott vagy árthatott nemzetének.

II.

Izdenczy élete és pályafutása.

Az Izdenczy családra vonatkozó adatokat Kovachich Márton György állította össze és tette közzé. Szerinte a család Verőce megyéből származik.²⁴ II. Mátyás 1610-ben Izdenczy Györgynek és testvéreinek a nemes-

²¹ P. Mitrofanov: Joseph II. Wien und Leipzig, 1910, I. k., 81. l.

²² Eckhardt S.: A francia forradalom eszméi Magyarországon. Budapest, é. n. 29. l.

²³ Hóman—Szekfű: i. m. V.³ k., 52. l.

²⁴ Adversaria familiam Izdenczy concernentia, kézirat a M. N. Múzeumban: „Familia haec indubie originem et nomen ducit a terra et castro Izdenc in comitatu de

ségét megerősítette, 1698-ban pedig Esterházy Pál herceg nádor Izdenczy Márton, aki 1681-ben Thököly titkára volt, és feleségét Sáros megyében lévő birtokaikban megerősítette. Az itt szóbanforgó birtokok: Komlós, Nádffő, Sálmán, Siroka, Osztopataka, Szentkereszt. Végül 1724-ben szerepel Emericus Izdenczy, mint a gróf Aspremont család plenipotentariususa. Ő 1762-ben meghalt és ekkor gyermekei: József, Terézia, Anasztázia, Erzsébet, Franciska és Antal árván maradtak. Ebből az alkalomból a komlói birtokról Sáros megye alispánja, szolgabírája és esküdtje inventariumot készített.²⁵ Ezekből az adatokból kitűnik, hogy a család régi nemesi család, amelynek Sáros megyében voltak birtokai, míg egy másik ág Trencsén megyében volt birtokos. Az előbb említett Izdenczy Imrének a legidősebb fia volt a bennünket érdeklő Izdenczy József. Van olyan feltevés is, hogy mint törvénytelen gyermek eredetileg nem született nemesnek és ezért viseltetett olyan nagy ellenszenvvel a nemesség iránt.²⁶ Ez azonban nem valószínű, mert midőn testvéreivel, akiknek az ügyeit, legidősebb testvér lévén, ő intézte, az örökség miatt hosszú ideig pereskedett, ezek a per folyamán nem tettek semmiféle említést vagy célzást származására.²⁷ Már pedig ezt a körülményt a per folyamán bizonyára nem hagyták volna kiaknázatlanul.

Izdenczy József pályafutása a következő volt:²⁶ 1724 körül született Zborón Sáros megyében. Neveltetéséről annyit tudunk, hogy Egerben a Foglarianum növendéke volt. Ennek a Foglár György egeri kanonok által 1740-ben alapított jogi iskolának az volt a célja, hogy jó katolikus vallású jogászok kerüljenek ki belőle, mert addig az volt a helyzet, hogy az ügyvédek nagy része protestáns volt. Az intézet jellege tehát szigo-

Wereöce; nam ad annum 1244. reperio in quodam Diplomate Sampson, Georgium. Wlk et Wlcheta filium De wecher de Ezdench, sive Izdench alias Felseö Ezdench." Ezeket az adatokat Kovachich abból az alkalomból állította össze, hogy kiadta a jelentését Izdenczy Andrásnak, aki 1641-ben a török portánál követ volt. Ezzel kapcsolatban így ír a családról: „Ortus est ex familia nobili et pervetusta, cuius majores et posterii varia in Republica Hungarica munera diversis temporibus gessere, quorum nonnullos ex Actis erutos hic ordine Chronologico recensere visum est." Mindezek az adatok megtalálhatók a családra vonatkozó más adatokkal együtt az Izdenczy családi levéltárban. O. L.

²⁵ U. o. és l. a családra Nagy I.: Magyarország családai II., 271. l.

²⁶ Wurzbach: Biographisches Lexikon.

²⁷ Izdenczy családi levéltár.

²⁸ Rövid életrajza megtalálható: Allgemeine Literatur Zeitung. Halle und Leipzig, 1812 I. 519. l., valamint Magyar Kurir, 1811. év III. 25. szám. Ezek alapján Szinnyei J.: Magyar írók élete és munkái. V. 229. l. A Wurzbach: Biographisches Lexikon-ban lévő életrajz nagyon hiányos.

rúan katolikus lévén, Foglár intenciói és a curia által az iskola számára 1755-ben kibocsátott szabályzat értelmében abba csak katolikus vallású magyar nemes ifjak voltak felvehetők. Ki voltak innen zárva az idegen származásúak és a nem katolikusok. Minden belépő növendék köteles volt megesküdni a katolikus vallás tanaira és megfogadni, hogy sohasem fog az egyház jogai ellen cselekedni vagy egyházi személyeket pereskedéssel zaklatni.²⁹ Az a körülmény is, hogy Izdenczy ennek az intézetnek volt a növendéke, bizonyítja, hogy nemesi családból származott. Felvetődik ezután a kérdés, hogy mit tanult ebben az iskolában. A Foglarianumba a növendékek a gimnázium elvégzése után kerültek és a jogi tanfolyam itt 2 esztendeig tartott. Az intézetnek két jogtanára volt, akik közül az egyik az 1740—48 közötti időben Huszthy István, a híres jogtudós és országos tekintély volt, továbbá tanított még ott egy harmadik tanár, aki matematikát és történelmet adott elő, mivel a növendékek a jogon kívül ezeket a tárgyakat is tanulták. Nagy hiánya volt azonban ekkor a Foglarianumnak, hogy csak jus patriumot és egyházjogot tanítottak, a római jogot ellenben teljesen elhanyagolták.³⁰ Az Izdenczy képzettségéről és műveltségéről nyert kép is megfelel ezeknek a tanulmányoknak. Kizárólag jogi tudása volt, amely a Corpus iuris kitűnő ismeretében áll, de műveltsége ezen nem terjed túl. Egyébként ő maga is egyszer később elismeréssel említi a Foglarianumot.³¹ Azonban iskolai tanulmányaira vonatkozólag még további következtetéseket is vonhatunk le. A Foglár intézettel kapcsolatban állott a Telekesy-féle nemesi konviktus is. Ezt a század elején Telekesy püspök alapította 10 magyar nemesi származású, katolikus, elsősorban konvertita ifjú számára, akiket áttérésük miatt szüleik elhagytak vagy elüldöztek. Ezeket a grammatikai osztályból választották ki.³² Tekintettel arra, hogy az Izdenczy család otthona Sáros megyében volt, nincs kizárva, hogy Izdenczy József tanulmányait végig Egerben végezte, előbb a jezsuita gimnáziumban, mint a Telekesy-konviktus növendéke, majd pedig a Foglarianumban.³³

²⁹ Udvardy L.: Az egri érseki joglyceum története 1740—1896. Eger, 1898. 10—14. l.

³⁰ U. o. 29. l. és Fináczy E.: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. I. k. 1740—73. Bpest, 1899, 142—43. l.

³¹ Irrthümer. Wien, 1790, 5. l. Itt arról van szó, hogy a legnagyobb baj az, hogy „die wenigsten derselben (t. i. a magyarok) haben die von einem Foglar fundirten und nur erst im Jahr 1741 artikulirten Kollegien der vaterländischen Rechte gehört.”

³² Udvardy: i. m. 22. l.

³³ Ezt a feltevést valószínűvé teszi még az is, hogy az Izdenczy család eredeti-

A Foglarianumnak a püspökkel való kapcsolatából könnyen megmagyarázható, hogy gróf Barkóczy Ferenc egri püspök Izdenczyt maga mellé vette titkárnak. A püspök nagy befolyással bírt az uralkodónál, megbízták a magyarországi tanulmányügyek irányításával, s bizonyára az ő ajánlásának tulajdonítható, hogy Izdenczyt 1758-ban már Bécsben találjuk. Mária Terézia második fiát, Károly főherceget, aki azonban korán, már 1761-ben elhunyt, magyar nyelvre tanította.³⁴ 1761-ben a magyar kancelláriához került először mint concipista, 1763-ban protokollista, majd pedig titkár lett. Midőn azonban 1771-ben gróf Auersperg József lett Erdély gubernatora, az ő kívánságára Izdenczyt udvari tanácsosnak az erdélyi kancelláriához nevezték ki és melléje adták titkárként és segítőtársul. Ettől kezdve Izdenczy egészen Auersperg visszahívásáig, 1774-ig vele együtt Erdélyben tartózkodott.³⁵ Megismerkedve az ottani viszonyokkal, több felterjesztést intézett Mária Teréziához és különféle vádakot emelt a szászok ellen, főleg azonban báró Bruckenthalt vádolta. Vádjai azonban eredménytelenek maradtak, Bruckenthal pozícióját az uralkodónál nem tudta megrendíteni. Erről még később is nagy keserűséggel emlékezett meg.³⁶ Erdélyből visszatérve, a galíciai kancelláriánál szolgált, ide szintén gróf Auersperg kíséretében kerülhetett, aki 1775-ben

leg protestáns lehetett, mert Izdenczy Márton Thököly titkára volt. Lehetséges, hogy csak Izdenczy József lett katolikus, akit a családja ezért üldözött.

³¹ Magyar Kurir 1811. v. ö. Izdenczynek 1797-ben Monostorról adott adomány-levél. Izdenczy család levéltár. O. L. „ut primum nempe ad personam Serenissimi condam Archiducis et hereditari regii Principis piae memoriae Domini Caroli Paterni nostri desideratissimi in qualitate instructoris benigne religi, in qua functione posteaquam usque praematuram eiusdem mortem cum eminenti encomio prostitisset et ad majora quoque audenda laudabilia edidisset specimina.”

³⁵ A. Arneth: Geschichte Maria Theresias X. k. Wien, 1879, 149. l.

³⁶ Fr. Teutsch: Geschichte der siebenbürgischen Sachsen. Hermannstadt, 1907, II. k., 157. s. köv. l. — Izdenczy Erdélyre vonatkozó elaboratumai a Magyar Nemzeti Múzeumban: „Copien einiger Noten an Seine Majestät” 1772-ből. „Anmerkungen über jene Stellen der Protocollorum Universitatis Nationis Saxonicae, welche eine besondere Rücksicht verdienen.” 1773. Végül összegyűjtötte a határörvidék szervezésére vonatkozó különböző iratokat: „Anmerkungen des Siebenbürgischen Hofkanzlers den Baron Buccowschen Entwurf wegen einer Land-Militz in Siebenbürgen betreffend. — 1799. szeptember 1-én a köv. írja Erdélyből való távozásáról: „Uibrigens muss ich auch gehorsamst erinnern, dass, nachdem ich aus Siebenbürgen mit dem damaligen siebenbürg. Gouverneur Grafen v. Auersperg zurückkam und die Untersuchungsakten wider den alten Baron v. Brukenhall höchstgedachter Majestät in zwey Exemplarien vorgelegt wurden, worin die abscheulichsten Data rechtsständig erwiesen, der Kabinäts Sekretär v. Nemi mit den Anhängern des alten Baron v. Brukenhall die Sache mit offener Verletzung der Wahrheit, dahin gebracht habe, dass ich von der siebenbürgischen Hofkanzley zur hungarischen übertreten sollte, welch letztere aber, weil man mich für einen gefährlichen Patrioten ausschriebe, mich durchaus nicht an-

már Galíciai gubernátora volt. Itteni működésének emléke hasonlóképpen egy elaborátum, melyben javasolta Galícia és Lodóméria Magyarországhoz való visszacsatolását (reincorporációját).³⁷ Mikor pedig Mária Terézia 1776-ban ezt a kancelláriát megszüntette, ez év április 27-én kelt kéziratával áthelyezte a magyar kancelláriához, mint tanácsost.³⁸ Úgy látszik az uralkodó addigi működésével nagyon meg lehetett elégedve, mert úgy intézkedett, hogy Izdenczy consiliarius az évi 4000 forint salariumon kívül „ex speciali Gratia” még külön 1000 forintot kapjon évenként 1776. május 10-től, vagyis az eskü letételének a napjától kezdve.³⁹ Ettől fogva a magyar kancelláriánál szolgált Izdenczy egészen államtanácsosi kinevezéséig. 1782-ben tagja lett a Studienhofkommissionnak, ahol Ürményi és Pásztor mellett ő a harmadik magyar tag.

Közben azonban II. József alatt fontos megbízatást kapott. 1784 őszén a megkezdett nemesi összeírás miatt nagy elégedetlenség támadt. A megyék közül különösen Nyitra tiltakozott nagyon éleshangú feliratban. Ezért az uralkodó október 24-én Izdenczyt küldte ki a megyébe, mint királyi commissariust.⁴⁰ Pontos instrukciókkal ellátva indult útnak. Az volt az utasítása, hívjon össze generalis congregatiót és itt olvastassa fel a megye felírását, magyarázza meg a nemeseknek tévedésüket és helytelen eljárásukat, hogy ezt belátva, szegyenkezzenek. Majd befejezve a congregatiót „authoritate regia” folytassa a conscriptiót és tiltsa el minden további congregatiót.⁴¹ Izdenczy ilyen szellemben járt el, csak egy helyre kellett az ellenállás letörésére 40 katonát küldeni. Egyébként jelenti, hogy „es lässt sich hoffen, dass bey besserer Belehrung und mehrerer Aufklärung der Sache das Conscriptions Geschäft zu Stande kommen werde”.⁴² A kancellária referense, Ürményi a jelentést előterjesztve.

nehmen wollte, und zum erstenmal mit dem libello Repudii beehrte.” K. F. A. Fasz. 80.

³⁷ Über Gallizien und Lodomerien im Vergleich mit dem ungarischen System verfasst anno 1779, melyet már Bécsbe való visszatérése után készített. Magy. Nemz. Múzeum. Továbbá: Entwurf zu einem Postpatent für das Königreich Galizien und Lodomerien. Varia der Kabinettskanzley. Fasz. 22/c. Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Wien.

³⁸ Kanc. 2371/1776. O. L.

³⁹ Kanc. 3038/1776. O. L. „hoc quidem solummodo ad personam et sine consequentia ad alios”.

⁴⁰ A Nyitra megyében történetekre I. Magyarország vármegyéi és városai. Nyitra vm. 649. s köv. I., valamint Marczali H.: Magyarország története II. József korában. Bpest, 1885—88. II. k., 377. s köv. I.

⁴¹ St. R. 4331/1784.

⁴² Izdenczy jelentése november 4-ről Kanc. 13394/1784. O. L.

igyekezett a megye eljárását mentégetni. A császár azonban ezzel nem értett egyet, hanem megállapította, hogy a megye nemessége megérdemelte a congregatiók eltiltását, a főispán, gróf Forgách pedig hivatalából elbocsátását. Izdenczy eljárását tehát teljes mértékben helyeselte. Végre Izdenczy jelentette, hogy november 29-én congregatiót tartott, amely teljes rendben folyt le és így szigorúbb eszközök alkalmazására nem is került sor. Ezzel az ügy végleg le is volt zárva és nyugodtan folytatódott a conscriptió.⁴³ Midőn a következő évben József életbeléptette közigazgatási reformját és elhatározta, hogy az országot megyék helyett kerületekre osztja fel, kerületi biztosnak többek között Izdenczyt is kizemelte. Ő azonban nem vállalta el ezt a megbízatást személyes okokra hivatkozva. Hogy mik lehettek ezek, nem lehet megállapítani. Tény azonban, hogy József nem nevezte ki.⁴⁴

Midőn az uralkodó 1785-ben régi elgondolásának megfelelően magyar államtanácsost is ki akart nevezni, választása érthetően Izdenczyre esett, aki eddigi működése közben mindig az udvar szellemében járt el. Erdély és Galicia ügyeiben mindig a kincstár érdeke lebegett szeme előtt és Nyitra megyébe való kiküldetésekor is pontosan teljesítette József instrukcióit. Ennek a jutalma és elismerése volt a kinevezés.⁴⁵ Az uralkodó már előbb is gondolt magyar tanácsos beiktatására és már 1782 május 12-én kérdést intézett gróf Esterházyhoz, hogy kit ajánlana erre a célra. Kizártnak látszik azonban, hogy a kancellár Izdenczyt ajánlotta volna. Esterházy jól ismerte őt, nagyon rossz véleménye volt felőle és így tudnia kellett, hogy mit várhat tőle, ha az államtanácsba kerülve, magyar kér-

⁴³ Kanc. 13395/1784. József resolútiója: „Die Kanzley wird also dem Commissario regio Izdenczy nichts zuschreiben, als dass Ich sein Benehmen in allen Theilen vollkommen gutheisse und dass er ferners auf disem Weg fortfahren, seiner Instruction genau folgen und seine weitere Berichte erstatten solle.” Továbbá Kanc. 13396, 14167/1784.

⁴⁴ Marczali: i. m. II. k. 443—449. I. A kerületi beosztással kapcsolatban gróf Esterházy kancellár javaslatot tesz a komisszáriusok személyére nézve is: „Den Hofrath v. Izdenczy habe ich derohalber nicht in Vorschlag gebracht, weilen er mir wüundlich seine privat Ursachen entdeckt hatte; vermög welchen seine Convenienz nicht wäre diesen Dienst anzunehmen.” Kanc. 5983/1785.

⁴⁵ Kinevezése alkalmából az uralkodó a következő kéziratot intézte hozzá 1785. okt. 3-án: „Ihre bekannte gute und eyfrige Anwendung in den Geschäften und die darin erworbenen stattlichen Kenntnisse haben mich bewogen Sie zum Mitglied meines Staatsrathes in innländischen Geschäften gnädigst zu ernennen und Sie als wirklichen Staatsrath zur künftigen Dienstleistung anzustellen.” St. R. 4182/1785. Egyszersmind intézkedett, hogy évi fizetése 10.000 forint legyen és megkapja „die Postfreyheit”. St. R. 4341/1785.

désekben az uralkodó legfőbb tanácsadója lesz.⁴⁶ Lehetséges, hogy a magyar államtanácsos kinevezése ezért húzódott még három évig és hogy az uralkodó csak akkor döntött Izdenczy mellett, midőn már nem gróf Esterházy volt a kancellár. Izdenczy államtanácsosi működésével József, majd utódai teljes mértékben meg voltak elégedve. Erre több bizonyítékunk is van. Ilyenek azok az elismerő szavak, amelyek kíséretében Ferenc 1801-ben tudtára adta, hogy kinevezte állam- és konferenciai tanácsossá és a valóságos titkos tanácsosi méltóságot adományozta neki.⁴⁷ Elsősorban azonban onnan tűnik ez ki, hogy 1792-ben Ferenc hű szolgálatai és érdemei jutalmazására „*totalem et integram possessionem Monostor comitatui Temesiensi ingremiatam et omne ius nostrum Regium una cum praedicto de Monostor eidem Josepho Izdenczy de Monostor haeredibusque et posteritatibus eiusdem masculini sexus, iure perpetuo et irrevocabiliter donatione pura mediante benigne dederimus, donaverimus et contulerimus.*”⁴⁸ Különös figyelmet érdemel az, hogy a birtokot donatio pura útján kapta, ami a Habsburg korban már a legnagyobb ritkaságok közé tartozott. Majd 1805-ben megkapta a Mária Terézia által polgári érdemek jutalmazására alapított Szent István rendnek a lovagkeresztjét. Életében egyik utolsó kérése az volt, hogy az uralkodó emelje a családját díjmentesen bárói rangra, hogy így azt a kegyet, amely neki több mint 50 évi állami szolgálata alatt osztályrészül jutott, utódaira is kiterjeszthesse. Ezt a kérését teljesítették is.⁴⁹ 1811. szeptember 4-én halt meg Bécsben. Életkorát nem tudjuk pontosan, mert születési éve bizonytalan, azonban a 80 éven már felül volt. Életéből 52 esztendőt töltött a dinasztia

⁴⁶ Horváth M.: Magyarország történelme. 7. k., Budapest, 1873, 513. l. „nem mint miniszteremtől, hanem mint barátomtól kérek öntől tanácsot”. Esterházy és mások véleménye Izdenczyről l. Arneth: i. m. X. k., 772. l.

⁴⁷ „So habe Ich in Erwägung ihrer allgemein bekannten Rechtschaffenheit, ausgezeichneten, rastlosen und ohnermüden Verwendung, gründlichen und tiefsten Geschäfts Kenntniss, wovon sie während ihrer Anstellung bey dem Staatsrath die stattliche Beweise an Tag gelegt haben, Sie zum Besten meines Dienstes zu Meinem dritten geheimen und Conferenzzrath in dem Range nach dem Conferenzzrath v. Eger mit ihrem dormaligen Gehalt ernannt und habe Ich bereits wegen der Ihnen ohnentgeltlich verliehenen wirklichen geheimen Rathswürde das gehörige an den Fürsten von Kaunitz ergehen lassen.” K. F. A. Fasz. 90.

⁴⁸ A Bécsben 1797. szeptember 7-én kelt adománylevél. Izdenczy családi levéltár. O. L.

⁴⁹ A kancellária terjesztette elő Izdenczy kérését: „Er sieht in seinem hohen Alter von 80 Jahren der huldvoller Bewilligung dieser Bitte um so sehnlicher entgegen, als er bei den wenigen Tagen, die er noch zu leben hat, diesen trostvollen Beweis der Ah. Gnade E. M. mit sich in die Grube zu nehmen wünschet.” St. R. 2221/1811. A család bárósága: Libri regii LXIII. kötet, 135. l.

és az állam szolgálatában. Mivel az államtanácsosok munkája már fizikailag is nagyon fárasztó és megerőltető volt, természetes, hogy Izdenczy utolsó éveiben már nem győzte volna az összes magyar akták feldolgozását. Somogyi kinevezése óta 1801-től kezdve már fokozatosan visszavonult, 1807 után pedig már nem igen fordul elő neve az iratokban. Működésének legfontosabb időszaka az államtanácsban az 1785—1801 közötti időre esik.

III.

Izdenczy felfogása a magyar alkotmányról.

Ebben a korban a közjogi kérdések állanak az érdeklődés központjában és a magyar érdekek a bécsi felfogással rendszerint ezen a ponton kerülnek összeütközésbe. Így Izdenczy is ennek a kérdésnek szentelte a legnagyobb figyelmet. Mivel pedig őt még ezenkívül érdeklődése és képzettsége is arra csábították, hogy minden kérdésnek a jogi oldalát vegye vizsgálat alá, fejtegetéseiben igen nagy teret foglalnak el a magyar alkotmányra vonatkozó nézetei. Felfogásának a vizsgálatát ezzel kell kezdenünk.

A magyar alkotmányra vonatkozó felfogását azonban összefüggően nem annyira votumaiban találjuk meg, hiszen itt aránylag ritkán volt alkalma hosszadalmas közjogi fejtegetésekre, hanem elsősorban különálló jogi értekezéseiben, melyek a kor szokása szerint röpiratokként láttak napvilágot. II. József és II. Lipót idejében ugyanis a monarchiában nagyon fellendült a röpiratirodalom. Izdenczy is számos ilyen művet írt, melyek a császár uralmát dicsőíteni és igazolni törekedtek.⁵⁰ Maga Lipót császár többször adott neki ilyen megbízatást és egyik röpiratát, a „Gespräch” címűt maga az uralkodó cenzurázta.⁵¹ Ezek nagy része ugyan névtelenül jelent meg, de Izdenczy röpiratai esetében a szerzőre a legtöbbször teljesen biztosan ráismerünk, mert a röpiratokban felhozott bizonyítékok és érvek a votumokban lévővel teljesen megegyeznek, azonkívül a votumaiban is gyakran hivatkozik ezekre a röpiratokra, sőt néha mellékeli is ezek valamelyikét a circulandumhoz, hogy így könnyebben meggyőzze a többi tanácsost felfogása helyességéről.

Elsősorban ezeket a forrásokat kell áttekinteni. Az Izdenczynek tulajdonított művek a következők:

⁵⁰ Ballagi G.: A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig. Bpest, 1888, 20—34. l.

⁵¹ Mályusz: i. m. 81. és 247. l. 2. sz. irat.

1. Kurze Geschichte der Kriege zwischen dem Haus Österreich und der Ottomanischen Pforte vom Jahre 1529 bis auf das Jahr 1739 nebst einigen wichtigen Daten das Königreich Ungarn und Siebenbürgen betreffend. Wien 1788. Újra kiadta ezt Grellmann a „Statistische Aufklärungen“ III. kötet 187—374 lapjain, 1802-ben, mivel a szerző 1788-ban nem bocsátotta ezt az értékes krónika szerepét betöltő kis munkáját könyvkereskedői forgalomba, hanem csak barátainak küldte el ajándékkul.

2. Antworten der Wahrheit auf die Beschwerden der Unwissenheit oder merkwürdiges Sendschreiben eines Hungarns an seine Mitbürger über neuesten Zustand ihres Vaterlandes unter der Regierung Josephs des zweiten. Wien 1789. Fordítás a latin eredetiből magától a szerzőtől.⁶²

3. Irrthümer in den Begriffen der meisten Ungarn von der Staatsverfassung ihres Vaterlandes und den Rechten ihrer Könige. Wien 1790.

4. Ignoti nulla cupido neque metus. Wien 1790.

5. Etwas von Verböcz, dem Verfasser des sogenannten Juris Tripartiti Hungarici um einigermassen dem Wunsche des Manch Hermäon's ein Genüge zu leisten, welcher wörtlich besteht: „Werböczius möchte doch irgend jemand die Geschichte dieses Mannes beleuchten.“ Megjelent küllön é. n., majd kiadta Grellmann a „Statistische Aufklärungen“ I. k. 459—68 lapjain.

6. Gespräch zwischen einem durch Ungarn reisenden Fremden und einem unparteyischen Unger über das Ende der Regierung weiland Josephs II. und die dermalige des Kaisers und Königs Leopolds II. im Jahr 1790. Wien 1791., megjelent latinul is. Újra kiadta Grellmann a „Statistische Aufklärungen“ II. k. 89—174 lapjain.

7. Ad Hungaros. Vindobonae 1798. Megjelent német fordításban is.

8. Unmassgebliche Gedanken über das dermalen im Königreiche Ungarn bestehende Contributions-System. Wien 1802. Ezt a röpiratot Izdenczy a 37 lapos kis munka végén lévő aláírás szerint 1777. augusztus 28-án fejezte be Währingben. Nyomtatásban azonban csak 1802-ben jelent meg. Ugyanekkor megjelent a Schedius-féle Zeitschrift von u. für Ungarn II. kötetében is. Azonkívül Grellmann is kiadta a „Statistische Aufklärungen“ III. k. 537—68 lapjain. Kiadásával Izdenczy több, mint 20 évet várt. Csak közvetlenül az 1802-i országgyűlés előtt adta ki ezt a röpiratát, hogy felhívja a figyelmet a magyarországi adórendszer hiányaira és hibáira.

Ezek kétségtelenül Izdenczy művei. Még egy röpiratot tulajdonított

⁶² 471 oldalas kézirat. Izdenczy hagyatéka. O. L.

tak neki: Két minisztereknek egymással közlött gondolatai. Ez azonban nem származhatik tőle, amint ezt már Ballagi bebizonyította.⁵³ Ez abból a célból készülhetett, hogy megmutassa a magyaroknak, milyen álláspontot foglal el a bécsi kormány Magyarországgal szemben és mik a céljai. Nagyon találó és jellemző szavakat ad a két bécsi miniszter szájába, akikben némelyek Izdenczyt és gróf Hatzfeldet vélik felfedezni.

Izdenczy a magyar alkotmány értelmét az ősi társadalmi szerződésből akarja megmagyarázni. Ez a vérszerződés, amely a magyar alkotmány alaptörvénye. Anonymus krónikájából ismerjük. Az itt közölt szerződés az egyetlen eredeti. Hitelességét szerinte még az a körülmény is emeli, hogy a krónika írója, mint I. Béla király jegyzője, könnyen hozzáférhetett a királyi levéltárhoz és könyvtárakhoz és használhatta az ott levő okleveleket. Így Anonymus krónikájának a jelentősége rendkívül nagy a magyar közjog szempontjából, helyes képet a magyar alkotmányról csak innen nyerhetünk.⁵⁴ A vérszerződésből két dolog következik. Először az, hogy a szerződés a fejedelem, nem pedig a nemesség jogai mellett tanúskodik. A vérszerződést ugyanis a fejedelemmel csak a hét fejedelmi személy kötötte, tehát ez csak ezekre vonatkozik. A többiekre, a nemességre nem terjed ki, mert ezeket nem is engedték oda az eskühez. A nemesség ugyanis nem a hét fejedelmi személy leszármazottja, mert ezek kipusztultak, midőn Gyula fellázadt Szent István király ellen. Ebből következik, hogy az uralkodó most már nem köteles ezeket a pontokat megtartani, miután azok kihaltak, akikre ezek a jogok eredetileg vonatkoztak. A fejedelmi személyek jogai ennél fogva az uralkodóház hercegeire szállottak át. Tisztában volt ezzel IV. Béla király is és ezért égettette el a bárók székeit.⁵⁵

A vérszerződésből következő másik dolog, hogy Magyarország kezdetül fogva „Erbreich” és sohasem volt „Wahlreich”, tehát a kormányformája abszolút monarchia. Az országot ugyanis az uralkodó magának

⁵³ Ballagi: i. m. 418—19. l.

⁵⁴ „Ich behaupte noch, dass der ursprüngliche Staatsvertrag, den sie uns mittheilt, der einzige ächte seyn müsse, da er durch die Handlungen der ersten ungarischen Fürsten und beinahe der ganzen Folgezeit bis auf gegenwärtigen Augenblick vollkommen bestättigt ist.” Antworten der Wahrheit 28—35. l. „Dies ist die älteste und verlässlichste Urkunde, mit welcher Ungarn auftreten kann, um zu beweisen, was man für eine Regierungsform fürgewählet habe und wie die Erbfolge bestimmt wurde. Dieses Dokument kann mit vollem Recht als die Wiege des ungarischen Staatsrechts angesehen werden.” St. R. 2179/1795.

⁵⁵ Antworten der Wahrheit 39—40. l.

hódította meg, nem pedig alattvalóinak.⁵⁶ Ugyanezt a tételt bizonyítja még az a körülmény is, hogy Ázsiában csak az abszolút monarchiát ismerték, amilyen volt Attila uralma is. Ezért a hét kapitány ennek a kormányformának az előnyeit megismerve, megváltoztatta az addigi arisztokratikus kormányformát, amely alatt az őshazát elhagyó Scythák éltek.⁵⁷ Bizonyítja továbbá a vérszerződés azt is, hogy trónöröklési joga van Álmos nőági leszármazóinak is, így választásra nem kerülhet sor, míg élnek az ő férfi- vagy nőági utódai. Ezek szerint 1526-ban I. Ferdinánddal a Habsburg ház is az örökösödés jogán került a magyar trónra és nem csak az 1491-ik évi szerződés és házasság alapján. Különös, hogy már előbb nem érvényesítette a dinasztia ezt a jogát.⁵⁸ Ilyen meggondolások alapján arra a megállapításra jut, hogy a magyar alkotmány és az alaptörvények feljogosítják a királyt a korlátlan uralkodásra. Továbbá egyenesen kötelességévé teszik, hogy a nemeseket megfossza az abszolút monarchiával összhangban nem lévő kiváltságaiktól, mivel más jogai a nemesnek törvény szerint nincsenek, mint amelyekkel minden ember a természet rendje szerint bír.⁵⁹

Abból, hogy Magyarország királyai örökösödési joggal kerültek a trónra, még az is következik Izdenczy szerint, hogy a koronázás pusztaszertartás, amely felesleges is. Így hibás Werbőczy állítása a koronázás szükségességéről, hogy a nélkül a király nem gyakorolhatja hatalmát. Hiszen a fejedelmek sem voltak megkoronázva, mégis gyakorolták a hatalmat és uralkodtak a nemesség felett is. Szent István pedig Almostól örö-

⁵⁶ U. o. 42—44. l.

⁵⁷ „In Asien, aus welchem Welttheil die Scythen gekommen sind, hatte man in den ältesten Zeiten nur die absolute Monarchische Regierung gekannt und wie würde sich wohl der Charakter eines Attila mit einer anderen Regierungsart, als die absolute Monarchische ist, vertragen haben? und die ältesten Beispiele, wie auch die glückliche Regierung des Attila, mögen die 7 Capitains bewogen haben, die Aristokratische Regierungsform in eine Monarchische umzustalten.” St. R. 330/1789.

⁵⁸ „so ist Ferdinand I. nicht allein jure Pactorum et Connubii sondern auch de jure sanguinis. qua descendens ex Domo Almi per Sexum foemineum zum hungarischen Thron gelangt.” U. o.

⁵⁹ „Die Grundverfassung und Fundamentalgesetze des Königreichs Hungarn, als einer vom ersten Ursprung bis jetzt fortdauernd erblichen und vollkommen unumschränkten Monarchie berechtigen jeden König, alles das, was er dem Staate nützlich oder schädlich zu seyn glaubt nach Belieben einzuführen oder abzustellen, so wie eben diese Fundamentalgesetze ihn verpflichten dem hungarischen Adel zwar alle mit der uneingeschränkten Regierungsform nicht vereinbare Vorzüge aber vorzüglich jene so genannte Nationalfreiheiten zu benehmen, die er sich anmasst, da er gesetzmässig keine andere hat, als jene sind, die jeder Mensch als von der Natur empfangene Gerechtsame besitzt.” Antworten der Wahrheit 24. l.

költe a felségjogokat, nem pedig a rendekkel kötött szerződés alapján ruházták azokat rá. Azonkívül Werbőczy itt olyan elveket hangoztat, amelyek a rendi principiummal: „quod Regnum Hungariae sit independens” homlokegyenest ellenkeznek. Ugyanis a koronának tulajdonított előjogok alapján a pápa jogot formál, hogy Magyarországot pápai hűbérnek tekintse. Amint ezt meg is tette már többször, különösen III. Endre halála után (1301) az interregnum idején. Ez az elv tehát kizárólag a pápa számára előnyös. Azonkívül a koronázás szertartása nagyon drága és költséges és nagy megterhelést jelent az uralkodónak, a rendeknek és a jobbágyoknak egyaránt. Fel kellene erről világosítani a rendeket, akkor ők maguk is kérnék a koronázás mellőzését és szívesen lemondának erről a szertartásról. Különösen azt hangsúlyozza, hogy a koronázás alkalmával kifejtett nagy pompa miatt egyes nemes családok elszegényedtek. Így báró Amadé egy ilyen alkalommal két uradalmát: Tatát és Pápát elzálogosította, amihez egy magyar közmondás is fűződik.⁶⁰ A rendek felfogása szerint azonban nemcsak a koronázás szükséges, hanem a király még diplomát is köteles kiállítani és arra esküt tenni. Ez is felesleges, mert az ilyen eskünek, még ha le is teszi a király, úgy sincsen érvénye. Mert ez ellenkezik a király legelső és legfőbb kötelességével, a köz javának az előmozdításával, ez az eskü pedig csak a nemességnek, vagyis a nemzet kisebbik részének az érdekeit tartja szem előtt. Már pedig „Juramentum, impediens maius bonum morale, non valet.”⁶¹ Azonkívül Anonymus tanulsága szerint is a vérszerződés megkötésekor a hét kapitány esküdött hűséget a fejedelemnek, nem pedig Álmos nekik. A későbbi századokban ugyan a fordított helyzet következett be, ami azonban elég helytelen dolog. További érve Izdenczynek, hogy a rendek nem esküsznek hűséget a királynak, mert az természetes kötelességük. Ugyanúgy az uralkodónál is magától értetődik, hogy az ország alaptörvényeit tiszteletben tartja. Így az eskü követelése nem csak nem jogos, hanem az illendőséggel is ellenkezik.⁶²

Egy másik fontos kérdés, hogy az uralkodó hozhat-e törvényeket Magyarországon a rendek közreműködése nélkül, illetve, hogy a rendeknek

⁶⁰ „Br. Amade um in der Kleidung bey der letzten Krönung vor anderen prächtiger zu erscheinen hat zwey beträchtliche Herrschaften: Tata und Pápa veräussert, woher bey den Hungarn das Sprichwort entstanden ist: Skarlath, Granat, Nyuszt; Tata, Pápa, Huszt; welches also in das deutsche übersetzt also lautet: um in Scharlach Granaten und Zobel zu prangen, sind die Herrschaften Tata und Pápa im Rauchen aufgegangen.” St. R. 1750/1786. és K. F. A. fasz. 80.

⁶¹ Irrthümer 117—18. l.

⁶² St. R. 1750/1786., valamint St. R. 330/1789.

van-e joguk részt venni a törvényhozásban. Mivel ez a jog is a Tripartitumon alapul, Izdenczy, mint Werbőczy kérlelhetetlen ellenfele, ezt is kétségbevonta, cáfolta és ismét a magyar történelem régi századaiból vette érveit.⁶³ Azt csak hiteles okmánnyal lehetne bizonyítani, hogy a vérszerződés megkötésekor a rendek maguknak részt biztosítottak a törvényhozásból. Anonymus krónikáját ebben az esetben már nem ismerte el ilyennek, mert ő művét későn, csak a XI. században írta. Így a rendek erre való igényüket hitelesen bebizonyítani nem tudják. Arra sincsen adat, hogy Szent István korában valami ilyen változás következett volna be abban a szerződésben, melyet Almos kötött a rendekkel. Végül az Andrea-num (az 1222-i aranybullát nevezi így!) is bizonyítja a rendek e kívánságának alaptalan voltát. Mert ha meg lett volna ez a joguk, ez kétség-telenül bekerült volna ebbe a privilégiumba a nemesség sarkalatos jogai közé. Tehát a királyság első periódusában az uralkodók országgyűlést nem tartottak, a rendekkel legfeljebb jószántukból tanácskoztak törvényhozáskor. A második periódusban nem tagadható, hogy a rendeknek joguk volt országgyűlés tartását kívánni, kitűnik ez a törvénycikkekből, valamint így is történt. Ebből azonban még nem következik, hogy a törvényhozó hatalom meg lett volna osztva a király és a rendek között. Ennek nincs nyoma a törvényekben, csak Werbőczy említi, aki azonban nem érdemel hitelt. Nagy Lajos király még alaptörvényt, t. i. az aranybullát is egyedül, országgyűlés nélkül változtatta meg. Amihez meg is volt a joga, bár most azt hirdetik, hogy az alaptörvények nem módosíthatók és így nem is képezhetik országgyűlési tárgyalásnak anyagát.⁶⁴ Végre a harmadik periódusban az országgyűléseken hozták a törvényeket a rendek beleegyezésével. Így nyilvánvaló, hogy a potestas legislativa Jus Majestaticum privativum volt Szent István idejében és a rendek későbbi szerződéssel bizonyítani nem tudják, hogy ebből részt kaptak volna. De még ha ezt meg is tudnák tenni, az ilyen szerződés érvénytelen volna, mert Szent István utódainak nem volt joguk a saját utódaik kárára a felségjogok valamelyikéről is lemondani. Ezek szerint tehát nem felel meg a valóságnak az, az 1802-i

⁶³ „Ein Pedant würde hier was zu distinguiern, mithin auch etwas zu concediren und etwas zu negiren finden. Aber ich... Ich will einen ritterlichen Schritt machen und dem guten Werböcz trotzig in den Bart hinein sagen: Die Regierungsform des Königreichs Ungarns ist und war vom Anfang her monarchisch und zwar eine absolute Monarchie. Um ihn und seine Sektarier dessen zu überweisen, will ich sie wieder bis zum Ursprung des ungarischen Reichs zurückzuführen.“ Irrthümer 80. 1.

⁶⁴ „Leges humane mutatis circumstantiis non tantum mutari possunt, sed etiam debent, circumstantiae enim temporum Legislatorem ad Leges illis accomodas ferendas determinant; quae si variant, Leges quoque immutari oportet.“ K. F. A. fasz. 80.

országgyűlés naplójában lévő állítás sem, hogy t. i. a magyar címerben a kettős kereszt jelképezi azt, hogy a törvényhozó hatalom meg van osztva a király és nemesség között.⁶⁵ Mindazonáltal nem vonta kétségbe a rendeknek ezt a jogát, de csak a legfontosabb ügyekről, amelyek a király, az ország vagy a nemesség jogaira vonatkoznak, ismerte el, hogy az országgyűlés elé tartoznak. Ez azonban csak különös hely az uralkodó részéről, mert erre, mint az előbbi érvek mutatják, az alkotmány értelmében nem köteles.⁶⁶ Egyéb ügyekben azonban, melyek az alaptörvényekkel ily szoros összefüggésben nem állanak, a törvényhozó hatalom Izdenczy szerint kizárólag a királyt illeti meg. Téves az a nézet is, hogy mindaz, ami a törvénycikkekben előfordul csak országgyűlésen, tehát a rendek beleegyezésével változtatható meg. Mert a Corpus Jurisban sok olyan dolog is van, ami nem tartozik a fontos ügyek sorába. Ezekben az intézkedés joga kizárólag a királyt illeti meg, a rendek beleegyezése vagy hozzájárulása nélkül.⁶⁷

Mivel Izdenczynek ilyen volt a felfogása a magyar alkotmányról, természetes, hogy az egyes magyar királyokat is abból a szempontból ítélte meg, hogy mennyiben őrizték meg az elődeiktől rájuk szállott felségjogokat. A régiebb uralkodók közül legtöbbre IV. Bélát becsülte, mert az összes többi uralkodó az ő kivételével kénytelen volt valamit engedni a jogaiból. Ez a király megérdemelné a Nagy melléknevet. Ellenfelei épen úgy támadták mint II. Józsefet, de Béla ezzel épen olyan keveset törődött és rendületlenül haladt kitűzött célja felé. Ilyen király való a magyar trónra, őt kellene minden magyar királynak mintaképűl választani. Az ő példája egyszersmind azt is megmutatja, hogy az elégedetlenség milyen szomorú eredményre vezet.⁶⁸ Elismeréssel nyilatkozott még

⁶⁵ „Insigne Patriae nostrae crux duplicata, his radicibus effloruit, denotat haec divisam inter Regem et Nobilitatem Legis ferendi Potestatem. Dieser Satz ist wenigstens für mich etwas ganz Neues und ich muss ihn meines Arts für eine blosse Erdichtung und eine auffallende Irrlehre ansehen.“ K. F. A. fasz. 80.

⁶⁶ „mithin sie Landesstände es immer für eine ganz besondere Gnade verehren müssen, dass E. M. in Gegenständen die auf die fundamental Gesetze einen Bezug haben, dem ungeachtet, mit den Landesständen Diaetaliter traktiren wollen, welches Höchstdieselbe ex Summo juris rigore nicht schuldig gewesen wären nachdem in Ansehung der Majestätsrechte keine Verjährung Platz greift.“ St. R. 330/1789.

⁶⁷ Az egész kérdésre I. St. R. 1750/1786, 330/1789, K. F. A. fasz. 80. „In corpore iuris Hungarici sind sehr viele Gegenstände erhalten, die in die Reihe der gravium negotiorum regni keinerdings gehören, wie zum B. die Errichtung der Apotheke in der Stadt Raab. Sollte also der König die Macht nicht haben, selbe ohne Einwilligung der Stände aufzuheben. Dieses zu behaupten glaube ich wäre zu viel gewagt.“ Privatbibl. fasz. 32. O. L.

⁶⁸ „Béla IV. ganz der Mann, wie er für Hungarns Thron seyn muss. Dessen

Hunyadi Mátyásról, aki 33 évig tartó uralma alatt a király jogaiból a legcsekélyebbet sem hagyta veszendőbe menni. Noha ő volt az egyetlen magyar király, aki nem az örökösödés jogán jutott a trónra, hanem csupán erőszakos választásnak köszönhetően az uralmát és törvényes örököse sem volt, mégis ez az uralkodó hozta a legvilágosabb és legszebb törvényeket a magyar királyok öröklési jogáról. Az ő törekvése is rokon volt II. Józsefével, amennyiben Mátyás is bizonyosan hasonló kormányformát vezetett volna be Magyarországon, mint most József, ha lett volna törvényes örököse.⁶⁹ Annál jobban hibáztatta azonban II. Endrét, akinek nem is volt joga az aranybulla kiadásával a felségjogok egy részéről lemondani. Épen ezért ezt csak ő volt köteles megtartani, az utódai már nem. Ez a diploma, amelyet a nemesek erőszakos úton szereztek meg, azáltal, hogy fellázadtak a törvényes király, Imre ellen és megmérgezték a gyermek III. Lászlót, lett a forrása minden bajnak és félni lehet, hogy még sok rossz fog belőle származni, hacsak II. József nem segít ezen a bajon.⁷⁰ Más alkalommal azonban nem ítelt ilyen szigorúan az aranybulláról, elismerte, hogy ünnepélyes szerződés a király és a rendek között, amelynek a kiadására nem erőszakkal kényszerítették Endrét a nemesek. Tehát nem egyszerűen „Privilegium nudum ad nutum revocabile”, hanem több ennél. Engedékenységének az oka abban van, hogy akkor, midőn ezt írta, az aranybullát többé nem tartotta veszedelmesnek a király jogaira. Hiszen az ellenállási záradékot már eltörölték és a nemesi adómentesség is véleménye szerint valószínűleg meg fog szünni, mivel Józsefnek úgyis szándékában van az insurrectio megváltásáról tárgyalni a nemességgel. Továbbá, ha a nemesség hajlandó adózni, gazdasági tekintetben is egyenlő elbánásban szándékozik részesíteni az országot a többi örökös tartomány-

Lebensgeschichte besonders geschrieben zu werden verdiente, damit unsre missvergünten daraus ersehen könnten, wie dieser Nationalkönig die Gerechtsame des Thrones behauptet habe und was dass Missvergünten für Früchte bringe. Die nämliche Sprache wurde gegen diesen König geführt, die man sich heute zu führen erlaubt, ohne dass sich Béla IV. eben so wenig, als Joseph II. in seinem gerechten Unternehmen durch elendes Geschwätz hätte irre machen lassen. Diesen König nenne ich nie anders als Béla der Grosse, der es verdient dass ihn jeder König von Ungarn zum Hauptmuster nehme.“ Antworten der Wahrheit, 49. l.

⁶⁹ U. o. 51—53. l.

⁷⁰ „Diese unglückliche Schrift ist die Hungarische Pandorabüchse, aus welcher seit dieser Zeit alles Übel und Unheil auf unser Vaterland strömt und noch strömen wird, wenn sich Joseph II. nicht seines hungarischen Volkes erbarmet und nicht vor allem die unruhigen Köpfe aus dem Wege schafft, die diese Schrift als die Schutzwähre ihrer Vorurtheile ausschreien und solchergestalt Fürst, Land und Volk zu Grunde richten.“ U. o. 45. l.

nyal. Ami pedig még ezen kívül van a *Decretum Andreanum*-ban, az már többé nem veszélyes.⁷¹

Természetes, hogy nagyon nagyra becsülte II. Józsefet, akinek az uralmát és intézkedéseit akarta a fentebbi elmélettel igazolni. A kiváló uralkodót, akire büszkének kellene lenni, Magyarországon félreismerték, ami közös sorsa minden nagy embernek. Elismerte, hogy a magyarok között nyugtalanság és elégedetlenség tapasztalható. Ennek az oka azonban szerinte a félreértés és a tudatlanság (*Unwissenheit*). Ez a tényező igen nagy szerepet játszik *Izdenczy* elméletében. Ebben látta az okát annak, hogy a magyarok másképen gondolkoznak alkotmányuk felől és nem úgy értelmezik az ország alaptörvényeit, mint ő. A téves felfogásnak az oka és alapja pedig az, hogy nem ismerik eléggé hazájuk történetét, ugyanis nem voltak kezdettől fogva megfelelő emberek, akik a történelem eseményeit hitelesen feljegyezték és megőrizték volna. Ennek következtében zavaros az egész erre támaszkodó „*Staatskunde*” is. A másik ok, hogy a közjogi és általában jogi ismereteiket a nemesek majdnem kivétel nélkül csupán a patvariában (*Rechtspraxis*) szerzik és a *Tripartitum*-ból merítik. Még a *Corpus Juris* törvénycikkeit sem tanulmányozzák át pontosan, hanem megelégszenek azzal, hogy minél több idézetet ismerjenek és mindig ezekre hivatkozzanak.⁷² Így tehát a bajok legfőbb forrása és a tévedések gyökere: Werbőczy. Neki olyan engesztelhetetlen ellensége, hogy egy alkalommal azt a kijelentést tette, hogy egy ilyen csirkefogó jobban megérdemelte volna a máglyahalált, mint annak idején Husz János.⁷³ Azonkívül külön röpiratot írt *Izdenczy* a Werbőczy féle tanok megcáfolására és ebben azt igyekezett bizonyítani, hogy a *Tripartitum*

⁷¹ „Endlich sehe ich nicht ein, was für einen Nutzen der ah. Hof daraus ziehen würde, wenn man das *Andreanum* zu bestreiten und für ungiltig zu behaupten suchte; die letzte Klausel, die wichtigste ist ohnehin aufgehoben; und durch die zu reluirende *Insurrection*, dann *Vergeltung jener Benefizien*, die S. M. dem Königreich *Hungarn* zukommen zu machen allergnädigst gesinnet sind, wird vermutlich die *Steuerfreyheit des Adels* hinwegfallen, das übrige hingegen, was in *Decreto Andreano* enthalten ist, gereicht dem ah. Hof zu keinem Nachteil.“ *St. R.* 1750/1786.

⁷² *Antworten der Wahrheit* 1—10. l., *Irrthümer* 3—5. és 12. l.: „sie haben sich ihre *Rechtsgelehrtheit* nur in der so genannten *Patvaria* bey eben solchen *Rabulisten*, wie sie am Ende selber geworden sind, dadurch erworben, dass sie *Werböczes Tripartitum* und etwa noch einen *Szegedy* oder einen *Huszty*, *Schriftsteller* von gleichem Schlag, zu lesen bekamen und sich mühsam *Formularien* von allerley *Aufsätzen* sammelten. Und derjenige bildet sich immer was mehreres ein, der mehr *Zitationen* allegieren kann, sie mögen im übrigen mit dem *Vortrag* übereinstimmen oder nicht.“

⁷³ „dass *Verböcz*, den die *hungarische Geschichte* als einen wahren *Schurken* darstellt, den *Scheiterhaufen* mit mehrerem *Recht*, als *Huss* verdient habe.“ *St. R.* 3715/1788

semmi hitelt sem érdemel. Az egyik súlyos vád ellene, hogy ellenmondások vannak a műben és így ebben az esetben is alkalmazni kell a közismert és általánosan érvényes latin szabályt: „quod testi sibi contradicenti nulla sit adhibenda fides.” Ugyanis a Praefatióban Werbőczy elismeri, hogy a törvényhozás joga nem jus communicativum, hanem az kizárólag a királyt illeti meg. A király tehát a törvényeket „nutu et arbitrio” hozta. Ezt bizonyítják a II. Ulászló által kiadott megerősítés következő szavai is: „partim sponte Nostra propria, partim precibus et supplicatione Fidelium Nostrorum edidimus”. Ezzel szemben később ezeket mondja a törvényhozásról: „Attamen Princeps proprio motu et absolute Constitutiones facere non potest.” (Tit. III. §. 3.)⁷⁴ A másik érve pedig az 1527. Decr. I. art. 3., amely bizonyítja, hogy a Tripartitumot, mint hamis és a valóságnak meg nem felelő törvénykönyvet az országgyűlésen elvetették és új Codex legum készítését rendelték el. Az a körülmény is nagyon rossz színben tünteti fel a mű megbízhatóságát, hogy ettől az időtől kezdve a rendek több országgyűlésen is sürgették az I. Ferdinánd előtti időből származó törvények összegyűjtését. Hasonló színben tünteti fel Werbőczyt az 1526. 32. §. is, amely kimondja, hogy az ő általa nádori minőségben kiállított okleveleket az új nádor (Báthory István) pecsétjével ismét ki kell állítani, mivel Werbőczy ezt a méltóságot a király akarata és az ország törvényei ellenére, csak egy pártnak a segítségével szerezte meg magának és ezáltal, valamint más gáztetteiért hűtlenség bűnébe esett. Azal is vádolta ugyanis még Werbőczyt, hogy II. Lajos ellen lázadást szított és e király halála után törvénytelenül összehívott országgyűlésen Zápolyait királlyá választotta Ferdinánddal szemben.⁷⁵ Ezen az alapon Izdenczy a Tripartitumot érvénytelennel tartotta, nem ismerte el alaptörvénynek és a nemességnek ebből folyó jogait és kiváltságait is kétségbe vonta. Azt teljesen figyelmen kívül hagyta, hogy sem az 1527-i, sem a későbbi hasonló törvények nem valósultak meg és hogy a Tripartitum elvei átmentek a gyakorlatba.

Annak további jellemzésére, hogy a magyarok jogi ismeretei milyen gyenge lábon állanak és mennyire felszíneseek, felhozta, hogy még az aranybullát sem ismerik alaposan, amely pedig fontos alaptörvény és nyomtatásban alig két ív a szövege. Mit várhatunk akkor az egész Corpus Juris tekintetében, amely a „Manch Hermaeon” szerzőjének a szavai sze-

⁷⁴ Etwas vom Werbőcz, Grellmann kiadása: i. m. I. 460—62. 1.

⁷⁵ U. o. 464. l., St. R. 2092/1788. és Privatbibl. fasz. 32. „und sowohl dieserwegen als auch wegen seiner übrigen Verbrechen zur Strafe der Treulosigkeit verurtheilt worden sey.”

rint olyan bonyolult, zavaros és kietlen valami, hogy két lóra volna szükség a megmozdításához és elvontatásához.⁷⁶ Ezen a bajon a magyar államtörténet (Staatsgeschichte) és a magyar közjog (Staatsrecht) megfelelő tanításával lehet segíteni. A tévedések kiirtására az első lépés az, hogy ennek a két fontos tárgynak a tanításához megfelelő tankönyveket kell iratni, ezek használatát kötelezővé tenni és így megakadályozni, hogy a tanárok saját jegyzeteik alapján önkényesen adják elő e fontos tantárgyakat, mivel az eddigi előadásokból több kár és hátrány származott, mint haszon. Tehát ezt a két tankönyvet alaposan és a valóságnak megfelelően, nem pedig Werbőczy alapján kell kidolgozni. Izdenczy véleménye szerint ez a legalkalmasabb és legcélravezetőbb eszköz hamis nézetek háttérbeszoritására, téves előítéletek kiirtására és e két fontos tárgy kérdéseinek helyes megvilágítására. Azok az ifjak, akik már az iskolában ilyen elveket tanultak, nem fognak később sem Werbőczyre esküdni és nem lesznek téves nézetek hirdetői. Ő maga is úgy szabadult meg sok előítélettől és fedezett fel addig ismeretlen igazságokat, hogy alaposan és behatóan áttanulmányozta a magyar történelmet és a törvénykönyveket. Ugyanis a Petrovics-féle Jus publicum bírálata alkalmából kénytelen volt a Corpus Jurist artikulusról artikulusra, nem pedig csak itt-ott átnézni és a magyar történelem megfelelő szakaszaival összehasonlítani. E nélkül bizonyára ő is szívvel-lélekkel híve volna Werbőczynek és épen úgy nyugtalankodnék II. József újításai miatt, mint honfitársai.⁷⁷ A helyes történeti és közjogi felfogás meggyökereztetése érdekében már 1786-ban sürgette megfelelő tankönyvek kidolgozását és rögtön ajánlott is ennek a feladatnak az elvégzésére két alkalmas szakembert. Az államtörténet tankönyvének a megírására Pray Györgyöt javasolta, a közjogi tankönyv kidolgozására pedig Lakits György Zsigmondot, a pesti jogi fakultás és az egyetemi nyomda igazgatóját, miután Petrovics Józsefnek, a zágrábi akadémia, majd pedig a budai egyetem jogtanárának, aki először nyert erre megbízatást, a munkája nem volt megfelelő. Az uralkodó 1788-ban Izdenczy javaslata szerint is döntött. A két munka el is készült, de megjelenésük az 1790-i események miatt elhúzódott.⁷⁸

⁷⁶ „und wenn man nicht einmal ein vollständiges Kentniss des Privilegii Andreani hatte, so ein Hauptfundamental-Gesetz ist und kaum zwey Bögen im Druck ausmacht, was muss man dann in betref des ganzen Corpus Jur. H. für ein Urtheil fällen? welches, wie obenerwähnter Manch Hermaeon sagt, ein wahres Wirrwarr und vast ist, dass man zweyer Pferde bedarf, um es weiter fortzubringen.” K. F. A. fasz. 80.

⁷⁷ St. R. 1750/1786. és 3715/1788.

⁷⁸ „Unterfange mich abermal den Wunsch zu äussern, dass dem Lakits die Bearbeitung des hung. Staatsrechts und dem Pray die Abfassung der hungar. Staats-

Ilyen volt Izdenczynek a felfogása a magyar alkotmányról és így akarta nézeteit elterjeszteni. Láttuk, hogy az egész magyar alkotmányt az ősi szerződésből vezeti le. Ez a gondolat, a társadalmi szerződés gondolata a XVIII. század végén nagyon elterjedt Bécsben is és Magyarországon is. Maga II. József is uralmát többé nem az isteni jogból vezette le, hanem a társadalmi szerződés alapján a természetjogból. Ezeket a gondolatokat azonban József és környezete nem közvetlenül Rousseau művéből vette, hanem elsősorban báró Martini, bécsi egyetemi tanár hivatalos tanaiból. Ő és követői a szerződésből az uralkodó abszolút hatalmát vették le. Martini szerint az uralkodó jogai meg nem számolhatók, ezek következnek a közjog alapelveiből. Épen ezért az uralkodónak nem kell bizonyítania az őt megillető jogokat, viszont a jogok csak úgy korlátozhatók, ha erre írásos bizonyítékok alapot adnak. A rendek azonban a társadalmi szerződésből egészen más következtetéseket vontak le, így igyekeztek bizonyítani azt, hogy nekik is részük van a törvényhozásban Almos idejétől kezdve. Ez a gondolat lett a vezéreszméje az 1790-i mozgalomnak is. Ugyanis az egyének és a társadalmi osztályok különbözőképen, mind-

historic in der Gestalt eines Vorlesebuches anvertrauet werde um die Jugend und auch ergraute Männer von so vielen falschen Vorurtheilen, die aus Mangel der Kenntniss dieser zwey Wissenschaftszweigen herrühren, zu reinigen." St. R. 2636/1788. — Pray ennek a megbízásnak eleget téve írta a „*Historia regum Hungariae*” 1801 c. művét. Az udvar megbízásából Izdenczy bírálta és dicsérte, csak a „*Notitiae praeviae*”-vel nem értett mindig egyet. V. ö. Lischerong G.: Pray György élete és munkái. 107—112. I. és Anmerkungen des Staatsraths v. Izdenczy über die Vorerinnerungen des Geschichtsschreibers Domherren Pray in Ansehung der vom selben auf höchsten Befehl abgefassten hungarischen Staatsgeschichte. Kézirat a M. N. Múzeumban. Ezzel kapcsolatban Izdenczy kiemeli a Jenaer allgemeine Litteratur Zeitung No. 178. 1802. bírálatából a következő szavakat: „aber auch seine Annales und die seine *Historia Regum Hungariae* sichern ihm ein unsterbliches Andenken unter den ungarischen Historikern und jener Minister, welcher ihm die Ausarbeitung der letzteren anvertraut hat, verdient daher den wärmsten Dank des Publicums.” K. F. A. fasz. 80. — Lakits is elkészítette munkáját általában Izdenczy felfogása szerint és ez 1806-ban Izdenczyhez került bírálatra, aki egyes részeket beletoldott és megváltoztatott. Izdenczy halála után a kézirat visszakért Lakitshoz, aki helyreállította az eredeti szöveget. Mivel ez a közjog túlságosan terjedelmes volt tankönyv céljára, megbízták a szerzőjét, hogy abból készítsen egy compendiumot. Lakits vállalta is az átdolgozást, de kérte, hogy segítségül adják melléje Gustermann professzort. Az uralkodó így is döntött, közben azonban 1814. január 8-án meghalt Lakits. Ekkor Pfleger ajánlatára a tankönyv kidolgozásával megbízták Gustermann-t, akinek az elvei összhangban állottak Lakits elveivel. Gustermann el is készítette a tankönyvet két kötetben. St. R. 4212/1805. és Kabinetskanzlei Akten 399/1820. Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien. Az Izdenczy—Lakits-féle közjog problémájának részletesebb tárgyalására itt most nincs alkalom

egyik a maga részére kedvezően magyarálták az elméleteket.⁷⁹ Bár ez az Izdenczynél is megtalált gondolat a felvilágosodás eszmeköréből származik, nyilvánvaló, hogy ezt az elméletet ő is nem az eredeti francia forrásból merítette, hanem csak másodkézből, Bécsben jutott hozzá. Ebben az időben a szerződéselmélet annyira áthatotta a történelmi és jogi felfogást, hogy a vérszerződést, az aranybulla ellenállási záradékát, az erdélyi fejedelmek békéit és a Pragmatica sanctiót egyaránt társadalmi szerződésnek fogták fel, melyet az uralkodó és a nemzet kötött egymással. Találhatunk más, a felvilágosodásra jellemző gondolatot is Izdenczynél, azt a racionalista elképzelést t. i., hogy a magyarok gondolkozásának megváltoztatása és helyes irányba terelése egyszerűen, néhány új tankönyv megíratásával és bevezetésével elérhető. Egyébként ezzel a gondolattal már korábban Boriénál is találkoztunk, de Kollár Ádám ilyen irányú kísérletének a kudarca már megmutatta, hogy a dolog mégsem megy olyan könnyen, amint azt néhány racionalista államférfi képzelte. Végül a racionalizmusra jellemző és a történelmi érzék hiányára vall az a mód is, ahogyan bizonyítékait a régmúlt századokból vette és azokat nyugodtan alkalmazta saját korának egészen megváltozott viszonyaira. Egyáltalán nem vette tekintetbe a XI. és XVIII. század közötti különbséget és azt, hogy pár száz év alatt a magyar viszonyok gyökeres változáson mentek keresztül.

Izdenczynek a magyar alkotmányról vallott nézeteiből kitűnik, hogy ő nem volt igazi felvilágosodott államférfi, aki ezeknek az eszméknek meggyőződésből híve. Nem olyan elvi meggyőződésből támadta a magyar alkotmányt, mint uralkodója. Átvett egyes, a felvilágosodásra jellemző eszméket, de inkább csak azért, mert ezek akkor Bécsben nagyon el voltak terjedve és alkalmasoknak látszottak az uralkodó abszolút hatalmának alátámasztására, ami Izdenczy legfőbb célja volt. Az, hogy mennyire nem mélyen gyökerezett a felvilágosodás eszmekörében és mennyire nem tette igazán magáévá ezeket az elveket, nyilvánvalóvá lesz, ha Izdenczy nézeteit összehasonlítjuk Eger államtanácsosnak, a felvilágosult abszolutizmus lelkes és meggyőződéses hívének felfogásával. Míg Izdenczyt a kérdéseknek inkább csak a jogi oldala érdekelte és rendszerint a kancellá-

⁷⁹ Eckhardt S.: i. m. 32—34. és 62. l. és U. ö.: A Contrat Social. Minerva 1923. 135—37. l. Martini nézete az uralkodó jogairól: „Die Rechte des Monarchen lassen sich nicht zählen, wohl aber aus den Grundsätzen des allgemeinen Staatsrechtes, das ist aus dem Endzweck der bürgerlichen Gesellschaft, bestimmen. Hieraus folget offenbar, dass ein Monarch um seine Rechte zu gründen keine Urkunden brauche; wohingegen, was die Einschränkung der Majestätsrechte behaupten wollte, derley Behälfe zu benützen und vorzulegen bemüssigt sey.“ St. R. 2882/1787.

riával vitatkozott, addig Eger világosan és határozottan megmondta, hogy a sok vita céltalan és felesleges, mert az első és legfontosabb alaptörvény a közjő, melynek minden egyebet alá kell rendelni. Mert ez az a cél, amelynek az érdekében az emberek magukat önként alávetették egy uralkodó hatalmának. Nyomatékosan kérte Józsefet, hogy csak a közjóra legyen tekintettel és egyedül ez vezesse cselekedeteiben. Ezenkívül még egy másik ponton is figyelmet érdemel Eger felfogása. Izdenczynek, midőn a szerződésről beszélt, melyet az uralkodó és a nemesség kötött, sohasem jutott eszébe, hogy a nemességen kívül még ott van a nép is. Így tehát felfogása e tekintetben alapján véve ugyanolyan szűkkeblű és önző, mint a nemeseké, akiket egyébként mindig támadni szokott. Viszont Eger észrevette és nyomatékosan rámutatott arra, hogy a király és a rendek közötti tárgyalásokból kimaradt a nép. Hangsúlyozta, hogy a nép képviselői nem a nemesek, mert ezek kegyetlenül elnyomják alattvalóikat, hanem a király.⁸⁰

IV.

Izdenczy az államtanácsban.

Miután megismertük Izdenczynek a magyar alkotmányról vallott nézeteit és e felfogásának gyökereit, meg kell most vizsgálni, hogy az államtanácsban felmerült konkrét esetekben hogyan alkalmazta ezeket és vajjon változott-e felfogása a különböző uralkodók alatt, vagy pedig következetesen kitarzott eredeti nézetei mellett.

Izdenczynek az államtanácsban kifejtett működését több szakaszra oszthatjuk. Az egyes korszakokban az ő szerepe és jelentősége más és más volt, így az egyes szakaszokat külön kell szemügyre vennünk.

⁸⁰ „Man schlägt sich bald mit diesem Dekrete, bald mit jenem Landtagsartikel herum. Bald werden Geschichtsschreiber und Kompilatoren aufgeführt, deren Erzählungen man geradezu für eben so viele gültige und rechtbeständige Beweise aufdringen will. Bald heisst man sie Privilegien, bald fundamental Gesetze: das erste und wichtigste fundamental Gesetz, dem alle anderen untergeordnet sind und bleiben, ist die allgemeine Wohlfahrt, als der Endzweck, wegen welcher die Menschen in die Gesellschaften übergegangen sind — von einem übersehen — von einem geleitet werden wollten. Als eingeborenem Bürger und Diener des Staats sei es mir erlaubt hier meinen heissesten Wunsch mit ungewohnter Freymüthigkeit zu äussern, womit nemlich S. M. die Glückseligkeit der unter sich verbrüdereten Staaten dergestalt zu gründen allergn. geruhen möchten, dass allgemeine Wohlfahrt das einzige allgemeine fundamental Gesetz bleiben möge.“ „Wo bleibt nun aber das Volk? gehört es nicht zur Nation? hat es bei der gesellschaftlichen Zusammentretung nichts zu sagen gehabt? war es von Natur schon dazu berufen Sklave zu seyn?“ St. R. 1750/1786. és 330/1789.

Természetesen nem vizsgálhatjuk részletesen tevékenységét minden, az államtanácsban előforduló ügygel kapcsolatban, hanem minden korszakból néhány példán fogjuk megfigyelni, hogy mi volt Izdenczy felfogása az illető ügyről. Közben azonban szükséges lesz néha a többi államtanácsos votumát, valamint a resolútiót is tekintetbe venni, mert csak így tűnik ki, hogy Izdenczy felfogását mennyiben tudta keresztülvinni. Ezért előbb át kell tekinteni, hogy ebben az időben kik voltak kivüle még az államtanács tagjai.

Izdenczyvel egyszerre lett államtanácsos báró Eger Ferdinánd, akinek hasonló szerep jutott osztrák ügyekben, mint Izdenczynek a magyar ügyek tárgyalásánál. Sokkal műveltebb és szélesebb látókörű férfi volt, aki nem csak a kérdések jogi oldalát vette figyelembe, hanem figyelme egyéb szempontokra is kiterjedt. Magyar ügyekben azonban ritkán volt Izdenczytől eltérő véleménye. A két államtanácsostól az akták báró Reischach Simon államminiszterhez kerültek, aki ritkán szólt hozzá részletesen az ügghöz, hanem rendszerint az előző votumok valamelyikéhez csatlakozott. Miután ez a három tanácsos a szóbanforgó kérdést alaposan és részletesen megvizsgálta Magyarország, illetve az örökös tartományok szempontjából, hozzászólt még az államtanács két legtekintélyesebb tagja, gróf Hatzfeld Károly és Kaunitz Vencel herceg. A két államminiszter, mivel nagy tapasztalataik és magas állásuk következtében az egész monarchia kormányzását áttekinthették, magasabb szempontból bírálta el a kérdést. Gyakran mérsékeltek a két államtanácsos, különösen Izdenczy tanácsait, mert jól látták, hogy nem mindig tanácsos a jog rideg álláspontjára helyezkedni. Újabb taggal bővült az államtanács 1792-ben, midőn Ferenc király kinevezte államtanácsosnak gróf Zinzendorf Károlyt, aki különösen a közgazdasági kérdésekben volt szakértő és nagy műveltségénél fogva sokkal magasabb szempontból és tárgyilagosabban ítélte meg a magyar ügyeket is, mint Izdenczy.⁸¹

I.

Izdenczy tevékenységének első korszaka II. József uralmának idejére esett. Minthogy ebben az időben az államtanácsosok némileg háttérbe szorultak és az uralkodó gyakran nem vette figyelembe votumaikat, hanem ellenkező értelemben hozta meg döntését, érdemes lesz megfigyelni Izdenczy magatartását ilyen esetekben. József az esetre, hogyha egy belföldön eltiltott könyvet a szerzője külföldön kinyomatott, úgy ren-

⁸¹ Mályusz: i. m. 30—31. és 91. l.

delkezett, hogy ezért meg kell őt büntetni. Báró Van Swieten, a Studien- und Censurhofkommission elnöke ezt igazságtalanságnak tartotta, mert csak az illető műnek a monarchiában való terjesztése büntetendő. Nem a „Hervorbringung”, hanem csak a „Verbreitung”. Izdenczy votumában kijelentette, hogy bár Van Swietennel ő is egyetért, mégis minthogy az uralkodó már többször ellentétes értelemben döntött, kénytelen alkalmazkodni a legfelső elhatározáshoz. Viszont Eger ennek ellenére is nyíltan Van Swieten mellé állott. Végeredményben, bár Reischach és Hatzfeld államminiszter az eredeti rendelkezés fenntartását kívánták, az uralkodó mégis Van Swieten és Eger javaslatára hallgatott, módosította előbbi rendeletét és úgy döntött, hogy az ilyen könyveknek külföldön való kinyomatása önmagában még nem büntetendő cselekmény.⁸² Ez a kis eset is nagyon jellemző az államtanács tagjaira, valamint az uralkodóra.

Tekintetbe kell még venni Izdenczy szerepének vizsgálatánál II. József uralmi rendszerén kívül azt is, hogy mikor ő 1785 őszén az államtanács tagja lett, az uralkodó már legfontosabb és legnagyobb jelentőséggel bíró reformjait nagyrészt életbeléptette és Izdenczy ezeknek az előkészítésében már nem vehetett részt.

Egyébként szerepére és arra, hogy József miért nevezett ki magyar embert államtanácsossá, világot vet és nagyon jellemző az uralkodó kézírata, melyet 1785. november 4-én, tehát alig egy hónappal Izdenczy kinevezése után intézett hozzá. Megbízta, hogy állítsa össze számára azoknak az örökös tartományokban már bevezetett intézkedéseknek a jegyzékét, amelyeket Magyarországon még nem léptettek életbe, hogy ott is mielőbb bevezessék azokat az újításokat. Ezért utasította Izdenczyt, hogy kérje el az osztrák-cseh kancelláriától ezeknek az intézkedéseknek a jegyzékét és a megfelelő darabokat onnan jelölje ki. Egyúttal világosan kifejezte uralmának főcélját, amely saját szavai szerint: „die allgemeine Gleichförmigkeit einzuführen”.⁸³ Ebben az esetben is megfigyelhető,

⁸² St. R. 1040/1787. és 1151/1787. „nachdem aber E. M. gerade das Gegentheil zu entscheiden geruhet haben, so liegt mir ob, dieser allh. Entscheidung mich zu fügen” — mondja Izdenczy.

⁸³ Billet an den Staatsrath v. Izdenczy: „Da ich so viel es immer möglich ist, die für meine deutschen Erblanden festgesetzte Normal- und General Anordnungen auch in den hung. siebenbürg. Landen zu Erreichung einer allgemeinen Gleichförmigkeit einzuführen willens bin, so werden Sie von der B.—Ö. Kanzley in meinem Namen ein Verzeichnis aller diesfalls in den deutschen Erblanden bereits bestehenden Normalien und Generalien abfordern und Mir alle jene Stücke die in Hungarn noch nicht eingeführt sind, auszeichnen, damit deren Einführung daselbst auch sobald als möglich bewirkt werden möge.” St. R. 4632/1785.

hogy az uralkodó nem új és önálló javaslatokat várt államtanácsától, hanem Izdenczynek a magyar ügyekben való jártasságát és ismereteit kívánta felhasználni.

Izdenczyre azonban az uralkodó rendes államtanácsosi teendőin kívül még egyéb rendkívüli feladatokat is bízott, s ezen külön írásbeli munkáknak a végzésére két írnokot bocsátottak rendelkezésére.⁸⁴ Ezek alatt a külön munkák alatt kétségtelenül azokat a rendszerint nagyon terjedelmes elaboratumokat kell érteni, melyeket Izdenczy különböző kérdésekről az uralkodó megbízásából, vagy néha a nélkül is készített. Jellegző, hogy az államtanácsosok között ő volt az egyetlen, aki ilyenek kidolgozására vállalkozott. Ebben a korszakban legjelentősebb ilyen munkája az volt, amelyet 1788 és 1789-ben készített, midőn a József uralmával való elégedetlenség Magyarországon és Erdélyben egyre hangosabban kezdett előtörni. Minthogy ez az elaboratum és ennek sorsa nagyon jellemző, érdemes lesz vele részletesebben foglalkozni.

Gróf Nemes 1787. szeptember 19-én kelt feljelentéséből az uralkodó arról értesült, hogy Erdélyben a nemesek körében egy memoriale circulál, amelyben ezek a törvénytelen újítások eltörlését és a Diploma Leopoldinumban biztosított alkotmány helyreállítását kérték. József a kancellár útján utasította gróf Bánffy erdélyi gubernátort, hogy az ügyről tegyen neki jelentést. November 28-án a kancellária a gubernátor jelentésével együtt felterjesztette tehát a szóbanforgó iratnak egy németnyelvű kivonatát. Az uralkodó ezt kiadta Izdenczynek, hogy vizsgálja meg és terjessze elő a véleményét. Izdenczy az erdélyi nemesek sérelmeit részint megcáfolta, részint az egyes pontokat megjegyzésekkel kísérte. Ilyen módon terjedelmes elaboratum jött létre. Minthogy úgy látta, hogy a sérelmek és panaszok forrása ebben az esetben is Werböczy, vagy az ő nézete szerint a történelem és közjog hiányos ismerete, általában téves nézetek, az uralkodó rendeleteinek helytelen értelmezése, végül rosszakarató híresztelések, azt javasolta, hogy az ő cáfolatát névtelenül adják ki gróf Bánffynak, ki ennek a felhasználásával igyekezzék meggyőzni az erdélyi nemeseket, hogy nincs igazuk és helytelen utakon járnak.⁸⁵ Az uralkodó így is hatá-

⁸⁴ St. R. 1607/1789. Billet an Gr. Pálffy, 4. Apr. 1789.

⁸⁵ Teutsch: i. m. II. k., 307—313. l. St. R. 4212, 4848/1787. „Dienstpflicht und ächter Patriotismus haben mich aufgefordert, die unter dem Namen der siebenbürgischen Magnaten und des Adels in Vorschein gekommene Beschwerdeschrift zu widerlegen, theils aber meine unterthänigste Erinnerungen darüber zu entwerfen, da aber die in besagter Schrift vorkommenden Beschwerden auf die Irrlehre des Verböcz, auf unrichtige Begriffe, auf Mangel der Hung. Staatsrechtkunde und der vaterländischen Geschichte, auf unechte Ausdeutung der ergangenen ah. Verordnungen und auf falsche

rozott, kiadták a gubernátornak a cáfolatot, mint egy névtelen művét, azzal, hogy amennyiben nem értene valamiben egyet az Anonymussal, kifogásait terjessze fel az uralkodóhoz a kancellárián keresztül, amelynek ezekre a pontokra vonatkozólag szintén állást kell foglalnia. Ez meg is történt és miután az Anonymus cáfolata visszaérkezett az erdélyi gubernátor és a kancellária megjegyzéseivel, azt újra circulációba bocsátották az államtanácsban. Izdenczy természetesen ez alkalommal védelmébe vette saját névtelen iratát gróf Bánffy és a kancellária támadásaival szemben. Sok időbe került, amíg az irat ilyen hosszú utat megtett és ennyi kézen keresztül, úgy hogy csak két év múlva, 1789-ben került újból az államtanács elé.

A főkérdés itt is az volt, hogy milyen szerepük van a rendeknek a törvényhozásban. Izdenczy ebben az esetben is arra a megállapításra jutott, hogy bár a rendeket szigorúan véve ebből a jogból teljesen ki lehetne zárni, ő mégsem helyezkedik erre az álláspontra, amennyiben nem mindig tanácsos azt tenni, amit jog szerint meg lehetne tenni.⁸⁶ A kancellária Izdenczynek Szent István korából vett érvei ellen azt hozta fel, hogy a Habsburg királyok épen oly kevésbé hivatkozhatnak a XI. századi állapotokra, mint az Angliában uralkodó braunschweigi dinasztia a Hódító Vilmos korabeli viszonyokra. Azt is hangsúlyozta, hogy bár a rendek egyes uralkodók idejében, így Vencel, Ottó, II. Lajos és Mária alatt nagy hatalomra tettek szert a királyi hatalom rovására, a jelen körülmények között mégsem hivatkozhatnak ezekre a példákra, mert közben a viszonyok lényegesen megváltoztak. A vita persze hiábavaló volt, mert mind a két fél fenntartotta álláspontját és egyik sem tudta a másikat meggyőzni.

Érdemes azonban az erdélyi nemesek sérelmei közül néhányat megemlíteni és velük Izdenczy ellenérveit szembeállítani. Az egyik gravamen az volt, hogy II. József 1786-ban új bíróságokat létesített Erdélyben a rendek megkérdezése nélkül. Izdenczy ennek a megcáfolására a szokott módon sorakoztatta fel érveit: bár általánosan elterjedt az a nézet, hogy az uralkodó új bírósági szervezetet csak országgyűlésen vezethet be, ez tévedés. Mutatja ezt Szent István és Kálmán példája is, akik a rendek megkérdezése nélkül szervezték meg a magyar igazságszolgáltatást. Ha

Gerüchte, die einige übel gesinnte in das Publicum ausgetruet haben mögen, sich gründen, so dürfte das von mir aus bester Absicht abgefasste unbedeutende Elaboratum, etwa einige gute Wirkung zum Besten des ah. Dienstes und zur Beruhigung der beängstigten Gemüther der Kläger hervorbringen." St. R. 881/1788.

⁸⁶ „indem nicht allemal es rätlich ist, das zu thun, was man zu thun berechtiget ist." Erre az egész ügyre v. ö. St. R. 881/1788. és 330/1789.

vannak is a Corpus Juris Hungariciben erre vonatkozó törvénycikkek későbbi időkből, ez nem bizonyítja a rendek álláspontjának helyességét, hanem csupán azt mutatja, hogy a király hajlandó volt a rendekkel ezeket a kérdéseket megtárgyalni, vagy pedig a király tanácsadói nem teljesítették kötelességüket és nem védték kellően a felségjogokat.

Másik panasza a nemességnek az volt, hogy jogait sérelem érte a conscriptióval és a nemesi házak megszámozásával, mert a jobbágyok azt gondolhatták, hogy József a nemességet is a jobbágyok színvonalára akarja süllyeszteni. Izdenczy ezt a panaszt nagyon ügyesen a következő példával cáfolta meg. Azért, hogy Bécsben a Burgot a város többi házához hasonlóan megszámozták, senkinek sem jutott eszébe az, hogy ezzel az uralkodó egyenlővé vált alattvalóival. Ugyanúgy van ez a nemesi házak megszámozásának az esetében is. Ami pedig a conscriptiót illeti, az sem hátrányos a nemességre és nem is új dolog, amint ezt a megyei levéltárakban őrzött Regestra Nobilium bizonyítják. A nemesi összeírásra mindig szükség volt az insurrectio miatt, hogy a király tudhassa az insurgensek számát. Különösen nyugtalanította a nemeseket a katonai egyének közreműködése az összeírásban, minthogy ezt a megyei iurisdictionba való beavatkozásnak tartották. Pedig ennek Izdenczy szerint csupán az a célja, hogy a conscriptio eredményét megbízhatóbbá tegyék, mint eddig volt, azáltal, hogy számos visszaélést kiküszöbölnek. Végül elmondta, hogy amikor ő királyi biztosként Nyitra megyében járt, a nemeseket, akik ott ugyanilyen okból forrongtak, a következő példával sikerült lecsillapítania: amint a bíróságnál egy zsidónak a jelenléte, aki ott tolmácsként szerepel, nem kelt feltűnést és nem ad okot jogos ellenmondásra, épen úgy nincsen ok panaszra a katonai egyének a conscriptióban való részvétele miatt sem. Izdenczy hiúsága szeretett hasonló módon eldicsekedni régebbi sikerivel és jó ötleteivel.

Ismét más esetben a megyék azt panaszolták, hogy József elvette tőlük a megyei tisztviselők választásának a jogát. A névtelen irat szerint ezt megérdemelték, mert a congregatiókon botránnyosan folytak a választások. Tehát saját maguknak köszönhetik, hogy ezt a jogukat elvesztették, „*meretur enim privilegium amittere, qui concessa sibi abutitur potestate*”. A joga erre megvolt az uralkodónak, hiszen ő nevezi ki a megyében a főispánt. Már pedig akinek jogában áll a megyében az első tisztviselőt kinevezni, megteheti ugyanezt az alsóbb megyei tisztviselők esetében is. „*Cui licet majus, licere debet et minus.*” Izdenczy itt is szokott módszerével járt el és nem vette figyelembe azt a nagy különbséget, amely egyrészt a főispán, másrészt pedig az alispán és a szolgabírók szerepe között fenáll. Kü-

lönösen figyelemreméltó azonban ez a pont azért, mert benne Izdenczy elismerte, hogy a kancelláriának igaza van, az Anonymus egy ponton tévedett. A cáfolat szerint ugyanis a megyék tisztviselőválasztó jogáról legegyszerűbb az 1486-i törvényben van szó. A kancellária viszont idézte a Corpus Jurisból az 1435-i törvényt, amelyben Zsigmond biztosítja a megyéknek a szolgabírók választásának a jogát. Bár Izdenczy elismerte, hogy ebben az esetben tévedett, mégis utána mindjárt támadásba ment át a kancellária ellen, a maga mentségére pedig szokása szerint egy klasszikus citátumot hozott fel.⁸⁷

A többi államtanácsos világosan látta, hogy Izdenczy elaboratuma nem dönti el a vitát és nem tudja meggyőzni a kancelláriát álláspontja helyességéről. Eger elismerte ugyan, hogy ez a 66 ívoldalból álló munka nagy fáradsággal készült, nagyon fontos is, de mégsem ajánlotta, hogy ismét kiadják a kancelláriának, hanem véleménye szerint inkább az uralkodó használatára kell azt félretenni. Nem tartotta az uralkodó tekintélyével összeegyeztethetőnek, hogy ezekről a kérdésekről az alsóbb hatóságokkal vitába szálljon. Ezzel a király korlátlan törvényhozó jogának a támadói csak vakmerőbbekké válnának, mert a kancelláriának úgyszólván az a célja, hogy kiszolgáltatassa a király törvényhozó jogát a nemességnek. Eger tehát általában Izdenczy nézeteit tette magáévá és ő is vádolta a kancelláriát, hogy nem teljesíti elég hathatósan feladatát: az uralkodó jogainak a védelmét. Még figyelemreméltóbb azonban Kaunitz felfogása, aki szintén nem javasolta az újabb elaboratum kiadását a kancelláriának, mert ebből csak végnélküli vita származnék a legcsekélyebb gyakorlati haszon nélkül.⁸⁸ Ő egyébként Izdenczy elméleti fejtegetéseivel több fontos pont-

⁸⁷ „Dass aber, wie die Kanzley anführet, schon im J. 1435. in Corpore Juris Hungarici die Rede vom Wahlrecht erscheine, mithin das Assertum des Anonymi, der diese Erscheinung dem Landtag vom Anno 1486. zueignet, unrichtig sey, kann nicht in Abrede gestellt werden. Ich muss es bekennen, dass ich den, von der Kanzley allegirten Artikel übersehen habe, ingenui Viri est, errorem comissum ultra confiteri: allein hiedurch hat die Kanzley nur das Versehen des Anonymi erwiesen, nicht aber dass in prima Regum Periodo das Wahlrecht in Ansehung der Komitatsbeamten den Komitaten gebühret habe.“

⁸⁸ Eger votuma: „H. Staatsrath v. Izdenczy liefert in der Beylage eine aus 66 Bögen bestehende, in der That eben so mühsam, als wichtige Ausarbeitung, die ich jedoch lediglich zum allergnädigsten selbst gefälligen Gebrauch S. M., mithin keineswegs zur abermaligen Mittheilung an die Hof- und Landesstelle geeignet finde, indem es sich nach meinem Begriffe mit der a. h. Würde und Ansehen nicht verträgt, dass S. M. mit ihren Stellen zu einem Schriftwechsel sich herablassen und dadurch die so oft gewagten Ausfälle gegen die unbeschränkte Gesetzgebungsmacht des Königs zwar nicht als erwiesen, wohl aber als zweifelhaft gelten sollten.“

Kaunitz votuma: „Zugleich bin ich aber auch der Meinung, dass das gegenwärtige

ban nem értett egyet. Véleménye szerint a magyar uralkodók korlátlan hatalommal a régi időkben sem rendelkeztek. Nagyon valószínű ugyanis, hogy a középkorban Magyarország kormányformája olyan volt, mint a többi európai országé. Az, hogy Magyarország akkor abszolút monarchia lett volna, eltérés lenne az általános szabálytól, egészen rendkívüli kivétel, amit nagyon alapos és meggyőző érvekkel kellene kimutatni és bebizonyítani. Az ősi alkotmányról írásos emlékek nem maradtak és ilyeneket nem is követelhetünk, mert akkor még minden határozatlan, ingadozó és bizonytalan volt. Ugyanannyi bizonyítékot lehet felhozni a királyi hatalom mellett, mint ellene. Így Izdenczy érveit nem tartotta elég meggyőzőeknek és ezt az állítását nem fogadta el.

Nem értett egyet Kaunitz a Habsburgok örökösödési jogát illető felfogással sem. Ha a Habsburg uralkodók jogát csak a szigorúan vett primogenitura szerinti örökösödési jogból vezetjük le és nem ismerjük el a rendek közreműködését és beleegyezését különösen fontos trónváltások esetében, akkor az igen veszélyes dolog lehet épen a Habsburg királyok magyar- és csehországi örökösödésére, mondta az államkancellár, mert ilyen alapon a Brandenburgi dinasztia is igényt emelhet a magyar és cseh trónra. A magyar közjognak ezt a kérdését a legnagyobb politikai belátással és elővigyázatossággal kell tehát tárgyalni és nem szabad a Habsburgok eredeti jogát a magyar koronára csupán a korabeli értelemben vett szigorú örökösödésre alapítani, hogy a porosz udvar ne hangoztat-hasson hasonló igényeket. Ez annál fontosabb és szükségesebb, mert a berlini udvar, amely hatalmának mindenáron való kiterjesztésére törekszik, nem hagyta ezt a pontot említés nélkül és már érvényesíteni is akarta különböző alkalmakkor igényét a magyar trónra. Azonban a rendek felfogásával sem értett egyet, hanem véleményét abban összegezte, hogy Magyarországon kezdettől fogva beszélhetünk bizonyos örökösödésről, azonban nem a primogenitura újabb szigorú értelmében. Itt is a többi európai országgal való összehasonlítás nyújtja a legbiztosabb tájékoztatást. Egy ország sem volt újabb értelemben vett „Erbreich” vagy „Wahlreich”, hanem a kettőnek a keveréke. A nemzetek ragaszkodtak ugyan dinasztíájukhoz, ennyiben beszélhetünk örökösödésről, másrészt azonban szükség volt a nemzet beleegyezésére is, amely választásnak is nevezhető, mivel akkor nem voltak még ismeretesek a primogenitura elvei és így a

neue Elaboratum des Herren Staatsraths v. Izdenczy dem Gr. Bánffy und der Kanzley zu einer weiteren Begutachtung nicht zu communiciren wäre, weil hieraus ganz sicher ein Prozess ohne Ende und ohne geringsten praktischen Nutzen entstehen würde.” U. o.

nemzet nem volt az uralkodócsalád bizonyos tagjához kötve.⁶⁹ Bár Kaunitz elvileg sem értett egyet Izdenczy felfogásával, megjegyezte még, hogy a Habsburg uralkodók alatt a politikai viszonyok és a pénzügyi helyzet sohasem volt olyan kedvező, hogy tanácsos lett volna az urakodónak önkényesen, országgyűlés nélkül kormányozni, még ha jogi szempontból ezt meg is teheték volna.

Izdenczynek és Kaunitz hercegnek a magyar alkotmányra vonatkozó nézeteit szembeállítva, kitűnik, hogy ezt a kérdést milyen különbözőképen itélték meg. Izdenczyt csupán egyetlen szempont vezette, azt törekedett igazolni, hogy az uralkodót abszolút hatalom illeti meg. Viszont Kaunitz, a széleslátókörű államférfi sokkal magasabb és átfogóbb szempontok szerint tudta megítélni ezt a kérdést és minthogy a monarchia külpolitikájának a szálai is az ő kezében futottak össze, még a külügyi érdekekre is tekintettel tudott lenni. Izdenczy elaboratumai azonban, — láttuk, hogy végeredményben kettőt is készített erről a kérdésről, — nem érték el a kitűzött céljukat. Hogyan tudták volna ilyen érvek meggyőzni gróf Bánffy és a kancelláriát, amikor még az államtanács legtekintélyesebb tagja, Kaunitz herceg sem fogadta el Izdenczy elveit, pedig ő igazán nem mondható a magyar rendiség hívének és védelmezőjének, azonban, mint józan reálpolitikus, mégis visszautasította Izdenczy felfogását. Természetesen József maga sem volt megelégedve az eredménnyel, a terjedelmes elaboratumokkal és hasonló felterjesztésekkel és véleményének nyíltan kifejezést adott a sajátmaga fogalmazta resolútióban, midőn végre két évi huzavona után végleg lezárta ezt az ügyet 1789. augusztus 20-án. Az uralkodó szerint ez az egész aktacsomó nem egyéb, mint politikai és scholastikus kérdések gyűjteménye, amelyekről nagyon sokat lehet összeírni a nélkül, hogy ebből valakinek valami haszna volna. Mégis mind a két fél jó hazafi marad, akik a királlyal együtt csak azt kívánhatják, ami jó és hasznos a többség számára. Azonban, hogy előítélettel teli emberek a jót jónak elismerjék, — mondta József — ahhoz nem elegendő sem az ékesszólás, sem a legbiztosabb és legmeggyőzőbb logika, hanem

⁶⁹ „Die ganze ungarische Geschichte von der Entstehung des Reichs bis auf heutige Zeiten legt deutlich am Tag, dass eine Art von Erbfolge obgleich nicht in dem strengen heutigen Sinne des Primogenitur-Rechts statt gehabt habe. Es gibt daher auch in diesem Stück die Analogie der übrigen Europäischen Reiche die beste Aufklärung. Keines war im engen heutigen Verstand ein Erbreich und keines in eben diesem Verstande ein Wahlreich, sondern eine Mischung von Beyden.“ U. o.

kizárólag a próba. Ebből fakad azután a meggyőződés. Így ezt a munkát a kancelláriában kell megőrizni.⁹⁰

II. József uralmának utolsó éveiben egyre gyakrabban merült fel az országgyűlés tartásának kérdése. Maga Kaunitz is felvetette az ötletet, hogy a kancelláriával és az ország előkelőivel meg kellene fontolni az országgyűlések szervezetének a javítását. Különösen hangsúlyozta, hogy a népnek kell megfelelő képviselőt juttatni a diétán. Ezen az átszervezett országgyűlésen akarta tárgyalatni a magyar alkotmány elavult elemeinek a kiküszöbölését. A kancellária pedig 1789-ben biztosította az uralkodót, hogy ha ígéretet tesz a magyar alkotmány helyreállítására, a rendek hajlandók lesznek eleget tenni József kívánságainak, mert maguk is belátják, hogy a magyar alkotmány sok ponton elavult és az országgyűlések szervezete javításra szorul. Ezért országgyűlés tartását javasolta, melynek a kimenetele minden bizonnyal kedvező lesz. Nyomatékosan ajánlotta ezt a török háború miatt is, de Izdenczy ez ellen a javaslat ellen a leghatározottabban tiltakozott. Votumaiban hangsúlyozta, hogy nem adhatna ilyen tanácsot, a nélkül, hogy ne szegné meg esküjét és ne cselekednék meggyőződése ellen. Mert ez a felségjogok legérzékenyebb megsértése volna, a rendeknek ilyen biztosítékot adni annyit jelentene, mint őket uralkodótársakká tenni.⁹¹ Országgyűlés tartását is ellenezte, mert a nemesség hangulatát erre különböző téves előítéletek és az uralkodó iránti indokolatlan bizalmatlanság miatt nem látta alkalmasnak. Ilyen körülmények között országgyűlést tartani, annyi volna, mint némely tévelygőnek alkalmat adni, hogy magát egész életére szerencsétlenné tegye.⁹² Határozottan cáfolta azt a nézetet, hogy Magyarországon lázadás van kitörőben és az elégedetlenek segítségért a porosz udvarhoz fordultak. Ebből a célból írta Izdenczy a „Kurze Geschichte der Kriege” című

⁹⁰ „Dieses ganze Convolutum ist eine blosse Sammlung politischer, scholastischer Fragen, über welche man sich krumm schreiben und disputiren kann, ohne das Jemand etwas dabey gewinne, noch verliere; und doch beide Theile gute Patrioten verbleiben; welche sämmtlich mit dem König nur das, was gut und vortheilhaft für die grosse Anzahl ist, wünschen sollen und können. Dieses Werk ist also blos in der Kanzley zu reponiren.” U. o. A resolutio teljes szövegét közli Teutsch: i. m. II. k. 312. l.

⁹¹ „dass man aber den h. Ständen jenes, was hoc puncto die Kanzley in Vorschlag bringt in a. h. Namen zusichern soll, hiezu könnte ich ohne meine Eidespflichten zu verlesen und wider meine Überzeugung offenbar zu handeln, nie einrathen. denn dass hiesse eben soviel, als die Landesstände in Consortium Regiminis adoptiren und zu Corregenten erklären; folglich die Majestätsrechte auf das empfindlichste kränken.” U. o.

⁹² St. R. 3661/1788.

röpiratát, valamint egy másik rövidebb történeti összeállítást, melynek címe: „Empörungen, welche sich seit der österreichischen Regierung im Königreich Ungarn ereignet haben und die Ursachen derselben.”⁹³ Ennek a két munkának a célja tulajdonképpen a magyar nemzet megvédése volt e rágalommal szemben, a szerző azonban a saját nézeteinek megfelelően vette védelmébe a magyarokat. Szerinte a lázadási hírek csak egyes rosszakarató magyaroktól származnak, akik így akarták Józsefet rábírní, hogy állítsa helyre a III. Károly korabeli állapotokat. A rágalommal szemben Izdenczy a magyar nemzet védelmében arra hivatkozott, hogy a Habsburg királyok ellen sohasem lázadt fel az egész nemzet, hogy annak nagyobbik fele ilyenkor is mindig hű maradt királyához és bátran harcolt a lázadók ellen. A mostani helyzetben azért sem kell lázadástól tartani, mert az előző században a Wesselényi-összeszkűvés résztvevőinek a sorsa, valamint az eperjesi vértörvényszék elrettentő például szolgált a lázadásra hajlandóknak. Végül még felhozta, hogy II. Rákóczi Ferenc óta, aki azért fogott fegyvert, mert nem adták meg neki a birodalmi hercegi méltóságot, nem volt Magyarországon újabb lázadás, ami érthető is, mert eltörölték az aranybulla ellenállási záradékát, amely előbb a lázadások főforrása volt, valamint a tolerancia bevezetésével megszüntették a protestánsok panaszait.⁹⁴ Hogy az uralkodót meggyőzze érveiről, említett két művét mellékelte is votumaihoz.

József, bár eleinte a kancellária javaslata elől mereven elzárkózott, a viszonyok kényszerítő súlya alatt végül mégis rálépett a javasolt útra. Izdenczy azonban végig kitartott elutasító álláspontja mellett és ebben az esetben is teljesen figyelmen kívül hagyta a valódi viszonyokat. József utolsó ténykedésében, rendeleteinek visszavonásában az egykorú akták tanúsága szerint nem volt Izdenczynek különösebb szerepe, nem vett részt azon a konferencián sem, amelyen előkészítették a január 28-i leiratot. Ez különben érthető is, mert mindvégig ellenezte az uralkodónak ezt a lépését. Utólag azonban, egy évtizeddel később döntő szerepet tulajdonított magának ezekben az eseményekben.

1797-ben elmesélte, hogy midőn II. József a török háborúból 1789-ben betegen visszatért Bécsbe, harmadnapon magához hívatta őt. Ekkor elmondta neki a császár, hogy több magyar úrnak, elsősorban Pozsony megye akkori biztosának, Ürményi Józsefnek a rábeszélésére elhatározta, hogy megsemmisíti valamennyi reformját, valamint eltörli Mária Terézia

⁹³ St. R. 2226/1790.

⁹⁴ Grellmann: i. m. III. 189—190. 1. és St. 2228/1790.

intézkedéseit és Magyarországon minden tekintetben helyreállítja a VI. Károly halálakor fennállott állapotot, mivel nagy lázadás van kitörőben, melyet a porosz király is támogat. Izdenczy ezt nagyon valószínűtlennek tartotta és igyekezett kimutatni ennek a rosszindulatú állításnak a valótlanosságát. Mivel a császárt nem tudta meggyőzni, kényelen volt kissé udvariatlanul viselkedni és végül azt hozta fel, hogy ha József ragaszkodik elhatározásához, épen azzal fog Magyarországon lázadást fölidézni. Hozzátette még, hogy különösen nagy elégedetlenséget és nyugtalanságot keltene a magyarok között a türelmi, úrbéri és a jezsuita rendet eltörlő rendeletnek visszavonása. Izdenczy fejtegetéseinek hatása alatt az uralkodó végre megmásította korábbi elhatározását propter abolitionem sui et Theresiani regiminis. Így sikerült neki meghíusítani a lázadást, melyet akkor Magyarországon egyes elégedetlen és rosszakaratú emberek szítani akartak.⁹⁵ Izdenczynek ezt az előadását nem fogadhatjuk azonban el hitelesnek. Ez híuságból származott: utólag nagyon szerette felhozni érdemeit és azokra hivatkozni. Bizonyára 1797-ben is azért tüntette fel saját érdemének azt, hogy az 1780-i, nem pedig az 1711-i állapotba helyezték vissza az országot. Így akarta akkor Ferenc király szemében érdemeit öregbíteni és bizalmát még nagyobb mértékben megnyerni.

Ezzel az első korszaknak a végére jutottunk. Láttuk, hogy Izdenczy működésének ebben a szakaszában teljesen József céljainak a szolgálatában állott, ezeknek érdekében használta fel kétségtelenül nagy jogi tudását is és ezeknek az elveknek a védelmében nem egy alkalommal túltett az osztrák tanácsosokon, sőt a rendszer összeomlása előtt magán az uralkodón is. Nagyobb befolyásáról ebben az időben még nem beszélhetünk. Bár a vizsgált esetekben javaslatait keresztülvinnie nem sikerült, ez nem jelenti azt, hogy számos kisebb jelentőségű ügyben az uralkodó ne hallgatott volna tanácsára.

⁹⁵ „Diese Erklärung war mir ebenso unerwartet, als unwahrscheinlich; ich widersprach selbe in geziemender Ehrfurcht und bot alle meine Kräfte auf, die Unwahrheit dieses bössartigen Gerüchts darzustellen da aber diese meine Darstellung fruchtlos dahingieng, ward ich als ein treuer Unterthan meines Landesfürsten gezwungen etwas unartig zu werden“ majd később „so gab er den bereits befassten Entschluss propter abolitionem sui et Theresiani regiminis ganz auf; und auf diese Art wurde die Aufruhr, die man schon damals im Königreich Hungarn ab seiten einiger Unzufriedenen und Übelgesinnten anzuzetteln suchte, vereitelt und zernichtet.“ Domanovszky S.: Ürményi József személyes kegyvesztése. Klebelsberg emlékkönyv, Budapest, 1925, 536. l.

II.

Új korszak kezdődik Izdenczy működésében II. József 1790. január 28-i leiratával, amely az 1780-i állapotot állította vissza három rendelet kivételével. Ezt a leiratot ő mindig a legnagyobb szerencsétlenségnek tartotta, és úgy érezte, hogy a rendek ezzel halálos csapást mértek a felségjogokra. Ezért azontúl minden törekvése az volt, hogy mentse, ami még menthető. Erre már 1790-ben is bőségesen nyílt alkalma.

Az 1790—91-i országgyűlésen a vezetés először a köznemesek kezében volt. Közös programot dolgoztak ki, melynek elterjedését a szabadkőművesmozgalom segítette elő. Ennek alapján készítették el az új alkotmánytervezetet, mely a II. Lipót által aláírandó új királyi hitlevél (diploma assecuratorium) tervezetében jutott először kifejezésre. A feladat az volt, hogy a magyar alkotmányt biztosítsák és a II. József uralmához hasonló kormányzat visszatérését megakadályozzák, de munka közben a rendek túlméntek ezen a célon és olyan alkotmányt dolgoztak ki, amely egészen új volt, bár annak minden pontja igazolható a Corpus Jurisból. Végeredményben a király kezéből kivettek és a rendek kezébe adtak minden hatalmat. A rendek három ilyen tervezetet dolgoztak ki, egyet a tiszai kerületek, egyet pedig a dunáninneri és a dunántúli kerületek terjesztettek elő. Legmesszebb ezek közül a tiszai kerületek tervezete megy.⁹⁶ Ezeknek a tervezeteknek a megvizsgálása volt az egyik első feladat, amely Izdenczynek II. Lipót uralkodása alatt jutott. Ő ezeket kivonatolta és az egyes pontokhoz, ahol az szükségesnek látszott, megjegyzéseket fűzött. Az egészet egy terjedelmes elaboratumban foglalta össze. Módszeréről ő maga mondja, hogy a rendi kívánságok megcáfolására a Corpus Jurisban lévő törvények pontos kombinációjára és a magyar történettel való összehasonlításra volt szükség. Vagyis itt is ugyanúgy járt el, mint előző munkájában. Az államtanács többi tagja is méltányolta Izdenczy buzgalmát és elismerte az elaboratum használhatóságát. Nem ugyan a hitlevél kérdésében, mert II. Lipót kijelentette, hogy új diploma kiállításáról szó sem lehet és hogy nem enged semmiféle eltérést a III. Károly és Mária Terézia-féle hitlevél szövegétől, de majd az országgyűlés folyamán felmerült rendi kívánságok tárgyalásánál. Így az egésznek inkább csak elvi jelentősége volt, maga Izdenczy is kijelentette, hogy ilyen körülmények között nem lett volna szükséges a rendek diplomatervezetét olyan gondos és beható vizsgálat tárgyává tenni és

⁹⁶ Marczali H.: Az 1790—91-i országgyűlés. Bp., 1907, II. k. 19. sk. 1. Mályusz: i. m. 6—15. 1

aprólékosan szétboncolni. Mivel azonban a rendek azt állították, hogy az ő tervezetük semmi újat nem tartalmaz, hanem megegyezik a III. Károly-féle hitlevéllel, továbbá azt is mondták, hogy ők nem támasztanak a király jogait sértő igényeket, ezért szükségesnek látta a kívánságok részletes megvizsgálását, hogy így megkönnyítse a kérdés eldöntését.⁹⁷

Elsősorban a rendek új hitlevél kiállítására vonatkozó kívánságával szemben foglalt állást. Ezt teljesíthetetlennek tartotta, mert a külföldi hatalmak a III. Károly-féle diplomát garantálták és így az csak az összes érdekelteknek, akik a *pragmatica sanctio* értelmében örökösödési joggal bírnak, a beleegyezésével volna megváltoztatható. Egyébként pedig a rendek indokolása sem állja meg a helyét, mert ámbár az emberek a tízparancsolatot naponként megszegik, mégsem jut eszébe senkinek, ezeknek a megváltoztatását javasolni.⁹⁸ Ezután rátért a tervezet egyes pontjainak a tárgyalására. A rendeknek egyik legfontosabb állítása az volt, hogy a két nőági uralkodó a *pragmatica sanctio*t megszegte és így „*filum successionis interruptum est*”. Izdenczy először azt hangsúlyozta, hogy nem illik annak az elismerését kívánni Lipóttól, hogy előde uralmával az alkotmányt megsértette. Majd kifejtette, hogy ez a kívánság csak azt mutatja, hogy nem ismerik eléggé a magyar alkotmányt. Erről minden elfogulatlan embert meggyőzhetett az általa két évvel előbb készített, az erdélyi rendek sérelmeit megcáfoló *elaboratum*, melyet mellékel is votumához. Végül a rendek által hirdetett elvet azzal cáfolta meg, hogy ilyen törvény az egész *Corpus Juris*ban nem található. Az 1723-i törvény szerint ugyanis a női ágnek a kihalása az egyetlen eset, amelyre a rendek fenntartották maguknak a választás jogát. Így tehát az *interregnum* nem következett be. A rendek állítása ellentétben áll a törvény világos szavaival. A magyarok azzal is bizonyítani akarták az *interregnum* bekövetkezését, hogy József nem koronáztatta meg magát és így nem is gyakorolhatta a felségjogokat.

⁹⁷ „Dieser Entwurf erschöpft die Hauptsache; die Widerlegung der darin enthaltenen Desiderien erforderte eine genaue Combinirung des grossen Schwals der Gesetze, welche im Corpore juris Hungarici enthalten sind, wie auch die Zuhilfenahme der hung. Geschichte.“ Eger votuma: „Da nach der bereits erklärten a. h. Gesinnung von der Ausfertigung eines andern Diploms, als nach dem Wortlaut des karolinischen oder thesesianischen ohnehin keine Frage mehr seyn kann, so wird von der hierbeiliegenden mühsamen und gründlichen Ausarbeitung des Herrn Staatsraths v. Izdenczy bei Gelegenheit der Behandlung und Erledigung der auf dem künftigen Landtage vorkommenden ständischen Desiderien sehr nützlicher Gebrauch gemacht werden können.“ St. R. 2226/1790.

⁹⁸ „die Ursache, die man hier vorschützt, hält nicht Stich, denn, obgleich die 10 Gebote Gottes täglich übertreten werden, so wird doch Niemanden beyfallen, auf die Abänderung derselben den Antrag zu machen.“ U. o.

Izdenczy a koronázás ellen hasonlóan érvelt, mint feljebb láttuk. De hozzátette még, hogy ha igaz volna a rendeknek ez az állítása, akkor a felségjogokból nem követelhetnének maguknak részt, mert nincsenek megkoronázva és nem is koronázhatók meg. Továbbá József esetében — szerinte — azért sem alkalmazható ez az elv, mert ő magát meg akarta koronáztatni, amint ezt a január 28-i rescriptum is bizonyítja. Ennek a szándékának a megvalósításában csak hirtelen bekövetkezett halála akadályozta meg.⁹⁹ Izdenczy itt a legravaszabb és legkörmönfontabb okoskodásokkal igyekezett megcáfolni a rendek állítását és nem elégedett meg a maga álláspontjának védelmével, hanem ahol csak alkalom nyílt, támadásba ment át a rendek ellen.

A rendek legfontosabb törekvése Magyarország függetlenségének a biztosítása volt, ezt pedig az újonnan felállítandó nemzeti senatussal akarták elérni. Ez valóban nagyon veszélyes lett volna a királyi hatalomra és így érthető, hogy ezt a kívánságot Izdenczy felháborodva utasította vissza. Votumában kifejtette, hogy ezáltal a magyar király is a francia király helyzetébe kerülne. Mert megszűnnék az udvari kancellária, a helytartótanács, a magyar udvari kamara, a magyar katonai ügyeket teljesen elvonnák a bécsi Hofkriegsrattól, végül a kamara- és koronabirtokok kezelését is kivennék a király kezéből. Tehát a rendek a királyt meg akarják fosztani törvényes jogaitól és a nemzeti senatus, valamint a rendek gyámkodása alá kívánják helyezni. Nagyobb lesz így a szolgálja az uránál, sőt a senatusnak több jogot akarnak biztosítani, mint amennyi magának a királynak van. Eddig a király állott fenn, a rendek pedig lent, most ezt a helyzetet meg akarják fordítani. Izdenczy szerint ez azt bizonyítja, hogy nem az ősi alkotmányt kívánják helyreállítani, hanem újat akarnak létrehozni, mely a régeből egyáltalán nem következik. Tehát a rendeknek ezt a kívánságát elutasítandónak tartja, mert céljuk arisztokratikus despotizmus.¹⁰⁰

Az eddig tárgyalt posztulátumok valóban túlzók voltak és nem feleltek meg a magyar alkotmánynak, így ezeknél még érthetők Izdenczy kirohanásai. Voltak azonban a rendeknek mérsékeltebb és a királyi hata-

⁹⁹ „Defectus sexus foeminei ist der einzige Fall, für welchen allein die hung. Landesstände das jus electionis sich vorbehalten haben, so ist es unbegreiflich wie man wider den klaren Wortlaut des Gesetzes durch Scheingründe ein Interregnum hat erzwingen wollen.“ U. o. és St. R. 1228/1790.

¹⁰⁰ „Major ergo erit servus Domino! Eine Absicht, die denen, deren Geburt sie ist, zu Schande gereicht.“ „Quanta haec rerum in Regiae Dignitatis derogamen conversio!“ St. R. 2226/1790.

lomra nem veszélyes kívánságai is. Ilyen az, hogy a király töltsen be a nádori méltóságot az országgyűlésen az erre vonatkozó törvényeknek megfelelően, mert nagy sérelem érte a magyar alkotmányt azzal, hogy 26 éven át (1764—90) nem volt nádor, hanem a király helytartókat nevezett ki. Bár ez jogos kérés volt, mégis Izdenczy ez ellen a pont ellen is sikra szállott, először történeti érveket hozva fel. I. Ferdinánd Nádasdy nádor halála után 40 évig nem töltötte be ezt a méltóságot, hanem a rendek befolyása nélkül helytartókat nevezett ki. Ez egyúttal azt is bizonyítja, hogy a király koronázásához sem szükséges a nádori méltóság betöltése, mert Miksát is Nádasdy halála után koronázták meg. Azután pedig azzal érvelt, hogy a nádornak az idézett törvények értelmében jártasnak kell lennie „in publico-politicis, oeconomicis, juridicis, cameralibus”, továbbá ő az elnöke a helytartótanácsnak, valamint az ország főkapitánya. A törvény szerint nádorválasztáskor a király 4 főurat jelöl ki, akik e feltételeknek megfelelnek. Izdenczy azonban kijelentette, hogy ő egyetlen olyan férfit sem ismer egész Magyarországon, akiben a szükséges tulajdonságok és képességek megvolnának, még kevésbé négyet. Miután azonban Lipót hozzájárult ahhoz, hogy nádort válasszanak, ez a sérelem megszűnt.¹⁰¹

A rendek másik kívánsága volt, hogy a király tegyen ígéretet, hogy országgyűlésen kívül nem fog subsidiumot kivetni az országra. Alátámasztották ezt az 1504. 1. és 1684. 2. törvénycikkre való hivatkozással. Izdenczy ezt a kívánságot azzal igyekezett megcáfolni, hogy az idézett két törvénycikk már elavult és a méltányossággal is ellenkezik. Egyébként is II. Ulászló törvényei nem érvényesek, mert ez a király a magyar történelem tanúsága szerint „ein non Ens war”, akinek az idejében a kormányzást a főurak ragadták kezükbe, akik a királyt minden jogától igyekeztek megfosztani. A század ellenkező tényei is ellenmondanak ezeknek a törvényeknek. II. József uralkodása végén a kancellária felajánlotta, hogy 5 millió forint subsidiumot eszközöl ki a megyéknél, ha az uralkodó megengedi a congregatiók tartását. Hogyan pártolhatta tehát most a helytartótanács és a kancellária a megyék kívánságát, ha korábban ez a két dikasztérium sem vette tekintetbe az idézett törvényt.

Ez a két példa is kellőképpen mutatja, felesleges tehát többet felhozni, hogy Izdenczy még a jogos magyar kívánságok teljesítését is ellenezte és a felségjogok védelmében túltett sokszor II. Lipóton is. Jellemző vonása volt még érvelésének, hogy álláspontját vitatva, lehetőleg vádak

¹⁰¹ „ich kenne im ganzen Königreich nicht ein einziges Individuum, das sich dieser Eigenschaften rühmen könnte, viel weniger viere.” U. o. és St. R. 1228/1790.

emelt a magyar dikaszteriumok ellen és ugyanígy a rendeknek is gyakran vetett szemére önzést. Így járt el a király jövedelmeinek tárgyalásánál is. A rendek azt kívánták, hogy a király adjon erről számot az országgyűlésen. Izdenczy ezt jogtalanának tartotta és a Tripartitumra hivatkozott, valamint a nemesség harmadik praerogatívájára, hogy a nemes jövedelmével szabadon rendelkezik. A rendek tehát azt akarják, hogy a király „deterioris conditionis” legyen, mint bármelyik nemes. Akik erre törekednek, nem tudnak különbséget tenni „inter minus et majus”. Hasonlóképpen okoskodott, midőn arról volt szó, hogy a só ára csak az országgyűlésen legyen emelhető. A gabonát minden birtokos tetszése szerinti áron adhatja el és még senkinek sem jutott eszébe azt kívánni, hogy ennek az árát az országgyűlésen szabják meg. A só ugyanúgy a király tulajdona, mint ahogy a gabona a birtokosé. A sóár megállapítása tehát épen úgy nem tartozik a diaetára, mint a gabonaáraké.¹⁰² Ugyancsak a dunáninni rendek önzését igyekezett kimutatni abban a kívánságban is, hogy az évenként tartandó országgyűlés helye Pest legyen. Ez a követelés valami egészen új volt Izdenczy szemében és a forrása pusztán önzés, mert Pest városa a dunáninni kerületben fekszik. Így szokása szerint e tárgy felett egy latin idézettel tért napirendre: Cicero pro domo sua.

Jellemző még Izdenczynek jogi vitákban való nagy ügyességére és gyakorlatára, hogy az egyik rendi kívánságot épen a január 28-i rescriptummal cáfolta meg, amely pedig általában nem igen kedvezett az ő fel fogásának. A Mária Terézia által visszaszerzett 13 szepesi városról és 3 koronaadalomról volt szó. A rendek kérték, hogy ezeket rendeljék újra megyei közigazgatás alá. Izdenczy ebben a kérdésben úgy vélekedett, hogy Mária Terézia a visszaszerzett városoknak nemcsak a régi jogait erősítette meg, hanem új privilegiumot is kaptak tőle, amelynek értelmében a megyei hatóság alól ki voltak véve. II. József azonban a többi szabad királyi városhoz hasonlóan őket is a megyék és a királyi kommisszáriusok hatósága alá rendelte. Minthogy a január 28-i leirat minden tekintetben helyreállította az 1780-i állapotot, az a helyes, hogy a szepesi városok is maradjanak meg Mária Teréziától kapott privilegiumaik élvezetében. A rendek kérését tehát nem tartotta teljesíthetőnek. Azt Izdenczy nem vette tekintetbe, hogy II. Józsefnek ez az intézkedése a magyarság érdekeinek megfelelő volt.

Kérdés, hogy volt-e egyáltalán olyan pontja a rendek felterjesztésé-

¹⁰² „Das Salz ist ein königliches Gut, eben so wie die Erdfrüchten ein Gut der Grundherren sind und die Bestimmung des Salzpreises gehört eben so wenig ad Tractatus diaetales als die der Körnerpreise.” St. R. 2226/1790.

nek, amelyet Izdenczy teljesíthetőnek tartott. Tudunk felhozni erre is példákat, de csak kis számban. Ilyen az a kérés, hogy a kamarát a helytartótanáctól válasszák el és állítsák vissza régi tekintélyét és tevékenységét az 1741. 17. tc.-nek megfelelően. Ebben az esetben Izdenczy egészen más hangot használt, mint egyéb rendi kívánságok tárgyalásánál. Az ország törvényeivel összhangban állónak tartotta ezt a kérést, amelynek teljesítése a király érdekében is nagyon fontos. Minél előbb meg kell valósítani a szétválasztást, mert a kamarának és helytartótanácsnak II. József által elrendelt egyesítése nagyon káros volt a kincstár jogaira és csökkentette a király bevételeit, mivel a pénzügyekre a helytartótanács nem fordíthatott kellő figyelmet egyébirányú tevékenysége miatt.¹⁰³ Azt azonban már nem tartotta megengedhetőnek és teljesíthetőnek, hogy a magyar kamara a bécsitől független legyen. Ez a kívánság szerinte nem felelt meg a magyar érdekeknek sem. Magyarországot ugyanis az örökös tartományokkal szemben félbarátnak tekintették, s ennek következtében, ha magyar terményeket az örökös tartományokba kivittek, csak félvámot kellett fizetni. De ha teljesítenék a rendek kívánságát, akkor az egyéb külföldről jövő árukhoz hasonló elbánásban kellene részesíteni a magyar árukat is és így Magyarország járna rosszul. Teljesen figyelmen kívül hagyta azonban Izdenczy, mennyire méltánytalan az, hogy Magyarországot az örökös tartományokkal szemben csak félbarátnak tekintették. Ebből a példából is kitűnik, hogy még akkor is kizárólag a király érdekét nézte, nem pedig a magyarságét, mikor látszólag a rendek álláspontját támogatta.

Ennek az elaboratumnak a vizsgálata mutatja, hogy Izdenczy nem csak a túlzott és a király számára elfogadhatatlan rendi kívánságok ellen lépett fel, hanem sokszor ellenezte az egészen méltányos kéréseknek a teljesítését is. Csak ritkán járult hozzá a kívánságok teljesítéséhez. Bár Izdenczy elutasító álláspontja csak megerősíthette Lipótot eredeti szándékában, hogy nem enged semmiféle eltérést a III. Károly és Mária Terézia-féle diplomától, a hitlevéltervezet néhány lényeges pontjából megfelelő mérséklés után mégis törvény lett. Abban, hogy ezek az alkotmánybiztosító törvénycikkek létrejöttek, a legnagyobb érdeme gróf Zichy Károly országbírónak volt, aki küldöttség élén vitte Bécsbe a már lényegesen mérsékelt és átdolgozott diplomatervezetet.

Zichy látva, hogy az uralkodót nem lehet új hitlevél kiállítására

¹⁰³ „Dieses ist den Landesgesetzen ganz angemessen und auch für E. M. Interessen höchst notwendig, es wäre zu wünschen, dass diese Separierung so bald nur immer möglich ist, zu Stande komme weil ansonsten die königlichen Einkünfte sehr herabsinken und die Jura Fiscii merklich leiden dürften. U. o.

rávenni és hogy az 1790. szeptember 21-i udvari konferencia is ilyen értelemben döntött, elfogadta a III. Károly-féle diplomát és így sikerült Lipóttól kieszközölnie a nevezetes szeptember 21-i leiratot, amely az államtanács tudta nélkül jött létre és így a magyar érdekeknek megfelelő volt. Ebben az uralkodó megígérte, hogy a hitlevéltervezet pontjait, amennyiben azok a régi törvényeknek megfelelnek, a koronázás után külön törvénycikkekben meg fogja erősíteni. Nagy jelentősége volt ennek a leiratnak, mert ennek alapján jöhetett létre az országgyűlés két legfontosabb alkotmánybiztosító törvénycikke: a 10. tc. de independentia regni Hungariae és a 12. tc. de legislativae potestatis exercitio, amelyeknek a nemzet későbbi küzdelmeiben is igen nagy szerepük volt.¹⁰⁴ Izdenczy terveire ez nagy csapást jelentett és ezért még évek múlva is elkéservedve emlékezett meg ennek a leiratnak a kibocsátásáról, mert így legalább részben sikerült a nemzetnek azt elérnie, ami az elutasított diplomatervezetben volt. Elsősorban az országbíró és Ürményi József personalist tette a leiratért felelőssé és valószínűleg innen eredt az az engesztelhetetlen gyűlölet, amellyel e két magyar államférfi iránt a továbbiakban viseltetett. Már 1790-ben is minden alkalmat felhasznált, hogy vádakat hangoztasson a leirat kieszközölői ellen. Így, midőn a rendeknek azt a javaslatát vizsgálta, hogy hozzanak egy törvénycikket de crimine laesae constitutionis regni. Bár ezt a kívánságot a kancellária is erélyesen visszautasította, Izdenczy votumában még talált hozzátenni valót. Lényegében egyetértett a kancelláriával, de még hozzáfűzte, hogy ha a királyi jogok kiterjesztése a rendi jogok rovására crimen laesae constitutionis, akkor fordítva is a rendi jogok törvényellenes kiterjesztése a király kárára crimen laesae majestatis és abban az esetben rosszul járnának azok, akik Lipótot rávették a szeptember 21-i leirat aláírására.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Mályusz: i. m. 25—37. l., a szeptember 21-i konferencia jegyzőkönyve u. o. 1. sz. irat.

¹⁰⁵ A szeptember 21-i leiratról Izdenczy 1795. okt. 13-án így ír: Miután elmondta, hogy a nemzeti senatus felállítását, amely tervet a helytartótanács és a kancellária pártolt, az ő mellékelt elaboratuma alapján Lipót elvetette, a köv. jegyzi meg: „Als nun dieser Schritt, welcher die üblesten Folgen, ja sogar eine Revolution hätte nach sich ziehen müssen, mislang, so schlug man einen anderen Weg ein, entwarf articulos antecoronacionales und ein hiezu passendes Bestätigungsrescript. Beide Piecen wurden Tags bevors (das ist den 21-ten Sept. 1790.) als E. M. hochseliger Herr Vater zur Krönung nach Frankfurt abreiste, vom damaligen Kanzleiausschuss, dem gewesten Judex curiae Gr. v. Zichy und Personali v. Ürményi vorgelegt und die Unterfertigung des obberührten Rescripts ohne Vortrag, gleichsam aus dem Stegreif bewirket. Hindurch erzielte man zum Teil jenes, was im verworfenen Assecurationsdiplom und besagten systemate nationalis consilii enthalten war.“ St. R. 3582/1795. Domanovszky S.:

Ez a leirat azonban csak pillanatnyi siker volt a küzdelemben, melyet a magyar államférfiaknak az osztrák tanácsosok háttérbeszorításával sikerült kivívniok; a harc ezzel még nem dőlt el a magyar nemzet javára, hanem elkeseredetten folyt tovább mind a két részen. Izdenczy ebben a küzdelemben, mint az udvari álláspont legharciasabb védelmezője, tevékeny részt vett. Nézeteit most nem csak votumaiban fejtette ki, hanem szóval is az 1790 és 91-ben Bécsben tartott udvari konferenciákon, ahol, amint ez az eddig megismert felfogásából következik, mindig az osztrák államférfiak oldalán foglalt állást. A magyarok törekvése ezentúl arra irányult, hogy a szeptember 21-i leiratban tett ígéretnek megvalósítását elérjék, Lipót viszont igyekezett az akkor adott engedményeket lehetőleg visszavonni. Ennek a célnak az elérésében Izdenczy igen nagy szolgálato-
kat tett neki.

Annak jellemzésére, hogy ő miképpen igyekezett a király által tett engedmények valóra válását megghiúsítani, elegendő lesz egy példa. A szeptember 21-i leiratban Lipót hozzájárult ahhoz, hogy a rendek az iskolázás kérdésének kidolgozására bizottságot küldjenek ki, amely munkája eredményét majd a következő országgyűlés elé terjeszti: Izdenczy azonban utólag tiltakozott ez ellen, mert ebben a király felségjogainak csorbítását látta. Javasolta ezért, hogy a király ne járuljon hozzá ennek a cikknek az inarticulatiojához. Miután a többi államtanácsos és Ferenc főherceg is ezen a nézeten volt, Lipót ilyen értelemben döntött és ezzel visszavonta azt, amit szeptember 21-én megígért. Izdenczy álláspontja tehát győzött. A kérdés azonban ezzel még nem került le napirendről, mert a nádor javaslatára a resolútiókat az 1790. december 24-i udvari konferencia még egyszer vizsgálat alá vette. A „de educatione iuventutis” szülő cikk tárgyalásakor Izdenczy kitartott álláspontja mellett és annak védelmére történeti érveket hozott fel: Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás az egyetemet a rendek megkérdezése nélkül állították fel és a tanügy kérdését Mária Terézia is így rendezte. Támogatta nézetét Spielmann államkancelláriai referendárius is, aki Kaunitz képviselőként vett részt a konferencián. Egyik fél sem tudta a másikat meggyőzni, mivel az osztrák álláspont szerint minden jog a királyé, kivéve, ahol a rendek jogát valamely törvény bizonyítja, viszont a magyarok szerint csak az felségjog, amelyet valamely törvény annak nyilvánít. Végül a konferencia kimon-

József nádor iratai. (Fontes). Bp., 1925. I. k. 51. l. „und dann würden wohl diese übel daran seyn, die E. M. zur Unterfertigung des Rescripts vom 21-ten Sept. d. J. bewogen haben.” St. R. 3812/1790.

dotta, hogy a bizottság ebben a kérdésben csak javaslatot tehet, a döntés joga azonban az uralkodót illeti, tehát ezzel a megszorítással az inarticulatiohoz hozzájárultak. Ezt a megoldást Lipót is elfogadta, így e ponton a magyarok sikert értek el Izdenczy elutasító álláspontjával szemben. Felmerült ugyanez a kérdés az 1791. január 15-i konferencián is az országos bizottságok felállításával kapcsolatban. A rendek javasolták kilenc regnicularis deputatio felállítását, amelyeknek az lenne a feladatuk, hogy a következő országgyűlésre különböző fontos reformjavaslatokat dolgozzanak ki. Ezek között szerepelt a deputatio litteraria et ecclesiastica is. Izdenczy szerint ez a bizottság nem volt felállítható, mivel a tanulmányi ügyek és a supremum jus patronatus ecclesiarum mindig ius regium privativum volt és még most is az. Bizonyíték erre az is, hogy a magyar primás kérésére a király nemrég megerősítette a teológiai fakultás tervezetét: ha ehhez nem kellett országgyűlés, akkor a többi iskola kérdése sem tartozik a diaeta elé. Azt javasolta, hogy Magyarország és Erdély esetében is báró Martini tanügyi elaboratumát vegyék alapul, melyet ő az örökös tartományok számára készített. Tehát ennek a fontos kérdésnek a tárgyalásánál az országgyűlést teljesen ki akarta kapcsolni. Az államtanács többi tagja is egyetértett vele Kaunitz kivételével. Az államkancellár elismerte ugyan, hogy Izdenczy megjegyzése alapján véve helyes, de mivel ennek elfogadása a szeptember 21-i resolútiótól való teljes eltérést jelentené, nem tartotta ezt a megoldást a király méltóságával összeegyeztethetőnek. Így tehát a bizottság felállításának a megengedését javasolta, de gondoskodott a felségjogok megővéséről is megfelelő záradék beiktatásával. Az uralkodó is Kaunitz közvetítő indítványát fogadta el.¹⁰⁶ Izdenczy legszívesebben visszavonta volna az engedmények minden pontját. Ebben olyan messzire ment, hogy buzgóságát az államtanács osztrák tagjának kellett mérsékelni.

Érdemes még megfigyelni Izdenczy szerepét egy olyan intézkedésnél, mely első pillanatban nem látszik nagyon nagy horderejűnek, valóságban azonban Lipót király szívós és céltudatos törekvését mutatja, hogy a magyarságot gyengítse a divide et impera elv alkalmazásával. Ez a kérdés az önálló erdélyi és illyr kancellária felállítása, valamint a kamara elválasztása a helytartótanácsától. Már az 1790. november 5-én tartott udvari konferencia elhatározta ennek a három pontnak a megvalósítását és egyúttal megbízta Izdenczyt, hogy készítsen az erdélyi és illyr kancellária felállítására tervezetet.¹⁰⁷ Lipót már akkor elhatározta ezeknek az intézkedéseknek a keresztülvitelét, egyelőre azonban még várt. Az erdélyi rendek

¹⁰⁶ Mályusz: i. m. 14. sz. irat III. ad 7. és 336—37. l.

¹⁰⁷ U. o. 2. sz. irat III. 10.

1790-ben felirataikban többször is kérték a magyar és az erdélyi kancellária elkülönítésének az elhalasztását. A magyar kancellária azonban ellenezte ennek a kívánságnak a teljesítését, mert az egyesítés nem felelt meg az erdélyi alkotmánynak és az erdélyi kancellária már 1782-ben kimutatta, hogy II. Józsefnek ez a szándéka törvénytelen. Izdenczy is ellenezte ezt a kívánságot, mert ez valami új lenne és kimutatta, hogy a két kancellária egyesítése a törvényeknek sem felel meg. Kaunitz is azon a véleményen volt, hogy mihelyt a mostani nagy lelkesedés lelohad, az egész unió kérdése magától le fog kerülni a napirendről. A következő évben, 1791-ben az erdélyi rendek újból kérték, hogy kancelláriájukat egyelőre hagyják meg in statu quo. Izdenczy ismét a szétválasztás mellett volt és nyomatékosan hangsúlyozta, hogy ennek az intézkedésnek, valamint az önálló illyr kancellária felállításának és a kamara elválasztásának meg kell történnie. Miután az államtanács egyhangúan támogatta ezt a votumot, Lipót király február 20-án kibocsátotta az erre vonatkozó kéziratokat, melyeket már január 14-én megfogalmaztatott.

A rendek még ezután is kérték a szétválasztás elhalasztását, míg Erdélynek Magyarországgal való egyesítésére tervezetet dolgoznak ki. Izdenczy természetesen kitartott álláspontja mellett, előadta még, hogy az uniót bizonyára néhány magyar úr szorgalmazta, akik tudomása szerint az erdélyi országgyűlésre utaztak. Végül az eddig felhozott érveken kívül még a következő tétellel támogatta előbbi elutasító javaslatát: Nagyon feltűnő az a változás, hogy míg eddig az erdélyiek a magyarországiakat külföldieknek tekintették és ha valaki ezek közül Erdélyben tisztséget akart elnyerni, akkor meg kellett szereznie az erdélyi indigenatust, most egyszerre a magyart és az erdélyit egy és ugyanazon nemzetnek akarják elismerni. Azonkívül, midőn II. József elrendelte a két kancellária egyesítését, ezt úgy magyarázták, hogy ezzel despotizmust akar előkészíteni, most pedig, midőn utóda éppen az ellenkezőjét akarja véghezvinni és helyre kívánja állítani a törvényes állapotot, megint elégedetlenek és ellenkeznek, ami szükségképen kellemetlen benyomást tesz az uralkodóra. Felmerült ez a kérdés az 1791. március 7-i udvari konferencián is, ahol Izdenczy szóval ugyanazt az érvet hozta fel, hogy a rendek II. József idejében tiltakoztak az egyesítés ellen. Hiába pártolta itt gróf Batthyány József primás legmelegebben az erdélyi rendek kérését, hogy halasszák legalább el az intézkedést az országgyűlés befejezéséig, a konferencia is a magyar és erdélyi kancellária szétválasztását határozta el.¹⁰⁸

¹⁰⁸ U. o. 386. l., továbbá St. R. 1548/1790, 537, 683. és 1038/1791. „Bisher haben

A kamara és helytartótanács szétválasztásának a kérdésében már láttuk Izdenczy álláspontját. Ez a kérdés azonban felmerült az 1791. január 15-i konferencián is. A rendek a hitlevéltervezetben még a két dikasztérium szétválasztását óhajtották, mert első lelkesedésükben József minden reformját meg akarták semmisíteni. Később azonban már belátták, hogy bár ez az intézkedés Józseftől származott, a megváltozott körülmények között nemzeti szempontból nagyon hasznos. Ezért az egyesítés fenntartását és a kamarának a nádortól való függését kívánták. A kérdés felmerülésekor Lányi, *causarum regalium director* ellenezte a rendek kívánságát, a kancellária viszont pártolta azt. Izdenczy természetesen a jogügyi igazgató véleménye mellé állott. A kamara függetlenítése mellett szállott síkra, mert ez a fiscust érdeklő ügyekben a nádort ellenőrzi. Így nem rendelhető a nádor alá, mert senki sem lehet önmagának ellenőrző szerve. Szükségesnek tartotta ezért, hogy Budán a kamarát válasszák el a helytartótanáctól, valamint azt kívánta, hogy Bécsben is a magyar és erdélyi kamaraügyeket vegyék ki az udvari kancellária hatásköréből és ugyanolyan módon tárgyalják, mint az egyesítés előtt. A többi államtanácsos és Ferenc főherceg is egyetértett Izdenczy votumaival. A *resolutio* is ilyenértelmű volt és kimondta, hogy a kamara sem most, sem a jövőben nem rendelhető a nádor alá. Izdenczy a konferencián is kitartott felfogása mellett, felhozva, hogy az egyesítés fenntartása és a nádor hatóságának a kamarára való kiterjesztése ellenkezik az 1609. 21. törvénycikkkel is. A magyar álláspont képviselőinek csak annyit sikerült elérniök, hogy a *resolutióból* kihagyták azt a részt, hogy sem most, sem a jövőben nem rendelhető a kamara a nádor alá, egyébként megmaradtak az elválasztás mellett.¹⁰⁹

Ennek a tervnek utolsó és a magyar nemzetre legveszélyesebb pontja az önálló illyr kancellária felállítása volt. A magyar érdek azt parancsolta, hogy meg kell akadályozni ennek a külön kancelláriának a létesí-

die Siebenbürger uns Hungarn immer als Ausländer angesehen und wenn einer von Hungarn in Siebenbürgen angestellt wurde, so musste sich derselbe das siebenb. Indigenat ausfertigen lassen, wie ein solches die Vorakten unwiderleglich bestätigen und nun will man auf einmal die h. und siebenb. Nation für eine und die nämliche anerkennen, welche jähe Wendung nothwendigerweise auffallen muss. Als weiland Kaiser Joseph II. die Vereinigung der Hof- und Länder-Stellen vornahm, gab man diesem Beginnen die Missdeutung, dass sich derselbe durch diesen gesetzwidrigen Schritt einen leichten Weg zur Einführung des Despotismi bahnen wolle. Jetzt da E. M. gerade das Gegenteil unternehmen und alles in das Geleis nach den Gesetzen zurückzuführen in Begriff sind, ist man ebenfalls unzufrieden und streibet sich dawider, welches eine unangenehme Empfindung im Gemüthe des Landesfürsten nothwendigerweise erregen muss." Konferencia jegyzőkönyve Mályusz: i. m. 42. sz. irat III. a.

¹⁰⁹ Mályusz: i. m. 345—46. l.

tését, mely a Mária Terézia-korabeli „deputatio Illyrica” folytatása lett volna. Épen ezért a rendek hajlandók voltak megadni a szerbeknek a polgárjogot és a szabad vallásgyakorlatot, tovább menni azonban nem akartak, aminthogy a magyar érdekek veszélyeztetése nélkül több engedményt nem is tehettek. Izdenczy azonban a külön illyr kancellária létesítése mellett volt, hosszú kancelláriai praxisára hivatkozva akarta bizonyítani, hogy Mária Terézia korában nem volt az illyr deputatio status in statu és így ennek a bekövetkezésétől most sem kell tartani. A december 24-i konferencián még azt is felhozta, hogy a középkorban a rác despota a barones regni sorában az országgyűléseken megjelent és ebből azt a következtetést vonta le, hogy a rácoknak most is megvan a polgárjoguk és a szabad vallásgyakorlatuk. Végül az ő javaslatára az uralkodó egyelőre a döntést ebben a kérdésben elhalasztotta. Ez a fontos kérdés az 1791. január 15-i és március 7-i konferencián is vita tárgya volt, ahol Izdenczy hasonlóképpen a szerbek érdekében szállt síkra. A rendek az illyr kancellária felállítását úgy akarták elhárítani, hogy csak azokat a privilegiumaikat szándékoztak inartikulálni, amelyekkel jelenleg rendelkeznek a szerbek. De Izdenczy éles szeme észrevette, hogy mi volt a célja itt a rendeknek és ezért azt javasolta, hogy a király az inarticulatio előtt állítsa fel az illyr kancelláriát, mert ezáltal meghiúsíthatja a rendek törekvését. Általában nagyon különösnek tartotta, és bizalmatlanul figyelte, hogy a rendek egyszerre hajlandók voltak a szerbek privilegiumait inartikulálni, míg addig mindig azok megsemmisítésére törekedtek. Azonban az uralkodó Ferenc főherceg közbelépésére ezt a nagyon ravasz tervet nem fogadta el, bár ennek megvalósítását még Kaunitz is javasolta. A főherceg ugyanis votumában kifejtette, hogy ez a lépés „zu politisch” volna, az udvarnak sem válnék dicsőségére és a magyarokat is elkeserítené, ezért inkább az egyenes út követését ajánlotta. Ezt a javaslatát Lipót is elfogadta. A konferencián végül sikerült bizonyos mértékig megvédeni a magyar érdekeket; bár az illyr kancellária felállítását megakadályozni nem tudták, az uralkodó mégis hangsúlyozta, hogy ezzel nem teremt államot az államban.¹¹⁰

Bár ez a terv magától Lipóttól származott, láttuk, hogy Izdenczy megértette jelentőségét és a maga részéről jogi érvekkel és törvényidézetekkel igyekezett keresztülvitelét elősegíteni. Az ő votumának volt az eredménye, hogy az uralkodó 1791. február 20-án hirtelen, meglepetés-szerűen végrehajtotta a három fontos intézkedést és így befejezett tények

¹¹⁰ U. o. 14. sz. irat III. a. ad 3, 15. sz. I. és 42. sz. IV. pont.

elé állítva a rendeket, akik szintén tisztában voltak ezeknek az inézkedéseknek a céljával és veszedelmességével, szinte megbénította őket.

Ebből a néhány példából is kitűnik, hogy Izdenczynek milyen nagy szerep jutott 1790—91-ben a fontos törvények szövegének a megállapításánál az államtanácsban és az udvari konferenciákon egyaránt. Rideg és a magyar érdekeket teljesen figyelmen kívül hagyó álláspontját az államtanácsban nagy sikerrel tudta érvényesíteni, mert ott a magyar felfogásnak nem voltak többé védelmezői. A magyar államférfiak csak a konferenciákon tudták vele nyíltan felvenni a harcot, mégpedig elég nagy sikerrel, mert általában úgy történt, hogy Lipót először rendszerint Izdenczynek elutasító javaslatát tette magáévá, később azonban a konferencián sikerült a kedvetlen resolútiót a magyar érdekeknek megfelelően némileg módosítani. Ebben része volt a nyílt küzdelem lehetőségén kívül annak is, hogy a konferenciákon Sándor Lipót nádor is rendszerint a magyar államférfiakat támogatta. Továbbá annak, hogy míg a magyar álláspont képviselői: az országbíró, a personalis, a primás és Pászthory kancelláriai tanácsos pl. az 1790. december 24-i konferenciára alaposan felkészülve mentek el, addig Izdenczyt a meghívás saját bevallása szerint meglepetésszerűen érte, úgy hogy az aktákat sem volt ideje áttanulmányozni.¹¹¹

II. Lipót az 1790-ben kivított engedmények visszavételére vagy legalább is hatástalanná tételére törekedve a magyar dikasztériumoknál fontos személyi változásokat is akart eszközölni és eltávolítani onnan a nem teljesen megbízható személyeket, így elsősorban az országbírót és a personalist. Izdenczy Lipótnak ezt a törekvését is, miként az eddigieket, lelkesen támogatta. Elpanaszolta, hogy bár az államtanács a király jogait a törvényhozó és végrehajtó hatalmat, valamint az ifjúság nevelését illetően hűségesen igyekezett megvédeni, mégis ezeket a felségjogokat a dikasztériumok az államtanács megkerülésével meggyengítették, sőt részben meg is semmisítették. Ezen a bajon — véleménye szerint — csak úgy lehet segíteni, ha a vezető állásokba fokozatosan megfelelő és az uralkodó érdekeit szemük előtt tartó személyeket juttatnak.¹¹² Ezenkívül még egyéb okok is arra ösztönözték, hogy Zichy és Ürményi megbuktatására töreked-

¹¹¹ U. o. 287. l.

¹¹² „Hat man die *Jura Regia quoad Potestatem legislativam, executivam et educationem Juventutis*, so viel als es nur immer möglich war, ab Seiten des treuehorsa-
msten Staatsraths aufrecht zu erhalten gesucht, die aber *facto Dicasteriorum ohne Einfluss des erstgedachten treuehorsa-
msten Staatsraths* gewaltig erschüttert und zum Theil zernichtet worden sind, welchem Übel nur nach und nach gesteuert werden kann, wenn nämlich die Hof- und Landesstellen besser montiert und die Obergespans-Aemter mit acht denkenden Männern besetzt seyn werden.“ St. R. 2867/1791.

jék. Ugyanis személyes sérelemnek tekintette, hogy ez a két magyar államférfi az ő törekvéseit megbénítani igyekezett. A personalist tette felelőssé azért, hogy rábírta II. Józsefet rendeletei visszavonására, azután az országbíróval együtt kieszközölte II. Lipóttól a szeptember 21-i rescriptumot. Úgy látszott, hogy Lipót uralma alatt meg is tudja valósítani terveit, azonban az uralkodó hirtelen halála egyelőre keresztülhúzta számítását.

Ferenc ugyanis uralkodása első éveiben nem követte az apjától inaugurált politikát, hanem magyar kérdésekben öccsére, Sándor Lipót nádorra hallgatott és annak tanácsára a magyarok iránt sokkal engedékenyebb magatartást tanúsított. Az 1792-i országgyűlés idején a magyar államférfiaknak sokkal könnyebb dolguk volt, mint két évvel azelőtt. Jellemző erre az, hogy az illyr kancelláriát, amely körül 1791-ben annyi vita és tárgyalás folyt, a király a magyarság érdekeinek megfelelően hajlandó volt megszüntetni. Bár Izdenczy ezt teljes erejéből ellenezte, az uralkodó mégis megvalósította szándékát. Így egyelőre a nádornak és a magyar államférfiaknak sikerült Izdenczy terveit megghiúsítani. Ő azonban ennek ellenére tovább folytatta vádaskodását és minden alkalmat felhasznált, hogy az uralkodó figyelmét felhívja arra a veszedelemre, mely szerinte a királyt ezeknek a magyar uraknak a részéről fenyegeti. Segítőtársai is voltak aknamunkájában, akik szintén ezeknek a magyar államférfiaknak a megbuktatására törekedtek. Ilyenek voltak gróf Balassa, gróf Pálffy Lipót és báró Mednyánszky János, akik jelentéseikben a magyar államférfiakat gyanúba keverni és befeketíteni igyekeztek; az államtanácsban pedig ezeknek a kérdéseknek a tárgyalásánál rendszerint Izdenczy mellé állt Eger is. Állandóan főúri ligáról beszéltek, amelynek vezetői az országbíró és a personalis és sürgették Ferencet, hogy lépjen fel végre szigorúan ellenük.¹¹³

Izdenczy és társai eljárásának a megvilágítására elegendő lesz egy-két példa, bár nagyon sokat lehetne felhozni, mert lépten-nyomon említést tett votumaiban erről a ligáról. 1793 őszén Bujanovics Károly udvari ágens gróf Balassa Ferenc, volt illyr kancelláron keresztül titkos jelentést juttatott el az uralkodóhoz, mely Balogh Péter főispánt és néhány más állami szolgálatban álló magyar férfit azzal vádolt, hogy Pesten éjjel egy titkos klub összejövetelén vettek részt. Sándor Lipót nádor, kinek véleményét a király szokása szerint ebben az ügyben kikérte, alaptalannak minősítette a névtelenül beadott feljelentést, mert az semmiféle pozitív

¹¹³ Mályusz: i. m. 92. s köv. 1. és 104. l.

adatot nem tartalmazott és kijelentette, hogy ő a helytartótanácsból jól ismeri a megvádolt személyek egy részét és ezért nem tudja róluk elhinni ezeket a vádakokat. Midőn a nádornak ezt a jegyzékét Ferenc az államtanácsban circulációba bocsátotta, Izdenczy, bár a nádor által javasolt elintézési módot elfogadta, mégis szükségesnek látta, hogy ahhoz több megjegyzést fűzzön. Kifejtette, hogy Balogh Péter, Tihanyi, Vay József, Atzél és Klobusiczky tagjai a ligának, amelyet már Lipót meg akart semmisíteni. Közismert, hogy ezek a férfiak 1790-ben a *pragmatica sanctio*t felakarták borítani, új diploma kiállítását kívánták és tőlük származott a nemzeti senatus gondolata, tehát oligarchia megvalósítására törekedtek. Elmondta továbbá, hogy az említettek most is a felségjogok korlátozására törekednek, és ennek bizonyítására két folyamatban lévő ügyet is említett. Majd — szokása szerint — hivatkozott arra, hogy amit ő már 1791-ben megjósolt, az most, úgy látszik, be fog teljesedni. Ezzel kapcsolatban a következő érdekes megjegyzést tette: „*ich wünsche, dass man nicht zu sagen bemüssigt sei: Vaticanio Izdenczyano veritas adfuit, sed fides defuit.*” Izdenczy nagy ügyességét és ravaszágát mutatja végül az a körülmény is, hogy votumának végén a maga álláspontjának igazolására idézte Ferencnek az egyik 1791-ből származó votumát, amelyet még trónörökös korában írt. Ebben a votumában a főherceg — írta Izdenczy — meghatározta a helytartótanács és a kancellária értékét, valamint bölcs útmutatást is adott, hogy miképen lehet a bajokon segíteni. Tanácsát Lipót el is fogadta és meg is akarta valósítani, ebben a szándékában azonban megakadályozta hirtelen és váratlanul bekövetkezett halála.¹¹⁴ Ilyen módon akarta Izdenczy rávenni Ferencet a liga elleni erélyes fellépésre.

Hasonlóképen az állítólagos liga tagjaival foglalkozott gróf Pálffy Lipót, csongrádi főispán feljelentésével kapcsolatban. A főispán ugyanis 1793 őszén súlyos vádakot emelt alispánja, Kárász István ellen, ki 1790—91-ben a köznemesség egyik vezetője volt. Bár a lefolytatott vizsgálat kiderítette ezeknek a vádaknak a teljes alaptalanságát és épen a feljelentő ellen szolgáltatott súlyos bizonyítékokat, mégis előzőleg, midőn Pálffy két memorandumát az államtanácsban tárgyalták, Izdenczy határozottan pártolta a feljelentést és a ligát ismét szóba hozta. Míg az előbbi esetben Balogh Pétert és társait vádolta, ekkor az ország legmagasabb méltóságait igyekezett gyanúba keverni. Szerinte a liga tagjai az országbíró, a *personalis*, Pászthory Sándor kancelláriai tanácsos, valamint gróf Haller József, a helytartótanács tanácsosa. Ezek művének tartotta a királyi

¹¹⁴ U. o. 118. sz. irat.

jogok meggyengítését a legutóbbi két országgyűlésen, vagyis 1790—91-ben és 1792-ben. Hangsúlyozta, hogy a liga tovább folytatja munkáját és ezért üldözi mindazokat a férfiakat, akik a király érdekeit és az ország valódi alkotmányát védik. Izdenczy szerint a liganak Bécsben is van embere, gróf Pálffy Károly kancellár. Végül még azzal is fenyegetőzött, hogy ilyen körülmények között kénytelen lesz nyugdíjaztatását kérni. Egyelőre azonban ezek a vádak hatástalanok maradtak, mert a nádornak nagyon jó véleménye volt azokról a férfiokról, akiket Izdenczy állandóan a főúri liga tagjainak tüntetett fel, a király pedig ebben az esetben is öccsére hallgatott. Még az államtanácsban sem tudott Izdenczy vádjaival mindenkit meggyőzni. Eger ugyan csatlakozott felfogásához és hangoztatta, hogy az uralkodó érdekeit a legutóbbi két országgyűlésen rosszul szolgálták. Vogel azonban már nem volt teljesen biztos abban, vajjon a szóbanforgó személyek tényleg a liga tagjai voltak-e és hogy egyáltalán valóban fennáll-e a liga. Lehetségesnek tartotta, hogy 1790—91-ben az uralkodó engedékenységet az állam kritikus helyzete tette szükségessé és elkerülhetetlenné és nem egyes magyar államférfiak ravasz politikájának eredményei ezek az engedmények.¹¹⁵

Izdenczy azonban tovább folytatta a harcot és minden alkalmat megragadott, hogy a kancelláriát és a helytartótanácsot is hanyagsággal és kötelességmulasztással vádolja. Állandó törekvését végre siker koronázta. A Martinovics ügygel kapcsolatban azonosította ezt a mozgalmat a nemesség 1790-i mozgalmával, azt hangoztatva, hogy az egésznek a forrása az 1790. január 28-i és még inkább a szeptember 21-i leirat. Így ezt az alkalmat is felhasználta, hogy támadást intézzen Zichy és elsősorban Ürményi József personalis ellen. Ezért Izdenczy nagy örömmel vette észre, hogy Gotthardi vallomásában Ürményit is belekeverte az ügybe és ezt a vallomást votumában fel is használta. Hivatkozott ezzel kapcsolatban ismét II. Lipótra, akinek szándékában volt a dikasztériumokban fontos személyi változásokat véghezvinni. Izdenczynek ez a törekvése, hogy Martinovics összeesküvését az 1790-i mozgalommal hozza kapcsolatba, sokkal nagyobb veszedelemmel járt, mint eddigi vádjai. Ugyanis a vizsgálat alapján Sándor Lipót nádor magyarok iránti bizalma megrendült és ő is kezdett hajolni azon felfogás felé, hogy a két mozgalom között kapcsolat van. Így 1795. április 16-i felterjesztésében szükségesnek tartott a helytartótanácsban személyi változásokat. Mivel ez az elaboratum rendkívül nagy hatással volt Ferenc királyra, a nádor tanácsát meg-

¹¹⁵ U. o. 123. sz. irat.

fogadva 1795. július 20-án az uralkodó József főherceg helytartói kinevezésével egyidejűleg Zichyt, Ürményit és Hallert meglepetésszerűen nyugdíjazta. Ezzel Izdenczy célját elérte, sikerült gyűlölt ellenfeleit eltávolítani az útból. Ürményi elleni gyűlölete azonban továbbra is megmaradt, mert midőn az 1802-i országgyűlésen a rendek az odaérkező volt personalist nagy lelkesedéssel fogadták, ezt nagyon gyanús jelenségnek mondotta és szükségesnek találta erre Ferenc figyelmét is felhívni. A nádor magyarok iránti bizalmának megrendülése és véleményének megváltozása, majd kevéssel utóbb bekövetkezett tragikus halála, nagyobb befolyáshoz juttatta Izdenczyt és újból megnövelte szavának súlyát. Nagy szerepe volt már a három magyar államférfi nyugdíjaztatásának a körülményeiben. Az ő javaslatára történt, hogy az uralkodó meg sem emlékezett a nyugdíjazottak érdemeiről, sőt Izdenczy még tovább is akart menni és meg kívánta bélyegezni, legalább is leplezetten a három magyar államférfit, ezt az utóbbi javaslatát azonban nem sikerült Vogellel elfogadtatnia.¹¹⁶

*

Ezzel Izdenczy működésének második korszakát is áttekintettük, láttuk felfogásának érvényesülését igen fontos kérdésekben. Mielőtt azonban tovább mennénk, meg kell még figyelni Izdenczy nézeteit egyéb, Magyarországot érintő kérdésekben. Igen sokat és hosszú ideig foglalkoztatta őt az insurrectio kérdése. Még II. József uralkodásának utolsó éveiben készítette el ebben az ügyben első elaboratumát, melynek címe: *Ignoti nulla cupido neque metus*, alcíme pedig: *Gleich wie man nach dem unbekanntem Guten kein Verlangen trägt, ebenso verabscheut man das Übel nicht von welchem man keine, oder nur sehr unvollständige Begriffe hat*. Ez a mű nem egyéb, mint az insurrectiora vonatkozó törvények kivonata és azok magyarázata. II. József 1788. december 8-án az egész munkátat leküldte gróf Pálffy kancellárnak és kéziratában utasította őt, hogy az elaboratumot közölje a helytartótanáccsal és a kerületi biztosokkal, hogy azoknak az insurrectio kötelességéről helyesebb felfogásuk legyen. Egyszersmind megjelölte, hogy a magyarok mennyiben látják tévesen az insurrectiót. Tévesnek mondta azt az állítást, mintha a portális insurrectio megszűnt volna és csak a personalis és banderialis volna még érvényben, valamint kétségbevonta azt a felfogást, hogy ezeknek a kiírásához országgyűlés kell és végül, hogy a nemességnek ez a köteles-

¹¹⁶ U. o. 182. sz. irat 184. s köv. l. és 217—18. l. Domanovszky: i. m. Klebelsberg emlékkönyv.

sége nem állandó teher, hanem csak időnként lép életbe.¹¹⁷ A cél tehát, amit ezzel a törvénygyűjteménnyel és a hozzáfűzött megjegyzésekkel el akartak érni, hasonló volt az erdélyi nemesek panasza ügyében Izdenczy által készített elaboratum céljához.

Izdenczynek erre a munkára az adott alkalmat, hogy II. József uralkodásának a végén felmerült az insurrectio megváltásának a kérdése. Az elaboratum bevezetésében szokása szerint ismét támadta Werbőczyt, hogy nagyon röviden és pontatlanul tárgyalja Tripartitumában az insurrectio kérdését. Majd előadta, hogy azért készítette művét, hogy így elősegítse a császár célját. Remélte, hogy a nemesség minden nehézség nélkül bele fog menni az uralkodó kívánságának a teljesítésébe, azt már azonban ő sem állította, hogy ez a kérdés országgyűlés nélkül is elintézhető. Úgy vélte azonban, hogy az országgyűlés kimenetele kedvező lesz és így ebben a pontban egyetértett a kancellária nézetével. Abban a reményben vállalta ezt a munkát, amellyel 1788-ban készült el és amelynek az érveitől maga József is sikert remélt.¹¹⁸ Az elaboratumnak azonban ép oly kevésé

¹¹⁷ Kanc. 17169/1788. és Marczali: Magyarország története II. József korában. III. k. 94. l. és St. R. 3684/1788. Billet an Gr. Pálffy: „Da ich sehe, dass man von der so lästigen Insurrection, die den hung. Adel wegen der Contributionsfreyheit trifft, keine vollständige Begriffe habe und von der irrigen Meynung ganz eingenommen sey, dass die Portal-Insurrection aufgehoben worden und nur die Personal- und Bänderial-Insurrection Platz greifen möge, beide letztere Insurrectionen hingegen ausser dem Landtage, das ist ohne Einwilligung der Stände nicht aufgebothen werden können und die dem hung. Adel anklebende Insurrectionspflicht nur jeweilig, mithin für keine immerwährende Last zu achten sey. Diese wichtigen Umstände nöthigten Mich, die in dem vasten Corpore Juris Hungarici hie und da zerstreute und auf die Insurrection einen Bezug habende Gesetze in chronologischer Ordnung samlen zu lassen. Über diese Sammlung wurde der angeschlossene deutsche Auszug mit mehreren Anmerkungen verfertigt, die zur Aufklärung der insurrectional Obliegenheit vieles beitragen dürften. Die Kanzley wird daher vorherührte Sammlung samt den Bemerkungen der hung. Landesstelle, wie auch allen h. Kommissärs und wirkenden Obergespännern mit dem Auftrag in Abschrift zu stellen, damit sie sich in das vollständige Kenntniss der Insurrectionalpflicht setzen und dem ihrer Leitung anvertrauten Adel davon die ächten Begriffe beizubringen auf das eifrigste beflissen seyn wollen.“

¹¹⁸ „Ich habe keinerdings behauptet, dass die Reluirung der Insurrectionslast ohne Landtag bewirket werden könne. Übrigens giebt auch die Hofkanzley alle Hoffnung, dass wenn das Insurrections Reluitionsgeschäft im Landtag verhandlet werden würde, selbes ohne Zweifel einen guten Ausschlag gewinnen würde und dieses war eine der Hauptabsichten, warum ich mich der mühsamen Bearbeitung des so weitschichtig, als verworrenen Insurrectionsgeschäftes unterzohen habe.“ St. R. 3174/1789. „Ich bin Ihnen für diese so mühsame Arbeit verbunden und habe das Billet mit dem Convolut an die h-s. Kanzley erlassen. Übrigens stehe in der Erwartung ob die Überzeugung aus den angeführten Grundsätzen den erwünschten Erfolg haben werde. Joseph m. p.“ Privatbibl. fasz. 32.

sikerült a magyarokat meggyőznie elvei helyességéről, mint az előbbieknél. Bár az udvar részéről továbbra is megmaradt az a törekvés, hogy az insurrectio megváltásának kérdését rendezzék, mégis ezt sem 1790-ben, sem később nem sikerült megvalósítani és a nemességet e teher elengedésének a fejében adó vállalására bírni.

Izdenczy felfogása a magyar állásponttal, melyet vele szemben a helytartótanács és a kancellária képviselnek, főleg három ponton került összeütközésbe. Az első ezek közül az a kérdés volt, hogy állandó jellegű teher-e az insurrectio kötelessége vagy csupán időnként lép életbe, ha az országot veszély fenyegeti. Mind a két fél kitartott a maga felfogása mellett és egymás ellen kölcsönösen vádakát emeltek. Izdenczy azt vetette a két magyar hatóság szemére, hogy a kérdéses törvényeket a király kárára interpretálják és így nem teljesítik kötelességüket, amely a király jogainak a védelmében áll. A kancellária viszont azzal vádolta Izdenczyt, hogy az elaboratum szerkesztője az 1526. 11. Art. fordításánál a törvény szövegének egy részét kihagyta, mert a kihagyott szavak a magyar álláspont helyességét bizonyították volna. Ugyanis itt arról van szó, hogy a nemesek 1526-ban bizonyos terheket „non quidem more solito, sed urgente necessitate” vállaltak csak magukra. Izdenczy viszont ezt a vádat visszautasította és bizonyítékul idézte, hogy ő miképpen fordította le németre a törvény idézett szavait. A vita során természetesen egyik fél sem tudta a másikat a maga igazáról meggyőzni.

A másik vitás pont, hogy a király vajjon csak országgyűlés útján veheti-e igénybe az insurrectiót. A kancellária szerint az uralkodó dönti el, hogy van-e szükség insurrectióra, de annak a módját és a nemesi felkelés észlelteit országgyűléseken a rendekkel együtt kell megállapítani. Továbbá azt hirdette, hogy nincs arra egyetlen példa sem a magyar történelemben, hogy az insurrectiót országgyűlés tartása nélkül vette volna a király igénybe. A törvények egész sora is ezt írja elő. Sőt 1764-ben maga az udvar is elismerte ennek a felfogásnak a helyességét. Izdenczy ezeket az állításokat a maga módján sorra megcáfolni igyekezett. Kiindulópontja: Ha a király állapítja meg az insurrectio szükségességét, akkor nyilvánvalóan abban a kérdésben is egyedül őt illeti a döntés joga, hogy mi módon történjék az. Különben erről nem is lehet sokat vitázni, mert a törvényekben a kérdés pontosan szabályozva van. Történeti érveket és példákat is hozott fel a magyar álláspont megdöntésére: Szent István idejétől II. Andrásig a magyar nemességnek számos alkalommal kellett fegyvert ragadnia, de egyetlen adattal vagy törvénnyel sem lehet bizonyítani, hogy ezeknek az insurrectióknak a rendjét diaetaler tárgyalták

volna meg. Sőt a nemesség még külföldre is követte királyát, így II. Andrást a Szentföldre, Nagy Lajost pedig Nápoly ellen. A kancellária döntő érvét azzal akarta megcáfolni, hogy 1764-ben a magyarok állítását az uralkodó csak azért fogadta el, mert abban a hiszemben volt, hogy az *insurrectio* kérdése mindig a *diaeta* elé tartozott. A történelem azonban ennek épen az ellenkezőjét bizonyítja. Ebben az esetben is végeredményben a kancelláriát vádolta. 1790-ben azt állította, hogy kezdetben a kancellária is nyakasan vallotta, hogy a nemesi felkelést csak a *diaeta* ajánlhatja fel, és csak akkor változtatta meg álláspontját, midőn II. József egy Anonymus reflexióit közölte vele. Itt kétségtelenül saját elaboratumára célzott. Álláspontjának védelmében azonban Izdenczy a közelmúltból is hozott fel érveket: 1741-ben, amikor a porosz király megtámadta Mária Teréziát, gr. Pálffy János nádor „*comitatus ad insurgendum excitat*”. Ha tehát a palatinusnak, mint a király helytartójának joga volt a nemesi felkelést elrendelni, akkor hogyan állíthatta a kancellária eredetileg azt, hogy a király a rendek beleegyezése nélkül nem veheti igénybe az *insurrectiót*.¹¹⁹

A nemesi felkelés kérdését tárgyaló elaboratumban a legnagyobb teret a harmadik pont foglalta el és a legtöbb vita a körül forgott, hogy az *insurrectio* fajtái közül melyek vannak még érvényben. A *personalis insurrectio* kérdésében nem volt ellentét a magyar felfogás és Izdenczy álláspontja között. Mind a két részről elismerték, hogy a magyar nemesség ennek a tehernek a fejében élvezi az adómentességet. Azt maga Izdenczy is elismerte, hogy az adott körülmények között a *personalis insurrectio* már semmit sem ér. A *banderialis insurrectio* kérdésében azonban már nem értettek egyet. A kancellária szerint ez már megszűnt, mert a *banderiumok* kiállítására kötelezett méltóságok egy része már nem létezik és a meglévők sem rendelkeznek többé a régi jövedelmekkel. A papság azonban még most is köteles *banderiumok* kiállítására. Izdenczy véleménye úgy szólt, hogy a *banderiumok* kiállítása jog szerint azoknak a kötelessége volna, akiknek a kezébe kerültek a birtokok. De mivel a gyakorlatban ezeknek a kikutatása nagyon sok nehézséggel járna, azért

¹¹⁹ St. R. 3661/1788, 3174/1789. Privatbibl. fasz. 32. és St. R. 2226/1790: „Dass der König ausser einem Landtag keine Insurrection aufbieten könne, hat auch die hung. sieb. Hofkanzley auf das hartnäckigste zu behaupten gesucht, als aber W. K. Joseph II. ihr die Reflexionen eines Anonymi mittheilte, so revidierte sie die Sprache und sagte der König könne zwar die Insurrection eigenmächtig aufbieten, doch müsse Er sich quoad modum Insurgendi mit den Diaetaliter versammelten Landesständen berathschlagen.”

ezt mellőzendőnek tartotta. A papságot is sok teher sújtja, ezért úgy vélte, hogy nem volna a méltányossággal összeegyeztethető tőlük banderiumok kiállítását megkívánni. Így őket is az adómentesség fejében csupán a personalis és a portalis insurrectio kötelessége terheli, miként a nemességét. Tehát a banderialis insurrectio kérdésében is Izdenczy nézete és a magyar álláspont végeredményben egy nevezőre hozható. Annál mélyebb volt azonban közöttük a szakadék a portalis insurrectio tekintetében. A helytartótanács és a kancellária szerint ez a teher megszűnt, miután 1715-ben az alattvalók állandó adózását bevezették. Ugyanis, ahol állandó adót fizetnek, ott a királynak elegendő jövedelme van zsoldos katonák tartására. Felhozták még, hogy 1715 óta a birtokos nemesség is adózik közvetve, az alattvalóin keresztül: az állandó adó bevezetése előtt a nemes alattvalóját minden megszorítás és korlátozás nélkül kihasználhatta, most viszont már nem, tehát ezért kárpótlás jár neki. Végül magyar felfogás szerint a portalis insurrectiót megszüntnek kell tekinteni, mert az 1715. 8. Art. sem tesz erről említést. Izdenczy ennek az ellenkezőjét akarta bizonyítani. Kiindult a Tripartitumból, idézte ismét a nemesség harmadik praerogativáját, amelynek az alapján arra a megállapításra jutott, hogy az allodiális nemesi birtokokat az onus insurgendi, a jobbágy földjét pedig az onus contribuendi terheli. Ennek értelmében a magyar nemesség titulo oneroso élvezi az adómentesség kiváltságát. Ezután azt kezdte hosszasan fejtegetni és bizonyítani, hogy az adózás Magyarországon mindenkor fennállott. Mivel minden államnak vannak kiadásai és szükségletei, melyeket csak az alattvalók hozzájárulásából, az adóból lehet fedezni, hazánkban is meg kellett lennie az adózásnak, mióta a magyar állam megalakult. Egyaránt bizonyítják ezt Szent István törvényei és az aranybulla, melynek rendelkezése szerint csak a nemesek adómentesek az onus insurgendi fejében. „Exceptio enim firmat regulam in casibus non exceptis” idézte ezután szokása szerint a megfelelő közmondást. Hunyadi Mátyás koráig a magyar király gyakorolta is ezt a jogát, mégpedig önkényesen. Ő azonban, hogy a magyar trónra juthasson és fiának a koronát biztosítsa, megígérte, hogy a rendek beleegyezése nélkül sohasem fog adót kivetni. Ez az ígéret azonban csupán őt kötelezte, mert a királynak nincs joga utódai rovására a felségjogok közül bármit is eladományozni. Miután Izdenczy ily módon bebizonyította, hogy Magyarországon a nem nemesek kezdettől fogva adóztak, még a következő megjegyzéseket fűzte az 1715-i törvény magyarázatához. Ezzel a törvénnyel a nemességre semmiféle újabb teher nem hárult, így tehát jogosan nem is kívánhatja, hogy az insurrectio terhén enyhítsenek. Az az állítás sem állja meg a helyét, hogy

a nemes közvetve adózik. Mert arról, akit ünnepélyesen örök időkre adómentesnek nyilvánítottak, nem állítható ellenmondás nélkül, hogy közvetve köteles az adóhoz hozzájárulni. Tételének bizonyítása hasonlóképen, mint az előbb, egy megfelelő idézettel történik: „Genus enim, omnes in se complectitur species.”¹²⁰ Végül felhozta még, hogy csak a portalis insurrectio biztosítja ennek a tehernek arányos szétosztását. Ellenkező esetben ugyanis, ha az már nem állna fenn, egészen lehetetlen helyzet következne be. Erre találó példát is hozott fel. Nemesi felkelés esetében ugyanaz a teher hárulna Esterházy hercegre, akinek az évi jövedelme több száz-ezer tallerra rúg és egy nobilis unius sessionisra, akinek száz tallér évi jövedelme sincs. Mind a kettőjüknek személyesen kellene hadba vonulni vagy pedig maguk helyett egy lovas katonát állítani és azt a háború tartama alatt az ország határain belül sajátjukból ellátni. Tehát Izdenczy mindenképen a portalis insurrectio további fenntartása mellett foglalt állást, mert a nemesi felkelésnek csak ez a fajtája jelent komoly segítséget az uralkodónak. Amint 1741-ben is az ezen a címen kiállított 21.000 ember jó katonának bizonyult és nagy szolgálatoakat tett Mária Teréziának.¹²¹

Röviden összefoglalva ez Izdenczy felfogása az insurrectio kötelességéről. Érdekes még ennek az elaboratumnak a sorsa és az érdekelteknek, valamint a többi államtanácsosnak felfogása ebben a kérdésben.

A kerületi biztosok közül, akikkel az uralkodó parancsára a kancellária közölte Izdenczy névtelen elaboratumát, a nagy többség a kancelláriával és a helytartótanáccsal egyértelműen nagyon elítélően nyilatkozott a nemesi felkelésnek ilyen magyarázatáról. Nyolcan közülük hangoztatták, hogy a kérdés eldöntésénél nem vehetők alapul a Szent István-korabeli törvények, hanem csupán az 1715. 8. Art. és az 1742. 63. Art. Épen ezért az elaboratumot a vezetésükre bízott nemességgel nem is közölték, mert

¹²⁰ Privatbibl. fasz. 32. és St. R. 3174/1789. „vielmehr hat derselbe (t. i. a nemesség) sich wider alle aus der vorberührtermassen angelobten Kontribuzion ihn treffen mögenden Bürde, durch die Klausel (quod onus non inhaereat fundo) das ist; wenn der Landesfürst die vom Adel auf den Beutel der Unterthanen verheissenen Kontribuzion einzutreiben unvermögend wäre, mehrerwähnter Adel dieserwegen keinerdings zu haften habe, verwahret. Da nun dem Adel durch jenes, was er im Jahr 1715. ex alieno verheissen hat, gar keine Last zugewachsen ist, so kann derselbe auch auf eine Verminderung der ihm obliegenden Insurrectionspflicht mit Fug und Recht keinen Anspruch machen, weder behaupten, dass er mittelbar zur Kontribuzion konkurrire, welch letzteres dahin abzuzielen scheint, dass man sich auch von der Personal-Insurrection nach und nach losmache und daher einer besonderen Rücksicht würdig ist.”

¹²¹ St. R. 2867/1791.

ilyen elvek és bizonyítékok senkit sem győznének meg, legfeljebb elégedetlenséget és feltűnést keltenének. Csupán két kerületi biztos, Rosenfeld munkácsi, és gr. Balassa zágrábi kommisszárius fogadta örömmel a vele közölt munkát és azt fel is használta. Sőt gr. Balassa buzgóságában annyira ment, hogy összegyűjtötte az insurrectióra vonatkozó törvényeket és ezt a 19 lapra terjedő munkáját kiadta a szolgabírának, hogy így a kérdés felvetéséről azok a nemesek is értesüljenek, akikhez Izdenczy műve a kerület nagysága miatt nem jutna el. Az ő elvei általában megegyeztek Izdenczy nézeteivel, módszerének jellemzésére pedig elegendő egy példát említeni. A kancellária azon állítását, hogy az onus insurgendi nem állandó teher, 46 különböző időből származó törvénycikk felsorakoztatásával akarta megcáfolni. Buzgólkodása természetesen épen ellenkező eredménnyel járt. A kancellária is megjegyezte jelentésében, hogy gr. Balassa módszere nem alkalmas a nemesség meggyőzésére és eljárása nem igen felelhet meg az uralkodó kívánságának. Valóban az eredmény az lett, hogy a nemesség egy része a kérdés felett hallgatással napirendre tért, mások viszont megtették rá megjegyzéseiket, de nem épen mérsékelt és illő formában, mivel nem volt arról tudomásuk, hogy az uralkodó parancsára közölték velük ezt az iratot. A királyi biztosok körében általában az Izdenczy-féle elaboratum a kívánt eredményt nem érte el, hanem épen ellenkezőleg, felháborodást és megbotránkozást keltett.

A helytartótanács szintén elutasítóan nyilatkozott az elaboratumról. Következtetéseit nagyon különösnek tartotta, mivel a benne található megállapítások nincsenek összhangban sem az ősi alkotmánnyal és az azon alapuló jogszokással, sem pedig az idézett törvénycikkek valódi értelmével. Azzal is vádolta végül az Anonymust, hogy egyes helyeken a törvények németre fordításakor teljesen kiforgatta azokat eredeti értelmükből, úgyhogy következtetéseit sok esetben csak a hibás értelmezésre építette. Épen ezért nem ajánlotta, hogy az Anonymus elveit a királyi propositiók alapjává tegyék, mert ez többet ártana, mint használna.

Hasonlóképen vélekedett Izdenczy művéről a kancellária is. Dicsérte a kerületi biztosok és a helytartótanács megjegyzéseit, hangsúlyozva, hogy ezek megerősítették véleményét. Kifogásolta a felsorakoztatott érveket és bizonyítékokat és megjegyezte, hogy szükség esetén találhatók azoknál sokkal jobbak és meggyőzőbbek is. Módszereiről pedig azt mondta, hogy az insurrectio lényegét mellőzi és sok fontos ezzel kapcsolatos kérdést is. Munkája csak időrendi gyűjteménye a nemesi felkelésre vonatkozó törvényeknek, melyekhez megjegyzéseket csatolt. Ezek a glossák azonban már előre kialakított felfogásának az alátámasztására szolgálnak és így

csak azokat a törvénycikkeket idézi és veszi figyelembe, melyek ennek a célnak megfelelnek. Végül ide kever még sok olyan kérdést is, amely az insurrectióval egyáltalán nem áll kapcsolatban. Ha a kancellária is ugyanezt az utat akarta volna választani, nagyon egyszerűen járhatna el. Mellőzné az Izdenczy által idézett törvényeket és helyettük csak olyanokat idézne, melyek az ő felfogását támogatják. Azonban helyesebbnek tartotta más út választását: először tisztázni akarja az insurrectio fogalmát, különböző fajait és azután tér majd rá az Anonymus elveinek a megcáfolására.

Izdenczy természetesen nem hagyta szó nélkül a kancellária megjegyzéseit, midőn azok tudomására jutottak. Különösen az a megállapítás háborította fel, mely a hiúságát is sértette, hogy az ő érvei gyöngék és nincs elegendő bizonyító erejük. Kívánta, hogy a kancellária közölje a maga érveit, neki öröme fog szolgálni, ha azok az általa felhozottakat felülmúlják. Majd kijelentette, hogy a manuscriptum szerzője, tehát ő maga, nem valami újat kívánt alkotni, hanem csupán ezt a fontos kérdést akarta tisztázni és megvilágítani, mivel ezt Werböczy és Huszty is nagyon röviden és felületesen tárgyalják és épen ezért nagyon sokan a magyarok közül az insurrectio dolgában tévesen gondolkoznak. Végül büszkén hangoztatta, hogy a téves előítéleteket, amelyeken a kerületi biztosok, a helytartótanács és a kancellária felfogása alapszik, ki fogja mutatni és azokat sorra meg fogja cáfolni röviden, mert a hosszadalmasság és terjengősség csak még bonyolultabbá teszi ezt az úgyis elég bonyolult kérdést.

Tehát a nemesi felkelés kérdésében hasonló végnélküli vita kezdődött, mint Izdenczy egyéb elaboratumai esetében. Így természetesen a célt, amelyért készült, elérni nem tudta és ennek a műnek az elintézése is hasonló volt, mint Izdenczy korábbi elaboratumaié. Izdenczy később maga mondta el, hogy midőn ezt a munkáját circulációba kellett volna bocsátani, Magyarországon anarchia volt, ezért II. József azt parancsolta neki, hogy további utasításig elaboratumát tartsa vissza. 1790. március 20-án jelentette ezt a tényállást gr. Hatzfeld vezető államminiszternek és mivel azok az állapotok, melyek József császárt a mű visszatartására indították, továbbra is fennállottak, ő maga kérte, hogy elaboratumát egyelőre ne használják fel. Egy nappal később, március 21-én gr. Hatzfeld az egész ügyről jelentést tett Lipótnak. Óvatos eljárást tanácsolt. Nem volna ajánlatos a magyar álláspontnak nyíltan ellenmondani, mert ez csak elkeseledést keltene, ami megakadályozná a megegyezést az onus insurgendi eltörlésének és megváltásának a kérdésében. Ezt mindenképen el kell kerülni. Így azt ajánlotta, hogy Lipót helyeztesse el az egész elaboratumot

a titkos akták közé, a nélkül, hogy ezt az ügyet még további circulációba bocsátaná, vagy pedig a kancelláriához ebben a kérdésben resolútiót bocsátana ki. Javaslata mellett szolt az is, hogy II. Józsefnek is ez volt az intenciója és maga Izdenczy is ezt kérte. Az uralkodó ilyen értelemben határozott. Érdekes még gr. Hatzfeld nézete az egész műről. A vitás kérdés eldöntését nagyon nehéznek látta, mert mind a két részről távoli korokra történik hivatkozás, amikor az eseményeket még nem jegyezték olyan pontosan fel, hogy azok mibenlétét meg lehetne állapítani.¹²²

Ekkor a kérdés egyelőre lekerült a napirendről, de az 1802-i országgyűléssel kapcsolatban Izdenczy újból szóba hozta. Elmondta művének a sorsát II. József óta, s előadta álláspontját, mely most is ugyanaz volt, mint 1789-ben. De elismerte, hogy a kérdés most sem időszerű, mert a nádor nem akarta ezen az országgyűlésen tárgyalni az insurrectio szabályozásának az ügyét, amivel ő is egyetértett.¹²³ Tehát 1802-ben az egész ügyet valószínűleg csak hiúságból hozta szóba, hogy így emlékeztesse az uralkodót érdemeire.

Az insurrectio kérdésével még egyszer foglalkozott Izdenczy „Ad Hungaros” című röpiratában, mely 1798-ban Bécsben jelent meg. Nagyon érdekes megfigyelni a műnek a célját és a hangját és összehasonlítani az előbbi elaboratummal. A bevallott cél itt is ugyanaz volt. Mivel a magyarok azt a téves felfogást vallják, hogy a portalis insurrectio 1715-ben megszűnt, Izdenczy ezt meg kívánta cáfolni. A bizonyítékok és az egész mű hangja azonban lényegesen különböznek az „Ignoti nulla cupido”-étől. A praefatióban a magyar nemzet dicséretéből indult ki: tisztá-

¹²² St. R. 3174/1789. Gr. Hatzfeld szavai: „So wie ich die Sache, nach genauer Einsicht dieser voluminösen Akten betrachte, so scheint mir, dass selbe nur auf eine gelehrte Streitfrage hinauslauffe; deren Entscheidung hart seyn würde, weil beyderseitige Gründe zum Theil, sich auf das entfernteste Alterthum beziehen, wo die Handlungen nicht mit jener Pünktlichkeit aufgezeichnet worden sind, um deren wahre Beschaffenheit bestimmen zu können.” „E. M. gefällig seyn möchte diesen Gegenstand, ohne ihn weiters in die Circulation zu geben, lediglich bey dem Staatsrath unter den geheimen Actis hinterlegen zu lassen.”

¹²³ „Ich meines Orts bin der Meinung, dass die Insurrection vermög den Landesgesetzen in Personalem, Banderialem, Portalem iuxta Sessiones Colonicales et Decimalem eingetheilt werden müsse; ob ich diesfalls recht daran bin, oder nicht, mag seiner Zeit aus meinem, unter der Regierung K. Joseph des 2. glorw. Andenkens gelieferten Elaborato beurtheilt werden. Sage seiner Zeit, weil S. K. H. der E. Palatinus in das Regulierungsgeschäft der Insurrection sich im letzten Landtag nicht einlassen wollten; welches meines Erachtens ganz vorsichtig geschehen ist.” Animadversiones in Diaetam Anni 1802. M. N. Múzeum kéziratár.

ban voltak Plinius Caecilius Secundus mondásának¹²⁴ az igazságáival és a sors minden fordulata közepette bátran és nagylelkűen viselkedtek. Különösen szívesen áldozták fel életüket szükség esetén uralkodójukért. Bátran harcoltak, győzelmeiket okosan használták fel. A meghódított népeket nem igázták le, nem bántak velük kegyetlenül. Akik ennek az ellenkezőjét állítják, azok rágalmaznak és a magyaroknak ellenségei. Allításai bizonyítására közölte Attila király életét Bajtay műve alapján és Mátyás király háborúit Pray György „Historia statistica”-jából kivonatolva. A két kivonat közlésének — Izdenczy szerint — a jelenlegi helyzetben még az a haszna is meglesz, hogy a magyarok visszaemlékezve őseik dicsőségére, tudatában lesznek erejüknek, ha új háborúra kerül sor. A két király életrajzához csatolta még az insurrectióról Mátyás alatt hozott törvényeket, mert ezekből is kitűnik, hogy a magyar nemesek, akiknek előjogai Európa összes nemzetének kiváltságait felülmúlják, háború esetében vagyonukat és életüket is szívesen áldozzák a királyért és a hazáért. A király és nemzet között fennálló szoros kapcsolat tette lehetővé, hogy a magyar nemzet ősi alkotmányát oly hosszú időn át fenn tudta tartani. Elsősorban az insurrectiónak köszönhető, hogy a magyar alkotmány annyi háború között sértetlenül megmaradt. Így arra a megállapításra jutott, hogy ezt az intézményt továbbra is fenn kell tartani. A praefatio végén buzdította a magyarokat, hogy őseik példáját követve most is, ha a király kívánja, álljanak helyt bátran és küzdjenek vitézül.¹²⁵ A mű igazi céljára jellemző még a röpirat végén lévő *appendicula ad scriptum*,¹²⁶ amelyből szintén kitűnik Izdenczy nagyfokú hiúsága. Ennek a különös műnek a létrejöttét úgy magyarázhatjuk, hogy miután a bécsi kormánynak Napoleon ellen a magyarok fokozott támogatására és segítségére volt szüksége, a nemzetnek kedvében akartak járni. Így készült a röpirat, mely dicsérte a magyarok kiváló tulajdonságait: hűségüket és vitézségüket. Mivel pedig gyors és hathatós segítséget a nemesi felkelés révén remélhettek, a röpirat elkészítésével ennek a kérdésnek nagy szakértőjét, Izdenczyt bízták meg. Ő a megbízatásnak eleget is tett, de az

¹²⁴ *Habet has vices conditio mortalium, ut adversae ex secundis, ex adversis secundae nascantur.* Ad Hungaros, 2. 1.

¹²⁵ Ad Hungaros, Praefatio. „Agite igitur natio nobilissima! natio celebris! dum patria et Princeps vester optimus postulaverit, constitutioni vestrae conformiter pectora vestra omni discrimini opponite.”

¹²⁶ „Quantum inerat veritatis vaticinio Izdenczyano de minus prospero moliminum gallicanorum eventu: tantum ludificationis prae se ferebant eorundem Francorum spes amplissimae, quis ultra modum turgentes, jus imperii in orbem universum pene iam devoraverant.”

adott körülmények között és a kitűzött cél érdekében természetesen más hangot használt, mint azokban a felterjesztésekben, amelyek nem a nyilvánosság számára készültek, hanem kizárólag az uralkodó és legbizalmasabb tanácsosai elé kerültek. Ez jól is sikerült neki. Izdenczy szerzőségét a praefatióban legfeljebb a klasszikus citátumok alkalmazása mutatja. A munka három része közül a megfelelő törvényeknek az összegyűjtése és kivonatolása már egészen megfelel az ő módszerének. Végül kétségtelenül mutatja, hogy a mű tőle származik, a végén lévő függelék, amelyben Izdenczy büszkén említette jóslatának beteljesedését. Ezenkívül Izdenczy szerzőségére vall még az a körülmény is, hogy itt sem tudta megtagadni önmagát és ebben a művében is előadta véleményét a portalis insurrectio további fennállásáról és magyarázta az 1715-ben bevezetett állandó adó jelentőségét és annak következményeit, bár ezek a fejtegetések nem állanak teljesen összhangban az egész mű céljával és tendenciájával.

*

Allamtanácsosi működésének ebben a korszakában Izdenczynek igen fontos és jelentős szerepe volt a magyar nyelv kérdésében. Midőn a rendek 1790-ben azt kívánták, hogy az országban a magyar legyen a hivatalos nyelv, Izdenczy ezen rendkívül felháborodott és ennek még a gondolatát is a limine elutasította. Mert ilyet kívánni annyit jelentene, mint az uralkodótól azt követelni, hogy tanuljon meg magyarul, a német minisztériumot a magyar ügyek intézésétől távol tartani és a nemzetiségeket, amelyek magyarul nem tudnak, valamint a külföldieket a hivatalokból teljesen kiszorítani. Ez szerinte meggondolatlan, méltánytalan és „unpolitisch” kívánság, mert az ilyen patriotizmus kölcsönösen engesztelhetetlen gyűlöletet támaszt, ami méltó jutalma az ilyen vakmerő gögnek. Kifejtette, hogy ezt a törekvést egyetlen törvénnyel sem lehet igazolni, mert Magyarországon Szent István idejétől egészen II. József-ig a hivatalos nyelv a latin volt és nem a magyar nyelv. Így továbbra is meg kell maradni a latin mellett. Végül azért is nagyon meggondolandónak találta ezt az intézkedést, mert sértené és felingerelné az országban élő különböző nemzetiségeket, amelyek nem tudnak magyarul és számuk a magyarokét legalább háromszor felülmúlja. Még a barbárság legvadabb korszakában, midőn az V. században Attila király uralkodott Magyarországon, sem jutott senkinek eszébe azzal a követeléssel fellépni, hogy hatmillió ember, akik maguknak Magyarország felvirágoztatásában igen nagy érdemeket szereztek, kétmillió magyar kényekedve szerint igazodjék. Hozzáfűzte még, hogy a tanulmányi alap számára is nagyon terhes volna minden

állami iskolában egy tanárt alkalmazni a magyar nyelv tanítására. Ilyen megfontolások alapján megállapította, hogy az, amit a magyar nyelv érdekében tenni lehet, a nélkül, hogy a többi itt élő nemzetiséget megsértsék és elégedetlenségüket felkeltsék, annyi, hogy az egyetemen, az akadémiákon és a gimnáziumokban egy magyar tanárt alkalmaznak és ezáltal azoknak, akik a magyar nyelvet megtanulni vagy abban magukat tökéletesíteni akarják, erre az alkalmat megadják. Azonkívül ajánlotta egy záradék beiktatását is, amely kimondja, hogy továbbra is a latin marad a hivatalos nyelv. Ezeket a javaslatokat az uralkodó el is fogadta és némi változtatással a törvényhozás is becikkelyezte. Hivatkozott még ezzel kapcsolatban Izdenczy a II. Lipót által lefektetett irányelvekre, amelyek értelmében a magyar nemzetől nem szabad semmit sem megtagadni, amire a törvények szavai értelmében joga van, ezen túl azonban egy lépéssel sem szabad menni és így azt ajánlotta, hogy az 1780-i állapotot kell minden vonatkozásban fenntartani.¹²⁷

Mikor Révay kezdeményezésére lelkes magyar emberek a magyar nyelv kiművelésére egy társaságot akartak alapítani és Sándor Lipót nádort kérték fel védnökül, Izdenczy ezt a törekvést is ellenszenvvel fogadta valószínűnek tartva, hogy az előbbi, szerinte meggondolatlan javaslat is ugyanezeketől származott. A helytartótanács és a kancellária ezt az ügyet az országgyűlés elé kívánta terjeszteni, de Izdenczy ez ellen is sikraszállott. Felháborodva kérdezte, hogy mi mindent akarnak az országgyűlés elé vinni, ahová csak fontos és az ország általános javát érintő tárgyak tartoznak. Ezért a legridegebben visszautasította ezt a tervet.¹²⁸ Később is megnyilvánult a magyar nyelv iránti ellenszenv. Midőn 1791-ben az előző évi 16. törvénycikket egyes megyék úgy értelmezték, hogy a megyei jegyzőkönyvek magyarul is vezethetők, szembeszállott ezzel a magyarázattal. Bár ezt a kívánságot a kancellária, sőt maga a nádor is pártolta, az uralkodó resolútiójában Izdenczy javaslatára újból elrendelte, hogy a jegyzőkönyveket a megyéknek latinul kell szerkeszteniük. Ebben az esetben is, majd később is, 1802-ben, midőn ez az ügy újra előkerült, a rendi kívánságok alaptalan voltának a bebizonyítására hivatkozott Szent István Admoníciójának sokat vitatott pontjára is: De acceptatione exterorum et nutrimento hospitum (Caput VI. St. Steph. Decreti I.).¹²⁹

¹²⁷ St. R. 2226/1790, 2998/1790. és 3113/1790., kiadva Szekfű: i. m. 5., 6. és 9. sz. irat.

¹²⁸ St. R. 2802/1790.

¹²⁹ St. R. 3360/1791, 4825/1791. Animadversiones in Dietam Anni 1802, 3—4. l.:

Végül 1795-ben, midőn Vályi Andrásnak, a pesti egyetem magyar nyelv tanárának a fizetésemelési kérelmét tárgyalták az államtanácsban, Izdenczynek alkalmá nyílt összefoglalni, hogy mit tett ő addig a magyar nyelv körül folyó harcban. Vályi kérésének elutasítását javasolta, egyetértve a kancelláriával. Ehhez még a következőket fűzte: a 10.300 forintot, amit a tanulmányi alap eddig évenként a magyar nyelv tanítására költött, valami hasznosabb célra is lehetett volna fordítani. Majd előadta, hogy napról-napra jobban látni, miért sürgették annyira a magyarnak hivatalos nyelvvé való tételét. Ő küzdött ez ellen a törekvés ellen, így az 1790. dec. 24-i konferencián sikerült is megváltoztatnia a 16. törvénycikk szövegét. Azonban a következő országgyűlésen az ő befolyása és közreműködése nélkül létrejött a 7. artikulus, tette hozzá panaszosan. Végre ekkor sem mulasztotta el az Attilára való hivatkozást a rendek kívánságát „nomadisch”-nak és „unpolitisch”-nak nyilvánítva.¹³⁰

Izdenczy ezt a kérdést is szellemi irányának megfelelően kizárólag közjogi szempontból tekintette. Elsősorban az érdekelte, hogy mennyiben tartozik ez az ügy az országgyűlés elé. A magyarnak hivatalos nyelvvé való tételét összmonarchiai szempontból ellenezte: féltette tőle a monarchia egységét. Jelentős szerepet játszott ebben a küzdelemben, mert elsőnek ő fogalmazta meg az ellenérvet, amelyet a magyar követelésekkel szembeszegeztek. Valahányszor a magyar nyelv ügye tárgyalásra került, mindig felhozta, hogy ez a kívánság jogosulatlan, mert az országban élő nem magyar nemzetiségek a magyarság számát háromszor felülműlják, kétmillió magyarral szemben áll hatmillió idegen. Ezt az adatot, amely nem felel meg a valóságnak, ő alighanem a „Manch Hermaeon” című röpiratból vette. Tehát ebben az esetben is Izdenczy kizárólag a monarchia szemszögéből ítélte meg a kérdést és a legcsekélyebb megértést sem mutatta a magyar érdekek iránt. Minden befolyását latbavetette a magyar nyelv érvényesülése ellen, úgyhogy nagyobb engedményt a rendek csak

„Die Abfassung des Diarii Comitialis in hung. Sprache habe ich unter der Regierung des höchstseel. K. Leopolds bestritten; theils, weil im Königreich Hungarn die lateinische die legale Sprache ist und in der nämlichen Sprache sowohl die Landesgesetze als auch die Diaria Comititalia bis dorthin immer abgefasst worden sind; theils aber, weil dieses im Königreich Hungarn die übrigen Nationen, die der h. Sprache nicht kundig sind und letztere an der Zahl beynahe in tripto übersteigen, ein übles Geblüth mit der Deutung hervorbringen werde, dass man die h. Sprache in rebus officii allgemein einführen wolle. Es wäre zu wünschen gewesen, dass man diesen Zankapfel zu beseitigen, nicht aber neuerdings auszuwürmen sich bestrebt hätte.”

¹³⁰ Szekfű: i. m. 31. sz. irat.

az 1805-i országgyűlésen tudtak az udvartól kieszközölni, mikor az ügyet már Somogyi referálta és Izdenczy személye háttérbe szorult.¹³¹

*

Hasonlóképen nagy szerepet játszott Izdenczy a kilencvenes években vallási kérdések tárgyalásában. Egyházpolitikai felfogásában bizonyos fejlődés figyelhető meg. Még amikor a kancellárián szolgált, előfordult néha, hogy vallásügyeket kellett referálnia, Ürményit, ezeknek a kérdéseknek az állandó referensét helyettesítve. Ilyen esetekben javaslatai mindig a Mária Terézia alatti felfogást tükrözik. Viszont, midőn II. József trónraléptével az egyházpolitikában új irány következett be, teljesen ennek az új szellemnek a hívévé szegődött. E korból származó votumai a jozefinizmus elvei szerint készültek.¹³² Sok vitára adott alkalmat az 1790-i országgyűlésen az a kérdés, hogy mi történjék, ha katolikus hívő át akar térni a protestáns vallásra. A kancellária javaslata szerint az ilyen áttérést a törvény ugyan tiltja, de azért az áttérőket nem kell megbüntetni, hanem a konkrét eseteket az uralkodónak kell jelenteni, hogy ő a polgári és vallásszabadság sérelme nélkül a megfelelő intézkedéseket megtehesse, nehogy az ilyen áttérések gyakoriakká váljanak. Izdenczy votumában kifejtette, hogy a bécsi béke pontjai az áttérés büntetését kizárják, azért a Carolina Resolúcióval bevezetett *fiscalis processus ex crimine apostasiae* is törvényellenes. Szerinte a „*transitus a religione catholica actus lege admissus, adeoque licitus, qui autem versatur in actu licito et lege admissio culpa expers est, et ubi culpa abest, ibi poena locum sortiri nequit*”. Arra az ellenvetésre, hogy az áttérés megengedéséből nagy vesztesége lesz a katolikus egyháznak, azt válaszolta, hogy ez legjobban úgy kerülhető el, ha a klérus hivatását mindenkor pontosan teljesíti. Eger teljes mértékben egyetértett ezzel a véleménnyel; szerinte ellenkezik a józan törvényhozással valamit megtiltani vagy csak meg nem engedettnek is nyilvánítani, a nélkül, hogy a tilalmat megszegőkre büntetés lenne kiszabva. Kaunitz azonban közvetítő megoldást ajánlott és tanácsosnak tartotta a *resolutio mérséklését*, mert erre a pontra mind a két párton nagyon nagy súlyt helyeznek. Miután a kérdéshez még Ferenc főherceg is hozzászólt és hangsúlyozta, hogy itt nincs helye *fiscalis actiónak*, az uralkodó Kaunitz votuma értelmében döntött.¹³³

Hasonló vita folyt arról, hogy az uralkodót lehet-e a protestáns egy-

¹³¹ U. o. 41—53. és 76—77. l.

¹³² Mályusz E.: A türelmi rendelet. Bp., 1939, 288—89. l.

¹³³ St. R. 4076/1790.

ház fejének nevezni. A katolikus klérus ezt kifogásolta és ezeknek a szavaknak a törvény szövegéből való kihagyását kívánta. A kancellária álláspontja is hasonló volt. Izdenczy azonban más véleményen volt, ő ezt a kifejezést nagyon lényegesnek tekintette, (als ein essentielle). Nem is tudta megérteni, hogy a katolikusok miért akadnak fel ezeken a szavakon. Véleménye szerint az uralkodó valóban gyakorolta az akatolikusok fejét megillető jogokat, így miért ne nevezhetné magát az ő egyházuk fejének, amikor valóban az. Ha a római szent birodalom császára a katolikus valóság minden sérelme nélkül a birodalmában élő protestánsok feje lehet, miért ne tehetné ugyanezt az apostoli magyar király is. Hasonlóképpen érvelt Eger is, aki azt is felhozta, hogy a pápa is feje az Egyházi államban élő zsidóknak, a nélkül, hogy a katolikusok közül bárki is ezen megütköznék. Végül Kaunitz szólt hozzá a kérdéshez. Elismerte ugyan, hogy a vitás kifejezés a közjog elvei értelmében a magyar királyt megilleti, mivel azonban ez a katolikusok közül némelyeket nagyon megbotránkoztatna, ebben az esetben is közvetítő megoldást javasolt, úgy, hogy javaslata értelmében csak a kifejezést változtatnák meg, a lényeg változatlan maradna.¹³⁴ Az uralkodó elfogadta ezt a javaslatot.

Érdekes még a különböző felfogásokat a válás kérdésével kapcsolatban megfigyelni. Izdenczy szerint nagyon terhes volt a protestánsok számára, hogy házassági ügyeik a katolikus püspökök hatáskörébe tartoztak, mivel ezek legfőbb kötelességüknek a protestánsok üldözését tartották. Így az akatolikusok jogosan panaszkodtak és félték a szentszékektől. Ezért ellentétben a kancelláriával, azt javasolta, hogy a protestáns elvek szerint felbontott házasságokat ismerjék el a katolikus püspökök is válásnak. Így tehát, ha az egyik ilyen elvált fél a válás után áttérne a katolikus vallásra és ismét házasságot akarna kötni, legyen köteles az illetőt a katolikus pap megesketni, „als wirklich ledig“. Ez volt Eger felfogása is. Azonban az államtanács többi tagjai: Reischach, Kaunitz és Ferenc főherceg a kancellária mellé álltak, illetve az államkancellár ebben az esetben is közvetítő javaslatot tett. Kifejtette, hogy ennek a pontnak

¹³⁴ Izdenczy votuma: „E. M. üben ja in Ansehung der Akath. wirklich alle Rechte eines Oberhauptes aus, warum sollen sie sich dann nicht auch den Namen dessen was Sie wirklich sind, beylegen können?“ Kaunitz: „Da jedoch solcher die Köpfe sowohl der Bischöfe als eines grossen Theils der Katholischen schwindlich macht und ihnen zum Scandal gereichet, so könnte dieser Ausdruck weggelassen und statt desselben der vollkommen das nämliche bedeutenden Worte sich bedienet werden: *salvisque reliquis juribus Majestaticis Nobis circa Sacra ecclesiae Evangelicae utriusque confessionis competentibus.*“ (Az eredeti kifejezés ez volt: *ut supremo capiti Ecclesiae evangelicae.*) U. o.

Izdenczy fogalmazásában való törvénybeiktatása nagy megütközést keltene a katolikusok táborában, mert ellenkezik az egyház tanaival és a püspökök és teológusok felfogásával. Végül szerinte ez a pont az akatolikusok számára nem is lehet olyan fontos és lényegbevágó, mert hiszen itt csak olyanokról van szó, akik a protestáns vallást elhagyták és katolikus hitre tértek.¹³⁵ II. Lipót ezt az ügyet is Kaunitz javaslata értelmében döntötte el.

Az 1790-i országgyűlésen ezeknek a vallási kérdéseknek a tárgyalásánál a katolikusok és protestánsok nem tudtak megegyezni, ezért az uralkodót kérték fel döntőbírául, aki 1790. november 7-i resolútiójában a protestánsokra kedvezően döntötte el a kérdést. Ebbe azonban a katolikusok nem akartak beletörődni és a sérelmesnek vélt uralkodói döntésnek legalább is egyes pontjait szerették volna megváltoztatni. Ez a kérdés az udvari konferencián is nagy vitákra adott alkalmat, ahol a primás szállott legerélyesebben síkra a katolikus álláspont védelmére.¹³⁶ Azért kellett tekintetbe vennünk a vallási kérdések tárgyalásának hátterét, hogy megállapíthassuk, melyik oldalon állott Izdenczy. Az előbb említett kérdések mindegyikében, amelyekre mind a két párt igen nagy súlyt helyezett, Izdenczy a protestánsokra kedvező november 7-i döntés fenntartása mellett foglalt állást és azt vallotta, hogy ettől hajszálnyira sem szabad eltérni. Semmi megértést sem mutatott a katolikus klérus aggodalmai és kívánságai iránt. Magatartását ebben az esetben is a jozefinizmus elveihez való merev ragaszkodás jellemezte; mint egyéb ügyekben, itt is mindig csak azt vizsgálta, hogy mi van a törvényekben. Hasonló felfogást vallott Eger is, aki azonban nézetét már egyéb érvekkel is tudta támogatni, nem csupán törvénycítátumokkal. A másik két államtanácsos, Reischach és Hatzfeld inkább a kancelláriának a nézetét fogadták el és a katolikus álláspontot védelmezték. Kaunitz volt az, aki az ellentétes álláspontok

¹³⁵ Izdenczy votuma: „Ich dächte daher, dass das Einrathen der Hofkanzley gegen dem genehmigt werden soll, dass die nach den Grundsätzen der Evangelischen gefällten Ehescheidungs Sprüche auch in Ansehung der kath. Bischöfe ihre Wirkung haben sollen und müssen, mithin wenn eine protestantische divorzierte Person nach der Ehescheidung die kath. Religion annehmen sollte und sich abermals verehelichen wollte, die katholische Geistlichkeit verpflichtet sey, ersterwähnte Person als wirklich ledig zu kopuliren. Sententia enim in legitimo foro legitime lata, relata ad quemcunque effectu suo destitui nequit.” Kaunitz: „Ich sehe auch gar keine Ursache, warum die acatholici hierauf versessen seyn sollten, weil hier nur immer die Frage von solchen Personen ist, welche die acatholische Religion verlassen haben und zur katholischen übergetreten sind.” U. o.

¹³⁶ Mályusz: i. m. 7, 11, 13, 14. és 15. sz. irat.

között közvetíteni szokott és nagy tapasztalatai és bölcsesége segítségével rendszeresen meg is találta a megfelelő megoldást. Így Izdenczy mereven elutasító votumait összhangba tudta hozni a katolikus párt kívánságaival és ha egyet is értett a jozefinizmus elveivel, mindig tekintettel volt arra, hogy mit lehet ezekből gyakorlatban keresztülvinni. Épen ez a képessége óvta meg minden túlzástól és ezért fogadta el II. Lipót rendszerint az államkancellár javaslatát.

Izdenczy votumaiban általában kedvezett a protestánsoknak, minek oka az volt, hogy legpontosabban és szinte szolgálai alázattal követte mindenben II. József egyházpolitikai elgondolásait is, tehát az uralkodó halála után is minden törekvése arra irányult, hogy a türelmi rendeletet régebbi magyar törvényekkel igazolja. Jellemző erre az a mód, ahogyan azt akarta bebizonyítani, hogy a protestánsoknak joguk van tisztségek viselésére és hivatalok betöltésére, épen úgy, mint a katolikusoknak. Abból indult ki, hogy ha az akatolikusoknak joguk van a nádorságra, amely az első méltóság az országban, akkor ez a joguk nem vonható kétségbe a kisebb tisztségekre vonatkozólag sem. Így tehát az, amit József a türelmi rendelettel elrendelt, a törvényeknek megfelelő és méltányos.¹³⁷ Hogy valóban ez a magyarázata toleráns magatartásának, nem pedig valami mélyebb protestánsok iránti rokonszenv, azt mutatja az a körülmény, hogy szükség esetén a protestánsok ellen is védelmébe vette a türelmi rendeletet. Midőn 1790-ben Hont megye kifogásolta, hogy a protestánsok a türelmi rendeletben csupán tolerálták és kívánta „repositionem ad statum legalem”, Izdenczy a katolikusokat vádolta, hogy a protestánsokat a türelmi rendelet ellen ingerelték, hogy így Magyarországon II. József ellen elégedetlenséget szítsanak. Hangsúlyozta, hogy az akatolikusoknak meg kellene elégedniök a császár nagy jóindulatával. Végül felhasználta ezt az alkalmat arra is, hogy a katolikusokon kívül szokása szerint még támadást intézzen a szabadkőművesek ellen.¹³⁸

¹³⁷ „Wenn den Akatholiken das Recht zusteht, wie es ihnen auch wirklich gebühret, auf das Palatinat, als die erste Landes Charge Anspruch zu machen, so kann ihnen ja selbes in Ansehung der minderen Chargen und öffentlichen Bedienstungen keinerdings abgesprochen werden; a maiori enim tenet argumentum ad minus; es ist daher jenes, was S. Maj. der Kayser höchstseel. Gedächtniss durch das eingeführte Toleranz System diesfalls angeordnet habe, gesetzmässig und billig.” Privibibl. fasz. 32.

¹³⁸ „Wegen der Akath. sagt dieser Komitat mehr, als er sagen sollte. Es war eine besondere Gnade, dass der Kaiser Joseph höchstseel. Andenkens die Akatholiken durch das Toleranz System zu ihrer grössten Zufriedenheit begünstigt hat. Allein einige Vornehmere der übelgesinnten Katholiken, um das Atachement für den grossen Kaiser Joseph zu stöhren, haben sie irre geführet, zur Undankbarkeit verleitet und mit

Vallási kérdésekben is gyakran vitatkozott a kancelláriával Izdenczy és itt is előfordult, hogy az ő felfogását, mint egy Anonymus nézeteit közölték a magyar hatóságokkal, így akarván azokat meggyőzni az udvar álláspontjának helyességéről. Ez történt az erdélyi tized kérdésében. Különösen két ponton érdemel figyelmet Izdenczy álláspontja. A kancellária szerint a tizedet Szent István eredetileg az egyháznak adta, követve az ó-testamentum és a keresztény zsinatok példáját és ez csak akkor került a királyi jövedelmek közé, midőn az egyházi javakat Erdélyben saecularizálták. Tehát a fiscusnak, amely csak az egyház örökébe lépett, nem lehet a tizedre több joga, mint amennyivel eredetileg az egyház birt. Ebből a szóbanforgó esetre azt a következtetést vonta le, hogy ha az egyház a tizedet bérbe adta, a kincstárnak nincsen joga a bérlet felmondására. Izdenczy viszont épen az ellenkező véleményen volt: a tized eredetileg királyi jövedelem, melyet Szent István átengedett az egyháznak. Ennek tehát csak annyi joga van a tizedre, mint amilyen feltételek mellett a kincstár ezt a jövedelmet eredetileg ráruházta. Ha a papság jogtalanul el is idegenítette a tizedet, ennek a visszaszerzése a királynak egyenesen kötelessége. Állításának igazolására idézett a pannonhalmi alapító oklevélből is. Végül nézetét ebben a néhány szóban foglalta össze: „Nemo enim dat, quod non habet, et nullus plus juris in alium transferre potest, quam ipse habet.” Eger javaslatára névtelenül kiadták ezeket a fejtegetéseket a magyar hatóságoknak és a *causarum regalium* directorának. Természetesen ez esetben sem sikerült ilyen módon igazolnia az uralkodó eljárását, aki elrendelte a tizedárendák felmondását Erdélyben. Sőt Izdenczy még az államtanácsban sem tudta érvelését mindenkivel elfogadtatni. Gróf Hatzfeld kimutatta, hogy az Izdenczy által döntő érvként idézett latin mondás csak *inter privatum et privatum* érvényes, az uralkodó esetében azonban nem, mert ő átengedhet valakinek olyan jogot is, amelynek maga nincs is élvezetében.

A kérdés tárgyalása közben a kancellária idézte Mátyás és II. Ulászló törvényét, melyek szerint tized csak az ott megállapított termékek után jár. Mivel itt a kincstár jogainak és érdekeinek védelméről volt szó, Izdenczy igyekezett az Ulászló-féle törvény (Decr. 3. Art. 51. §. 9.) érvényességét kétségbevonni, mégpedig a következő ravasz meg-

in das Komplot gezogen.“ Miután beszélt erről a berlini udvar által szított lázadásról, így fejezi be: „jedoch trifft dieser Tadel keineswegs das ganze Land, sondern nur einen Theil davon, die den Nahmen des ganzen sträflich missbrauchten und Mitglieder der geheimen Maurer Gesellschaft waren die im Königreich Hungarn von jeher wegen ihren gefährlichen Folgen sub Nota Infidelitatis verboten waren.“ K. F. A. fasz. 80.

gondolás alapján: Báthory erdélyi vajda méltóságáról Bakáts esztergomi érsek miatt kénytelen volt lemondani és ezért az érseken és az egész kléruson bosszút akarván állni, pártjával keresztülvitte, hogy ez a megszorítás törvénybe kerüljön. Mivel ennek a törvénynek forrása Izdenczy magyarázata szerint csak pártoskodás és bosszúvágy, így ez érvénytelen és helyette a régebbi törvények szerint kell eljárni, amelyek értelmében tized „ ab omnibus terrae nascentiis” jár. A bérletek felmondása után tehát ezt a korlátozást hatályon kívül kell helyezni. Ez a nyakatekert érv még kevésbé győzhette meg gróf Hatzfeldet, aki votumában kifejtette, hogy még ha igaz is Izdenczy állítása, ebből nem lehet Ulászló törvényének érvénytelenségére következtetni, mert akkor a rendeknek egyetlen határozata sem lenne érvényes, hiszen rendi gyűlés factiók nélkül elképzelhetetlen. Végül hosszú, egy évig tartó vita után, miközben az Anonymus és kancellária egymás ellen kölcsönösen vádakát emeltek és miután egyik sem tudta a másikat meggyőzni, II. József resolúciója az egész ügyet lezárta és egyszerűen tudomásul vette, ami addig történt.¹³⁹ Izdenczy ebben az esetben is votumát teljesen II. József intencióinak szellemében fogalmazta és a legkörülmönfontabb okoskodással élt, hogy a kincstár érdekeinek megfelelően dönthesse el a szóbanforgó ügyet. Célját azonban ez alkalommal sem érthette el, mert végül is gróf Hatzfeld mutatott rá érveinek gyenge oldalára és az uralkodó is belátta az ilyen jogi viták hiábavalóságát.

*

Azok az ügyek, amelyekkel kapcsolatban Izdenczy felfogását eddig vizsgáltuk, csaknem mind közjogi természetűek vagy legalább is van az illető kérdésnek közjogi oldala is, amelyre Izdenczy figyelme elsősorban irányul. A felhozott példákban kitűnik, hogy ilyen kérdésekben votuma majdnem mindig a magyar álláspontra kedvezőtlen volt. Mielőtt működésének harmadik korszakára rátérnénk, szemügyre kell venni Izdenczy nézeteit még egy területen, mégpedig gazdasági kérdésekben.

Egész irányának megfelelően érdeklődését ezek kevésbé kötötték le. Mutatja ezt az a körülmény is, hogy nyomtatásban megjelent röpiratai közül csak egy tárgyal ilyen problémát, míg túlnyomó többségük közjogi kérdéseket fejteget. Gazdasági kérdéseket tárgyaló műve az „Unmassgebliche Gedanken”, melynek keletkezési körülményeit már fentebb láttuk. Hogy őt az adórendszer reformjának kérdése sokat foglalkoztatta, azt erdélyi tartózkodása is mutatja. Ugyanis 1772-ben, nagyszebeni tar-

¹³⁹ St. R. 4089, 4804/1787. és 2239/1788.

tözkodása idején tanulmányozta az erdélyi adórendszert és bírálat tárgyává tette a Bethlen-, Buccow- és különösen a Bruckenthal-féle szisztémát. Sorra kimutatta a három adórendszer hibáit és gróf Auersperg gubernátor megbízásából egy új tervezetet is dolgozott ki. Főcélja volt az adórendszert egyszerűbbé és a köznép számára is érthetőbbé tenni.¹⁴⁰ Bruckenthall szemben azonban Izdenczy nem tudta keresztülvinni tervezetét Mária Teréziánál. Erdélyből való visszatérése után fogott hozzá a magyarországi adórendszer megreformálását célzó javaslatának kidolgozásához és ezzel a munkával 1777-ben készült el.

Izdenczy bevallott célja ekkor is a magyar adórendszer egyszerűbbé és érthetőbbé tétele volt. Elgondolása a következő volt: Az érvényben lévő szisztémát az teszi bonyolulttá, hogy a jobbágyoknak nagyon sok különböző dolog után kell adót fizetni, úgyhogy végeredményben 51 különböző címen szedik azt be.¹⁴¹ Ezen a bajon könnyen lehet segíteni. Az adóztatásnál az ingatlant feltétlenül erősebben kell sújtani az ingó vagyonnal szemben, ezért az adórendszer alapjává az előbbit kell tenni: vagyis a szántóföldet, legelőt, kertet, szőlőt. Viszont az ingó vagyonnak az adó alól való felmentését ajánlotta, mert ebből az országra különböző gazdasági előnyök is származnának. Így a hízott marhák után fizetendő adó eltörlése előmozdítaná a magyar marhakivitel és bizonyos mértékig megakadályozná az országból a pénz kiáramlását. Azonkívül még azért is méltányosnak találta ebben az esetben az adó elengedését, mivel a jobbágy a legelők után már úgyis adózik egyszer és így jogosan panaszkodik, hogy a marha után duplán kell adót fizetnie. Végül ennek az adónak az eltörlésével a húsrak is csökkennének, ami az egész országra jó hatással lenne, mivel az iparcikkek ára és az egész élet is olcsóbbá válnék, ha a húsnak, az egyik legfontosabb élelmiszernek az ára alacsonyabb lenne.¹⁴² Hasonlóképen érvelt a ménesek adómentessége mellett is, amiből az országnak szintén nagy haszna lenne. A lótenyésztés felledülésével ugyanis kevesebb pénz menne külföldre a hadsereg számára szükséges lovak megvásárlására és legalább ennek az összegnek egy részét Magyarország kaphatná. Így az ország aktív és passzív kereskedelmének az aránya is némileg megjavulna az aktív kereskedelem javára.

¹⁴⁰ Copien einiger Noten an S. M. M. Nenz. Múz. kéziratár.

¹⁴¹ Grellmann: i. m. III. k. 539—40. l.

¹⁴² „indem es bekannt ist, dass jeder Künstler und Handelsmann, dann die Handwerker und Tagelöhner den Preis ihrer Feilschaften und respectiven Arbeit, nach Maass der theuern oder wohlfeileren Lebensmittel erhöhen oder mässigen.“ Unmassgebliche Gedanken 7—9. l.

A házi állatokat általában mentesítette az adó alól, kivéve a kecskéket, mivel ezek az erdőkben nagy károkat okoznak. Épen ezért darabjára 24 krajcár adó kivetését ajánlotta és így remélte, hogy a kecsketartás meg fog szünni.¹⁴³ Az iparosokat és kereskedőket Izdenczy tervezete csak csekély adóval sujtotta, hogy ezek az aktív fogyasztók jó anyagi helyzetben legyenek. Ez ugyanis előfeltétele annak, hogy a termelő terményeit jó áron tudja értékesíteni. Mert ha már külföldön nem sikerül az értékesítés, legalább jó belföldi piacról kell gondoskodni. Izdenczy remélte, hogyha a magyar adórendszert ilyen elvek szerint átalakítják, abból több előny fog származni. Az egyik az lesz, hogy megadja a módot Magyarországon az ipar fellendítésére. Ez csak úgy lehetséges, ha a paraszt jó anyagi viszonyok közé kerül, amit ez a javaslat szintén lehetővé tesz. A másik előny pedig abban fog állni, hogy az egész rendszer egyszerűbbé és könnyebben áttekinthetővé válik, mert a rubrikák száma az eddigi 51-ről 11-re csökken. Így az adózó jobbágy maga is ki tudja számítani, hogy mennyit kell fizetnie és védve lesz a kiuzsorázás és különböző visszaélések ellen. További haszna még a tervezetnek, hogy nagyon könnyűvé válik az adó beszedése és kezelése. Nem lesz szükség ezentúl az ingó vagyonnak évenkénti, nagy fáradsággal járó összeírására.¹⁴⁴

Az Izdenczy által javasolt adórendszernek különösen két vonása szembetűnő. Az egyik az, hogy minden törekvése a szisztéma egyszerűsítésére irányul. Racionális elképzeléssel úgy gondolta, hogy az egyszerűsítés végrehajtása után a jobbágy mindenféle elnyomás és kiuzsorázás ellen biztosítva lesz. Azt vélte, hogy így tehet legkönnyebben eleget Mária Terézia intencióinak, aki nagyon szíven viselte a jobbágyok sorsának könnyítését. Ezt azonban nemcsak az uralkodó és tanácsadói hirdették, hanem így kívánta a XVIII. században uralkodó felvilágosodás is, mikor azt tanította, hogy minden ember egyenlő és az uralkodónak minden alattvalójára egyformán kell gondot viselnie.¹⁴⁵ Kitűnik még a vizsgált munkából, hogy az adózás alapjává Izdenczy kizárólag a földet akarta tenni, vagyis teljes mértékben a fiziokrata tanításnak megfelelően járt el. A

¹⁴³ „es dürfte wohl rathsamer seyn, das beträchtliche Geldquantum, welches für die Remontirung der k. k. leichten Cavallerie fremden Staaten zufließet, wenigstens zum Theil dem Königreiche Hungarn zu Guten kommen zu lassen, damit dadurch dessen Activ-Commerz, welches ohnehin mit dem derzumaligen Passiv-Commerz in keinem Vergleich gezogen werden kann, einigermassen ausgedehnt, das Passiv-Commerz hingegen erträglicher werde.“ U. o. 11—13. l.

¹⁴⁴ U. o. 24—32. l.

¹⁴⁵ Bakács I. J.: A magyar jobbágy a XVIII. században. Századok, 1936, 303. l.

KVIII. század második felében Bécsben ez a gazdasági rendszer uralkodott és így érthető, hogy javaslatát teljesen ennek a felfogásnak szellemében fogalmazta és a hivatalos tanoktól ez alkalommal sem tért el. Érdekes még, hogy a magyarellenes tendencia ebben a munkájában nem nyilvánul meg olyan élesen, aminek oka az, hogy itt nem a magyar nemesekről és a rendi felfogásról volt szó, hanem elsősorban a magyar jobbágyokról, akiktől a magyar király jogait nem kellett úgy féltetni, mint az önző rendektől. Ebben az esetben tehát nem kizárólag az uralkodó érdekeit tartotta szem előtt, hanem e mellett figyelembe vette Magyarország gazdasági érdekeit is. Épen ezért néhány más gazdasági kérdésben is meg kell figyelni álláspontját, hogy vajjon egyéb ilyen tárgyú votumai-ban is így járt-e el.

Még II. József idejében sok vita folyt az államtanácsban a körül a pont körül, hogy milyen feltételek mellett szállítható bor Magyarországra a német örökös tartományokból. Addig az volt a szokás, hogy ilyen borok szállításakor meg kellett fizetni Ausztriában a kiviteli (Essitzoll), Magyarországon pedig a fogyasztási vámot (Konsumozoll). Midőn az államtanácsban felmerült a kérdés, hogy továbbra is fenntartsák-e ezt a rendszert, vagy pedig az osztrák borokat az illető vámok megfizetése alól felmentsék, Eger és Izdenczy ellentétes álláspontot képviseltek. Eger a vámok alól való felmentést javasolta, mert a fennálló állapotot mindig meg nem érdemelt büntetésnek tekintette az örökös tartományok számára és nem megfelelő eszköznek arra, hogy Magyarországgal szemben kárpótolják magukat. Különösen azért tartotta indokoltnak ennek a könnyítésnek az engedélyezését az örökös tartományok számára, mivel az uralkodó már megengedte az onnan származó iparcikkek szabad bevitelét Magyarországra és Erdélybe. Így csak ugyanazt kellene elrendelni a bor és egyéb élelmicikkek esetében is. Izdenczy azonban határozottan ellenezte ezt a javaslatot, mert az az adott körülmények között Magyarországra nézve nagyon terhes volna. Van azonban mind a két votumnak egy-egy nagyon fontos része, amelyben a két államtanácsos a Magyarországgal szemben követendő gazdaságpolitikát általánosságban körvonalazta. Eger arról írt, hogy az örökös tartományoknak kárpótolniuk kell magukat Magyarországgal szemben. Izdenczy viszont azt fejtette ki, hogy a vámok elengedésével várni kell addig, amíg elérkezik az időpont, hogy a magyar és német tartományok között meg lehessen szüntetni minden korlátozást és megengedni a szabad forgalmat.¹⁴⁰ Izden-

¹⁴⁰ St. R. 2024/1786. Eger: „Die Belegung der deutscherbländischen Weine und

czy itt kétségtelenül a magyar álláspont védelmére kelt és javaslatát az uralkodó is elfogadta, miután ahhoz Reischach is csatlakozott. A bor szállításának a kérdése négy évvel később, 1790-ben is az államtanács elé került, akkor azonban már a magyar borról és annak külföldre való szállításáról volt szó. A magyar rendeknek ezzel kapcsolatban két kívánságuk volt. Az egyik az, hogy a magyar borokat az örökös tartományokba ne csak tengelyen, hanem vízi úton is lehessen szállítani. Azonkívül azt is kérték, hogy tranzitvám lefizetése ellenében a magyar borokat az örökös tartományokon keresztül külföldre is ki lehessen vinni a nélkül, hogy a kereskedő fele részben osztrák borokat volna köteles magával vinni. Izdenczy mind a két kívánságnak a jogosságát elismerte, mert a tényleges állapot nagyon érzékenyen sújtja Magyarországot. Ennek igazolására kifejtette, hogy az első intézkedésnek az volt a célja, hogy a magyar borokat költséges szállítás által drágábbá tegyék és így eladásukat az örökös tartományokban megnehezítsék. Ennek az intézkedésnek fenntartása Izdenczy szerint az egész monarchia aktív kereskedelme szempontjából is nagyon káros. Ha pedig a második intézkedés tovább is érvényben marad, a magyar rendek joggal panaszkodhatnak és kívánhatják, hogy tiltásuk el teljesen osztrák boroknak Magyarországra való bevitelét. Így az örökös tartományoknak is kára származnék ebből az állapotból.¹⁴⁷

ihrer anderen wenigen Naturprodukte nach Hungarn, hier mit Essito-, dort mit Consumozölln, hab ich immer für eine unverdiente Strafe und Züchtigung der deutschen Erblände und keineswegs als das Mittel sich gewissermassen an Hungarn zu repressiren angesehen.“ Izdenczy: „Die Aufhebung des Essito- und Consumozölls in Ansehung der deutscherbländischen Weine und ihrer anderen Naturprodukte gegen Hungarn, würde für das Königreich Hungarn zu drückend seyn und wäre daher mit dieser Aufhebung in so lang zurückzuhalten, bis der Zeit Punkt eintreten wird, zwischen den deutsch- und hungarischen Erbländen den freyen Handel und Wandel gestatten zu können.“ V. 6. Csapodi Cs.: Az államtanács közgazdasági felfogása II. József korában. Domanovszky emlékkönyv, 96—109. l.

¹⁴⁷ St. R. 2226/1790. „Ich finde der Billigkeit ganz angemessen, dass die hung. Weine auch mittels des Donau Flusses nach Wien gegen den derzeit bestehenden Zoll sollen heraufbefördert werden können, wie auch in die fremden Länder gegen den bestimmten Transito Zoll, welch letzteres jedoch nur gegen dem gestattet wird, wenn man zur Helfte österr. Weine mitausführet; ersteres aber ist darum verbotnen, damit die hung. Weine, welche nur auf der Achse einzuführen erlaubt ist, im Preis steigen und andurch ihr Absatz in den deutschen Erbländern erschwert werde. Beides ist ein empfindlicher Druck für Hungarn und das erstere ist sogar dem Staatsreichtum äusserst abträglich, nachdem hierdurch die österr. Monarchie eines namhaften Zweiges an Aktiv-Handel für überflüssige Natur-Produkte verlustiget wird. Soll aber auch das letztere noch forthin zu bestehen haben, so werden die hung. Landesstände mit Fug und Recht ihre so oft rege gemachte Klage wiederholen, dass nämlich auch

Tehát Izdenczy teljes mértékben a magyar álláspont mellé állott és annak védelmére kelt. Végleg azonban ekkor nem dőlt el a kérdés, mert még 1802-ben is szerepelt a rendi postulatumok között az a kívánság, hogy a magyar borral ne kelljen osztrák bort is kivinni külföldre. Ezenkívül az 1790/91-i országgyűlés által kiküldött *regnicolaris deputatio* és a kancellária is kívánták ennek a kényszernek az eltörlését. Izdenczy most is egyetértett kívánságukkal és megemlítette, hogy ezt a kérdést már II. József idejében is tárgyalták. Felhozta még, hogy az érvényben lévő rendelkezés az örökös tartományokat is megkárosítja, mert a tranzítókereskedelmet megakadályozza. Végre ekkor, 1802-ben az uralkodó elfogadta ebben a pontban is a kancellária és Izdenczy egyértelmű javaslatát.¹⁴⁸

A magyar gazdasági élet szempontjából nagyon fontos volt gyárak alapítása. 1786-ban egy ilyen gyáralapítási kérelem kapcsolatban két vállalkozó kérte az uralkodótól, hogy Magyarországon alapítandó gyárukat (Türkischromgarnfabrik) vegye védelmébe, nyilvánítsa privilegizálnak és engedélyezze a gyártmány vámmentes szállítását egyik örökös tartományból a másikba. Nézeteltérés a kérdés tárgyalásakor csak a vámmentesség engedélyezése körül volt. A magyar kancellária egyetértésben a Zollregiével pártolta a kérést, az osztrák kancellária viszont ellenezte. Az államtanácsban Izdenczy a gyár támogatását és így a vámmentesség engedélyezését ajánlotta; azzal érvelt, hogy az osztrák kancellária maga is elismerte, hogy az örökös tartományokban ez az iparág nem fejlődött ki és ezért évenként 3—4000 mázsa fonalat hoznak be külföldről. Eger azonban votumában, melyhez Reischach is csatlakozott, ellenezte a vámmentesség megadását, mert ez a vám ügyis olyan csekély tétel, hogy nem terheli meg érezhetően az árut. Tehát nem javasolta azt, aminek megadását ő maga más esetben az osztrák borok számára méltányosnak tartotta. Az uralkodó is Eger javaslatának megfelelően döntött és nem engedélyezte a vámmentességet.¹⁴⁹

Ebből a néhány példából kitűnik, hogy Izdenczy felfogása gazdasági kérdésekben nem mondható magyarellesnek, ilyen ügyekben a magyar érdekek iránt jóval több megértést tanúsított, mint közjogi kérdésekben. Igaz viszont, hogy gazdasági problémákkal votumaiban kevesebbet foglalkozott, mint jogi ügyekkel. Az is gyakran előfordult azonban, hogy gaz-

die Einfuhr der österr. Weine in die hung. Erbstaaten, von welchen jährlich eine beträchtliche Quantität dahin verführet wird, ganz verboten werde."

¹⁴⁹ St. R. 1373. és 1608/1802

¹⁴⁸ St. R. 39/1786.

dasági kérdéseket is közjogi szempontból ítélte meg. Így tett az 1802-¹ országgyűlés idején is. Mikor a rendek arra kérték az uralkodót, hogy segítse őket a magyar kereskedelem fejlesztésére irányuló törekvésükben és arra vonatkozólag javaslatokat is terjesztettek elő, Izdenczy nem vitatta ugyan, hogy ez igen fontos kérdés, azonban a lényeg, a kereskedelem fejlesztése helyett formai kérdést tartott szükségesnek hangsúlyozni. Kimondta, hogy ez a tárgy nem tartozik „ad tractatus diaetales”, mert ilyen kérdésekben a rendelkezés joga az uralkodót illeti. Elismerte, hogy vannak ilyen sérelmek, sőt maga is felhozta újra a magyar bor kivitelét, azonban ezek nem a diaetán, törvény útján orvosolhatók, hanem „Hof-decret”-tel, melyet az országgyűlés diariumába szóról-szóra be kell iktatni. Jellemző érve az is, amellyel ki akarta rekeszteni ezeket a kérdéseket az országgyűlésről: a diaetán nem lehetne a kérdés tárgyalásába az örökös tartományokból szakértőket bevonni.¹⁵⁰

Ezzel nagy vonásokban áttekintettük Izdenczy működésének második korszakát. Hosszabban kellett ezzel foglalkoznunk, mert ebben az időszakban nagyon sok Magyarország szempontjából döntő jelentőségű ügy került az államtanácsban tárgyalásra és ezeknek az eldöntésében Izdenczynek igen nagy szerepe volt.

III.

A Martinovics-féle összeesküvés után megkezdődött államtanácsosi működésének harmadik, végső szakasza, amelyben Izdenczy szerepére jellemző, hogy befolyása nagyon nagy mértékben megnőtt. Ez érthető is, mert ekkor már sikerült megbuktatnia azokat a magyar államférfiakat, akik 1790-ben legveszélyesebb ellenfelei voltak, azonkívül a Martinovics-féle összeesküvés Izdenczy korábbi vádjait a főúri ligáról látszólag igazolta. Világosan mutatja a különbséget az 1790-es évekkel szemben az a körülmény, hogy az uralkodó most József főherceget nem nádorrá, hanem csupán Magyarország helytartójává nevezte ki, ami Izdenczynek az eszméje volt. A kinevezés Zichy, Ürményi és Haller nyugdíjazásával egyszerre történt meg 1795. július 20-án. Nagyon ellenezte Izdenczy azt is, hogy Ferenc a következő évben országgyűlést hívjon össze, ezt azonban nem volt képes megakadályozni és így meg kellett azzal elégednie, hogy

¹⁵⁰ Animadversiones: „Hierüber konnten ja nicht in diesem Fach wohlbewanderte Männer aus den deutschen Erblanden zum hungarischen Landtag beygezogen werden.“ — Hogy Izdenczy felfogása gazdasági kérdésekben nem magyarellenes, arra más Csapodi is felhívta a figyelmet i. m.

az országgyűlés lefolyásáról különböző jelentéseket továbbított uralkodójához.¹⁵¹ Tehát minden törekvése arra irányult, hogy Ferencet a magyar alkotmány elleni támadásra és annak ledöntésére bírja.

Befolyásának erősödését azonban legveszélyesebb ellenfeleinek a megbuktatásán kívül még egy másik körülmény is lehetővé tette. Míg előbb nézeteit és felfogását leginkább az államtanácsban volt alkalma kifejtetni és azok votumok formájában jutottak az uralkodó elé, addig most más utak is megnyíltak előtte, amelyeken keresztül javaslati egyenesen Ferenc elé jutottak, sőt gyakran személyesen is megjelenhetett az uralkodó előtt. Írásbeli felterjesztéseiből kitűnik, hogy 1799-ben minden héten egyszer megjelent kihallgatáson és ez alkalommal referált az összes időszerű magyar vonatkozású ügyekről.

Ferenc bizalmának megnyerésére azt a módot követte, hogy minden lehető alkalommal igyekezett kidomborítani az érdemeket, amelyeket az uralkodó érdekeinek a védelmében szerzett és az eseményeket lehetőleg a maga igazolására magyarázta. Így 1795. szeptember 25-én egy levelet terjesztett elő, amelyben le volt írva, hogy milyen nagy lelkesedéssel fogadták József főherceget Budára érkezésekor. Ebből a tényből azonban mindjárt további következtetéseket is vont le. Ismét hangsúlyozta, mint már gyakran, hogy a magyar nemzet nagy többsége jóindulatú, majd megjegyezte, hogy az első érvágás, amelyet az uralkodó a főherceg kinevezésekor eszközölt, nagyon jó hatású volt. Még egy néhány ilyenre van szükség és minden baj teljesen el fog tűnni.¹⁵² Tehát büszkén célzott arra, hogy áskálódásainak áldozatul estek az országbíró, a personalis és gr. Haller. Még kirívóbb azonban az az eset, amikor régebben történt eseményeket hozott elő és azokkal kapcsolatban óhajtotta érdemeit kiemelni. Így járt el, midőn Ferenc előtt magának tulajdonította az érdemet, hogy 1790-ben megakadályozta József valamennyi rendeletének visszavonását. Hozhatunk fel azonban Ferenc korából olyan esetet is, midőn még távolabbi eseményre hivatkozott: 1808. április 20-án előadta Izdenczy, hogy még Mária Terézia idejében megbízást kapott, hogy a németül megjelent Nemesis Theresiana-t fordítsa le latinra, a fordítást a curia regia által

¹⁵¹ St. R. 2573/1795. V. ö. Domanovszky: i. m. I. k. 3. sz. irat. továbbá 122. l.

¹⁵² K. F. A. fasz. 80. „der angeschlossene Brief, der zum Beweise dienen kann, dass die übelgesinnten in hungarischen Erbstaaten, so den Namen der ganzen Nation auf die vermessenste Art missbrauchen, respectu der Gutgesinnten unbedeutend sind, dann, dass die erste Aderlass, die E. M. bey Ernennung S. Königl. Hoheit des Erzherzogs Josephs zum Locumtenenten vorgenommen haben, von sehr guter Wirkung war. — Noch ein Paar solche und das Uebel wird gewiss aus dem Grunde gehoben werden und ganz verschwinden.”

vizsgáltassa felül, hogy majd Magyarországon is ezt a büntetőjogi kódeket vezethessék be. Ezért a munkájáért állítása szerint 3000 forint remunerationt helyezett neki kilátásba az uralkodó. A munkát el is készítette, azt be kellett volna vezetni Magyarországon per rescriptum regium, nem pedig az országgyűlés elé utalni. Az elaboratum azonban nem került napvilágra és neki sok sürgetés után és évek mulva is csupán 1000 forintot fizettek ki, aminek az okát máig sem tudja. A megígért jutalom elmaradását egy másik ügyben is panaszolta, szintén évekkel később. 1803. január 18-án egy felterjesztésében elpanaszolta, hogy 1790-ben a megyék felterjesztéseit lefordította németre, mindegyik ponthoz hozzászólt, egy szóval nagyon nagy és fáradságos munkát végzett. Ehhez képest a kilátásba helyezett jutalom is Lipót fennkölt gondolkozásának megfelelően nagy volt, azonban a király hirtelen és felejtetetlen halála miatt ez is csak ígéret maradt.¹⁶³ Izdenczy tehát annak kidomborításával akarta megnyerni a gyanakvó király bizalmát, hogy Ferenc elődei közül is hárman: Mária Terézia, II. József és II. Lipót mennyire fontos és felelősségteljes megbízatásokkal látták őt el. Ezenkívül buzgóságában odáig ment, hogy néha Ferencnek magának kellett őt mérsékelnie. Ez történt 1802-ben, midőn december 23-án jelentette Izdenczy, hogy ő jelenleg a Corpus Juris cenzurázásával foglalkozik. Meg akarja ugyanis tisztítani a veszélyes és hamis törvényektől, amelyek a király és az ország érdekeire egyaránt károsak. Az uralkodónak erre a felterjesztésre adott válaszából kitűnik, hogy Izdenczy ilyen munkára nem kapott külön megbízást. Az uralkodó attól félt, hogyha Izdenczynek ez a tevékenysége nyilvánosságra kerül, ebből az a hiedelem támadhatna, hogy a király az alkotmány megdöntésére készül. Mivel ez a resolutio szerint nem áll Ferenc szándékában és azonkívül nagyon káros volna az ország hangulatát felizgatni a küszöbönálló országgyűlési tárgyalásokra, ezért óvatosságra intette munkájában

¹⁶³ U. o. „Unter der Regierung der K. K. Maria Theresia wurde mir aufgetragen, die in deutscher Sprache zum Druck beförderte Nemesis Theresiana gegen eine Remuneration von 3000 Fl. für das Königreich H. in die lateinische Sprache zu übersetzen und diese Uibersetzung durch die Curiam Regiam mutatis mutandis revidiren zu lassen. Dieses geschah und die Uibersetzung hätte sonach im Druck erscheinen und per Rescriptum Regium im Königreich H. pro cinosura publiziert. keinerdings aber dem Landtag zugewiesen werden sollen. Wo aber vorerwähntes Elaborat sich befindet und warum der höchsten Absicht gemäss nicht ans Taglicht getreten sey, ist mir unbekannt, wohl aber dieses, dass man mir statt der zugesicherten Remuneration von 3000 Fl. nach vielem Sollizitiren und Verlauf mehrerer Jahre lediglich 1000 Fl. zahlbar angewiesen habe.“

Izdenczyt.¹⁵⁴ Ez az ügy még azt is megmutatja, hogy a király Izdenczyvel szemben sem tudta bizalmatlanságát teljesen leküzdeni. Kétségtelen ugyanis, hogy a felterjesztésére adott választ nem maga az uralkodó fogalmazta meg, hanem egyik kabinet-i referense. Tehát Izdenczynek, aki maga is ilyen kabinet-i referens volt, az előterjesztéseit is kiadta egy másik bizalmas emberének és azzal bíráltatta azokat felül, amint más esetekben Izdenczynek adta ki véleménynyilvánítás céljából mások felterjesztését, így gyakran a nádor javaslatait, sőt az államtanácsosok votumait is.

Ebben a korszakban is jutottak Izdenczynek fontos feladatok. Gyakran előfordult, hogy az uralkodó egy-egy aktát, amely már circulált az államtanácsban, újra kiadott neki másodszori véleménynyilvánítás végett. Különösen nagy előszeretettel Vogel államtanácsos votumait tette bírálat tárgyává Izdenczy, akivel úgy látszik, rossz viszonyban volt. Ilyen jellemző eset történt 1799-ben. Egy áttérési esetet terjesztettek az uralkodó elé az 1791-i 26. Art. rendelkezése értelmében. A helytartótanács azon az állásponton volt, hogy hatheti oktatás után az áttérést meg kell engedni, mert az illető belső meggyőződésből kíván a protestáns vallásra áttérni. A kancellária viszont ellenezte ezt, mert szerinte az áttérés forrása ebben az esetben nem belső meggyőződés. A nehezen eldönthető kérdésben az államtanács tagjai is ellentétes álláspontot foglaltak el, Izdenczy a kancellária véleménye mellé állott, viszont az államtanács többi tagja: Vogel, Eger, gr. Rottenhan, gr. Zinzendorf, br. Reischach és gr. Kollowrath a helytartótanács álláspontjára helyezkedtek. Ilyen előzmények után 1799. február 6-án Izdenczy az ügyben újabb votumot adott. (Votum über das Gutachten des Str. v. Vogel, dem alle nachfolgenden ad Circulandum 344. a. c. beygetreten sind.) Ebben fenntartotta első votumát, kijelentve, hogy nem enged Vogelnek. Kifejtette, hogy lelkiismerete ellen cselekednék, ha hatheti oktatás engedélyezését javasolná, olyan esetben, mikor még a látszólagos meggyőződésre sincsenek bizonyítékok. Ez ugyanis „*temerarius transitus contra legem*” volna. Három nappal később a reso-

¹⁵⁴ U o. Izdenczy: „ich aber habe die schwere Bürde über mich das ungeheure Corpus Juris Hungarici von der grossen Menge falscher und gefährlicher Sätze, die nicht weniger den Vorrechten des Königs, als des Königreiches selbst, äusserst nachtheilig sind, zu reinigen.“ Ferenc: „die Rectificirung des Corpus Juris Hungarici welche Sie aus Privatfleiss vornehmen, werden Sie dergestalt behandeln, das nicht etwa durch die Kundwerdung dieser Arbeit, die widrige Meinung erregt werde, als wenn Ich zur Umstürzung der hungar. Gesetze vorbereitungsweise Mitteln sammeln wollte; denn, gleich wie dies nie Meine Absicht war, so wollte Ich es auch nicht, dass durch einen unzeitigen Ruf den Landeseinwohnern zum Misstrauen Anlass gegeben würde, welches in den künftigen Landtügen eine nachtheilige Stimmung hervorbringen könnte.“

lutio is a kancellária javaslata értelmében döntötte el az ügyet,¹⁵⁵ így tehát Izdenczy az államtanács többségével szemben győzött. Ebben egyéb okok mellett bizonyára része volt annak is, hogy neki módjában állott álláspontját másodszor is kifejteni.

Fontos feladata volt Izdenczynek az is, hogy feljelentések ügyében véleményt mondott. A Martinovics-féle összeesküvés felfedezésekor nagyon sok feljelentés érkezett gyanús személyek ellen, akik állítólag a forradalmi körökkel állottak összeköttetésben és azok eszméivel rokon-szenveztek. Izdenczy az ilyen feljelentéseket mindig komolyan vette és votumában rendszerint a gyanúba vett személyek szigorú megbüntetése mellett volt. Jellemző ilyen eset Deling János, Kreil Antal és az egyetem több más gyanús tanárának ügye. Izdenczy ezeknek állásukból való elbocsátását kívánta a legridegebben és az államtanács tagjai közül legkevesbé vette tekintetbe a méltányosságot. Érvelésében arra hivatkozott, hogy amint bármelyik magánembernek joga van alkalmazottját elbocsátani, ha nincs vele megelégedve, ugyanazt megteheti az uralkodó is az állami alkalmazottakkal. Jellemző még Izdenczyre, hogy midőn az államtanácsban a pécsi akadémia filozófia tanárának, Delingnek az ügyét tárgyalták, majdnem ő volt az egyetlen a tanácsosok közül, aki a szóbanforgó metafizikai kérdésekhez nem szólt, míg Eger és különösen Zinzendorf részletesen kifejtették nézeteiket Kant filozófiája tekintetében. Izdenczy e helyett megelégedett annak hangsúlyozásával, hogy milyen káros következményekkel járt a tanuló ifjúságra a következő két téves tannak tanítása: „regem tyrannum licet occidere” és „omnis potestas est a populo, non a deo”.

Másik hasonló feljelentés a zemplénmegyei nyugtalanságra vonatkozott. Ennek az ügynek a kivizsgálásával még 1795-ben Sándor Lipót nádor javaslatára Szent-Ivány sárosi főispánt bízták meg. A vizsgálat lefolytatása után 1797-ben került az ügy az államtanácsban tárgyalás alá. Izdenczy akkor is a gyanúsítottak szigorú megbüntetését kívánta, sok esetben még József főherceg helytartóval szemben is. Ferenc király resolutiója is öccsével szemben Izdenczy javaslatának megfelelően intézte el az ügyet.¹⁵⁶

¹⁵⁵ U. o. v. ö. St. R. 344/1799. „Ich habe daher keine Ursache von meinem bereits erstatteten gehorsamsten Voto abzuweichen und dem bekannten Widerspruchsgeist des Str. v. Vogel in Ansehung meiner Person nachzugeben.” Resolutio: „Ich genehmige das Einrathen der Hofkanzley.”

¹⁵⁶ Domanovszky: i. m. I. k. 8. és 46. sz. irat és Mályusz: i. m. 199. és 176. sz. irat

Ilyen országos fontosságú vizsgálatokon kívül azonban gyakran adódtak elő kisebb jelentőségű feljelentések is, amelyekben csak egy-egy gyanús személy szerepelt. Ő maga is kapott ilyeneket Sáros megyéből, ahol családjának birtokai voltak. Ha nem látta komolynak az ügyet, akkor azt ajánlotta, hogy egyszerűen napirendre kell felette térni. Ellenkező esetben a nádor értesítését javasolta és rögtön meg is fogalmazta a főherceghez intézendő kézirat szövegét. A legkülönbözőbb ügyek kerültek így hozzá. Már 1795. november 21-én jelentette, hogy Péchi Józseftől Sáros megyéből nyert értesülése szerint Bihar megyében egy jakobinus katekizmus van forgalomban. Javasolta ennek elkobzását és a nádor értesítését is szükségesnek tartotta. Hasonló értesülést szerzett Izdenczy egy másik ügyről, ugyancsak Sáros megyéből, melyet december 14-én hozott Ferenc tudomására. Balpataka faluban él egy Pohl nevű nemes, akinek tudomása van arról, hogy zemplénmegyei nemesek összeköttetésben állanak a lengyel Kosciuskóval és azt tervezték, hogy szeptember hónapban 24.000 lengyel tör be Magyarországra. Izdenczy az ügyet nagyon komolynak látta. Kívánta a dolog kivizsgálását és a bűnösök szigorú megbüntetését, nehogy az a haszon, amely eddig az ilyen hazaárulók megbüntetéséből származott, veszendőbe menjen.

Az ilyen tárgyú feljelentéseket Izdenczy nagyon komolyan vette, mert nagy veszélyt látott a forradalmi eszmék Magyarországon való elterjedésében. Így járt el 1799. október 4-én is, pedig akkor már több év elmúlt a Martinovics-féle összeesküvés óta. Gr. Podmaniczky Károly ellen az volt a vád, hogy felforgató törekvései vannak. A vizsgálat azonban megállapította, hogy nem veszélyes és rosszindulatú ember, hanem inkább csak rajongó. Ezért gr. Saurau rendőrminiszter és a nádor azt ajánlották, hogy meggondolatlan beszédei miatt csupán rendőri felügyelet alá kell helyezni. Izdenczy azonban tovább ment és hivatalból való elbocsátását is kívánta, azzal érvelve, hogy erre méltatlan az, aki a forradalom eszméi iránt rokonszenvet érez és elítélt államfelforgatókkal is tartott fenn összeköttetést, sőt ilyenekkel barátságban volt.¹⁵⁷ Tehát szigorúbban kívánt fellépni, mint a nádor és a rendőrminiszter.

¹⁵⁷ K F. A. fasz. 80. „Ein Mensch, der mit Errichtung einer platonischen Republik schwanger herumirret; das französische Abentheuer und ihre Missgeburdt der monarchischen Regierung vorzieht; und mit mehreren abgeurtheilten Staatsverbrechern in enger Verbindung stand, seine Freundschaft und Zuneigung schenkte; Noscitur ex Socio. qui non cognoscitur ex se; ist wohl nicht würdig, in einer Staats-bediensung geduldet zu werden; ich bin daher der unmassgebigst- gehorsamsten Meinung, dass Podmaniczky seines Dienstes entlassen und im übrigen das übereinstimmende Gut-

Előfordult azonban, hogy teljesen alaptalan feljelentésekkel kellett foglalkoznia Izdenczynek és ami még különösebb, ezek Ferenc elé is kerültek. A legjellemzőbb erre Adorján István feljelentése. Ez a nemes előadta, hogy Birinyi János egri csizmadiától a következőket hallotta: az egri jezsuiták a rend feloszlatakor sietve egy harangot öntöttek és abba pénzt rejtettek. A harang állítólag még most is a feljelentésben megadott helyen van. Izdenczy 1799. március 24-én adta le votumát ebben az ügyben és úgy nyilatkozott, hogy ezzel a feljelentéssel nem érdemes tovább foglalkozni, mert az teljesen alaptalan. A csizmadiát pedig bolondnak vagy legalább is holdkórosnak tartotta. Érdekes azonban, hogy Ferenc — alighanem ismét egyik kabineti referensének a javaslatára — elrendelte az ügy kinyomozását és a szükséges expedíciók megfogalmazására Izdenczynek megbízást adott. A nyomozás megállapította, hogy az egész feljelentés alaptalan. Kiderült, hogy az elrejtett kincsről szóló mesét egy egri diák, Papp János találta ki és mondta el tréfából kapzsi és kíváncsi háziurának, a csizmadiának.¹⁵⁸ Jellemző, hogy ilyen ügygel az uralkodó kabinetjében majdnem féleven át foglalkoztak és Fáy Bertalan hevesi alispánnak hivatalos vizsgálatot kellett indítania a kérdés kivizsgálására. Ez az apróság is mutatja Ferenc kormányrendszerének egyik legfőbb hibáját, az ügyek késedelmes elintézésének okát. Az állandó késlekedés miatt, melynek forrása az uralkodó határozatlansága, Izdenczy is gyakran kénytelen volt emlékeztetni az uralkodót olyan ügyekre, amelyek elintézése, bár sürgős lett volna, mégis sokáig húzódott. Hiába sürgette azonban a döntést írásban és szóban is, az audienciákon, nem sikerült az ügyek elintézését gyorsabbá tennie.

Ebben az időben fontos szerepe volt még Izdenczynek annak a kérdésnek eldöntésében, hogy a magyar országgyűlést mikorra és hová tanácsos összehívni, valamint, hogy mi legyen a tárgya. József nádor a diaeta összehívását 1802. március hónapra ajánlotta, ezúttal Budára. Javasolta továbbá, hogy az országgyűlésen vegyék elő a bizottságok munkálatait és tárgyalják azokat. Mégpedig öt pont napirendre tűzését kívánta. Izdenczy 1801. július 2-án adta le ebben a kérdésben votumát. A rendek sérelmeit

achten S. K. H. des Erz. Palatinus und des Polizey Ministers Gr. Saurau genehmiget werde."

¹⁵⁸ U. o. „Der Zschismenmacher, der mit vorberührter Erzählung aufgetreten ist, muss entweder wirklich ein förmlicher Narr, oder wenn man es noch so gering mit ihm aufnehmen will, wenigstens ein mondsüchtiges Geschöpf (noctiambula) seyn, ich glaube daher, dass von dieser unwahrscheinlichen Anzeige gar kein Gebrauch zu machen und selbe lediglich ad acta zu hinterlegen sey."

nem tartotta veszélyeseknek, mert nézete szerint a legtöbbről ki lehet mutatni, hogy teljesen alaptalanok. A bizottsági munkálatok tárgyalásához azonban részletesebben szolt hozzá. Elmondta, hogy II. Lipót annak idején kérdést intézett hozzá, milyen kérdések tárgyalását tűzzék ki a koronázó országgyűlésre. Ő csak két kérdés tárgyalását ajánlotta: *coordinato et regulatio celebrandarum deinceps diaetarum* és *coordinatio et regulatio qualiter dehinc celebrandarum congregationum comitatum*, mert a diaeta és a megyegyűlés megfelelő organizálásából nagyon sok jó származhatik minden kerülő és huzavona nélkül. Majd elpanaszolta, hogy ezt a javaslatát közölték néhány államférfivel, akiket nem akar megnevezni; ezek lényegesen kibővítették tervezetét, hogy az ne érhesse el a kívánt célt. Az eredmény megfelelt a várakozásnak, semmi sem jött létre, mindent a *regnicolaris deputatiókra* bízta, amelyeknek az *elaboratumát* azonban még a kancellária sem vette elő. Végül megemlítette, hogy már az egész *regnicolaris cassa* kiürült, sőt még a kamarának kellett előlegeket is folyósítani a bizottsági tagok napidijának fedezésére. Ezeknek a visszafizetését pedig egyáltalán nem látta biztosítottak. Okulva ezeken a tapasztalatokon, Izdenczy a nádor által javasolt öt pont közül csupán az első háromnak (*coordinatio diaetae et comitatum*, *rectificatio portarum*, *norma repartitionis contributionis* és *regulatio urbarialis*) napirendre tűzését ajánlotta, míg a másik két pontnak (*coordinatio fororum iudicialium ac rei montanae* és *emendatio ordinis processualis*) a következő országgyűlésre való halasztását kívánta. Az uralkodó úgy döntötte el a kérdést, hogy az országgyűlést 1802. május hónapra hívta össze és csupán a *gravamenek* tárgyalását vette be a királyi propositiók közé, a *regnicolaris deputatiók* munkálatait ellenben nem.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Domanovszky: i. m. I. k. 151. és 152. sz. irat és St. R. 2205/1801. „Belangend die *Gravamina Statuum*: diese anzubringen, kann nicht versagt werden und sie werden nicht eben so schwer zu beheben seyn, weil die meisten, als ungegründete *Recocta* dargestellt werden können. E. M. höchstseel. Herr Vater haben das gnädigste Zutrauen zu mir gehabt und mich zu befragen geruht, was für königl. Propositionen im Krönungs Landtag den Ständen vorgelegt werden sollten? ich habe mich lediglich auf zwey beschränkt (v. ö. a szövegben). Weil von der Coordination dieser zwey Versammlungen, wenn sie zweckmässig organisirt sind, sich alles Gute ohne Umtrieb und gehässiger Weitläufigkeit zuverlässig hoffen lasse. Dieser Vorschlag ward einigen, die ich nicht nennen will, mitgeteilt, welche denselben, damit ja nichts Gutes erzielet werde, merklich erweiterten. Die Wirkung entsprach der Absicht, es kam nichts zu Stande, alles wurde auf die *Regnicolar-Deputationen*, die nach Beendigung des Landtages berichtigt werden sollten, verwiesen, derselben ihre *Elaborata* sind aber bis zur Stunde grösstentheils nicht einmal hier, bey der h. Hofkanzley aufgenommen worden. *Dederunt verba, sed non rem*. Die ganze *Regnicolar-Kasse* ward ausgeleert und über-

Ilyen előzmények után ült össze az 1802-i országgyűlés, amellyel kapcsolatban ismét nagy tevékenységet fejtett ki Izdenczy. Panaszolta is, hogy e teendői miatt abba kellett hagynia Lakics közjogának cenzurázását, mellyel akkor foglalkozott. Mivel kiadták neki a regnicolaris deputatiók 1792. és 93. évi vaskos munkálatait, hogy elsőnek adja le votumát azokról, a tartalmukat gondosan át kellett tanulmányoznia. Azonkívül még egyéb országgyűlési aktákat is fel kellett dolgoznia. Ilyen irányú munkájának eredménye volt az „Animadversiones in diaetam anni 1802.”. Érdekes, hogy ebben, az időrendben utolsó nagyobb művében is kitartott régebbi álláspontja mellett egyik legfontosabb közjogi kérdés tekintetében. Itt is minden törekvése arra irányult, hogy az uralkodó felségjogainak csorbitását megakadályozza, ezért teljes mértékben fenntartotta eredeti nézetét a törvényhozó hatalmat illetőleg. Az egyik törvénycikk fogalmazását kifogásolva ismét kifejtette, hogy a királyt illeti privative a potestas legislativa és a rendek semmiképen sem tekinthetők uralkodótársaknak. Hogy se az uralkodót nyíltan ne kompromittálják, sem pedig a felségjogokat a király utódainak rovására ne csorbítsák, a szóbanforgó paragrafus szövegének megfelelő átalakítására tett javaslatot.¹⁶⁰ Módszere tehát ugyanaz maradt, mint régebbi műveiben. Végül, miután az országgyűlés munkáját befejezte, az a feladat jutott Izdenczynek, hogy a diaetán hozott 34 articulust fordítsa le latinból németre. Néhány hét múlva december 23-án már jelentette, hogy a munkát elvégezte és haladéktalanul az uralkodó elé terjesztette annak eredményét.¹⁶¹ Ezzel véget ért az 1802-i országgyűléssel kapcsolatos szereplése.

Ezután már fokozatosan csökkent Izdenczy tevékenysége, nevével egyre ritkábban találkozunk, a magyar ügyeknek más szakértői kerültek előtérbe Bécsben. Az elmondottakból kitűnik, hogy működésének ebben a szakaszában bírt ő a legnagyobb befolyással. Ferenc király környezetében körülbelül olyan szerepet játszott és azt a helyet foglalta el, mint Vogel államtanácsos, akinek szintén gyakran kiadta az uralkodó az államtanács circulandumait és aki ugyancsak fontos szerepet töltött be az uralkodó kabinetjében.

dies, musste das h. Kameral Aerarium zur Bestreitung der Diurnen, der zu diesen Deputationen abgeordneten Deputirten Vorschüsse leisten, für deren einstige Rückzahlung, ich nicht wohl die mindeste Bürgschaft leisten könnte.”

¹⁶⁰ Animadversiones, a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában, 25. és 62. L „da ich noch immer den Satz behaupte, dass die protestas legislativa dem König von Hungarn privative allein gehöre und die h. Stände keinerdings als Mitregenten des Königreiches von Hungarn anerkenne.”

¹⁶¹ K. F. A. fasz. 80.

Összefoglalás.

Miután Izdenczynek az államtanácsban kifejtett működését különböző időpontokban áttekintettük és felfogását elméletben, valamint a legkülönbébb konkrét esetek kapcsán is megismertük, nem lesz érdektelen megfigyelnünk, hogy miképen vélekedtek az államtanács első magyar tagjáról kortársai hazánkban és Bécsben, továbbá, hogy mennyiben felel meg ez annak a képnek, amelyet mi alkothatunk magunknak Izdenczyről az adatok világánál. Végül meg fogjuk kísérelni megadni a magyarázatát annak, hogy miért volt Izdenczynek ilyen a mentalitása.

Az első vélemények, amelyeket Izdenczyről ismerünk, még Mária Terézia korából származnak. Midőn báró Bruckenthal meghallotta a hírt, hogy gróf Auersperg gubernátor kíséretében Izdenczy is Erdélybe fog jönnie, ez nagy aggodalommal töltötte el és véleményét nem is titkolta az uralkodó előtt. Emlékiratában előadta, hogy csak hírből ismeri Izdenczyt, de úgy hallja, hogy gonosz, tudatlan, nagyon öntelt és hiú ember. Nem sok jót várt attól, hogy a gubernátor mellé épen ilyen kísérőt adtak. Bruckenthal szerint Auersperget is büszke és gőgös embernek mondták. Izdenczynél azonban ezekhez a tulajdonságokhoz még alattomoság is járult. Miután Auersperg kíséretében Szebenbe érkezett és ott tevékenységét megkezdte, úgy látszik, hogy valóban igazolta a róla előre érkezett híreket. Heidendorf Mihály önéletrajzában mindig nagy keserűséggel emlékezett meg Izdenczyről, őt azzal vádolta, hogy állandóan üldözte a szász nemzetet és végül is tönkretette azt. De ezenkívül is érdekesen jellemzi Izdenczyt és azt a szerepet, melyet ő akkor Erdélyben játszott. Szerinte nagyon nagy befolyást gyakorolt a titkár a gubernátorra és ezért őt általában a „kis gubernátor”-nak nevezték. Végül, amikor 1774-ben Auersperg Krajnába távozott, ahol gubernátor lett, Izdenczyt pedig a galíciai kancelláriánál alkalmazták, Heidendorf örömmel jegyezte fel, hogy végre a nációnak ez elkeseredett ellensége elkerült az erdélyi ügyek intézésétől.¹⁶² A két szász államférfinál teljesen érthető, hogy

¹⁶² Bruckenthal emlékiratát közli Arneth: i. m. X. k. 772. l. „Von Person kannte ich diesen Izdenczy nicht; ich hatte aber von dem Hung. Herren Hofkanzler Gr. Esterházy und einigen anderen so viel von ihm gehört, dass ich mich nicht entbehren konnte, ihn für einen bösen, unwissenden und von sich sehr eingennommenen Mann zu halten. Die erfahrene Gemüths- und Sinnesart d. Gubernators hatte bey mir schon viele Besorgnisse für den Dienst sowohl als meine Ruhe erwecket; diese Ernennung vermehrte sie um vieles und machte sie weit drückender. Jener war bey seinem Stolz ein ehrlicher Mann und hatte die Meynung eines Gerechtigkeitsliebenden für sich.

Izdenczy személye előttük ennyire ellenszenves volt, mert ő, mint láttuk, a magyar ügyekben is, kizárólag az egész monarchia érdekeit tartotta szem előtt és így a szászok pártikuláris érdekeinek ugyanolyan esküdt ellensége volt, mint a magyar rendiségnek. Bár Heidendorf panaszai túlzottak, kétségtelenül volt némi alapjuk.

A magyar nemesség előtt hasonlóképen gyűlöletes volt Izdenczy személye. Érzelmeiknek teljesen szabad folyást engedtek az 1790-es években a megyegyűléseken, sőt felterjesztéseikben is. Izdenczy tisztában volt azzal, hogy róla Magyarországon miképen vélekednek és ezért igyekezett megvédeni magát a vádakkal szemben. A legjellemzőbb erre a következő eset: 1790-ben a dunántúli kerület diplomatervezetében az a megállapítás szerepelt, hogy II. József törvénytelen uralmáért valójában az ő gonosz tanácsadói felelősek. Midőn ez Izdenczy elé került, megjegyezte: világos előtte, hogy itt elsősorban ő róla van szó. Ennek bizonyítására mellékelte az aktához testvérének, Izdenczy Antal volt sárosmegyei szolgabírónak levelét. Ebben az öccse elpanaszolta, hogy milyen borzasztó helyzetbe jutott. Miután a nemesek a II. József alatti összes nemességre sérelmes újítások okozójának és kezdeményezőjének Izdenczy államtanácsost, a megboldogult uralkodó befolyásos tanácsadóját tartják és mivel rajta nem tölthetik ki bosszújukat, Izdenczy Antal ellen fordultak. Határozatot hoztak a megyegyűlésen, hogy a volt szolgabírót és leszármazóit harmadiziglen mindenféle megyei tisztségből kizárják Sáros megyében. Ezért fordult Izdenczy Antal Bécsben élő bátyjához és nagyon alázatos és udvariashangú levelében támogatását kérte. Az államtanácsos a vádakat önérzetesen visszautasította és hivatkozott öt éven keresztül az államtanácsban leadott votumaira, valamint egy mellékelt művére, melynek címe: „Empörungen, welche sich seit der österr. Regierung im Königreich Hungarn ereignet haben, und die Ursachen derselben.” Ezzel kapcsolatban ismét előadta. hogy ő volt az, aki II. Józsefet élete utolsó napjaiban arról igyekezett

Dieser aber sollte der Sage nach nicht allein mehr Stolz besitzen, sondern ihn auch mit der Eigenschaft eines tückischen Hertzens verbinden, die mich alles befürchten liessen.“ — M. C. Heidendorf: Selbstbiographie. Archiv des Vereins f. sbg. Landeskunde XVI. 1880. 195. l. „Dieses ist der unselige Mensch, der die Nation immer verfolgte und nachgehends verdorben hat sammt meinem Hause und mir.“ 438. l. „der ihn (t. i. Auersperget) völlig regierte und in seiner Gewalt hatte, so dass er durchgehends der kleine Gubernator genannt wurde.“ 657. l. „Der bekannte Izdentzky, welcher den Grf. Auersperg an seiner grossen Nase geführt und verführt hatte, wurde in Gallicien angestellt und kam mithin von den sbg. Geschäften weg.“

meggyőzni, hogy nem igaz az állítás, mintha Magyarországon az elégedetlenség miatt nagy lázadás volna kitörőben.¹⁶³

Hogy a kilencvenes években Magyarországon milyen nagy volt az elkeseredés Izdenczy ellen, mutatja egy abban az időben megjelent gúnyvers, melynek címe „A hazához”. Ez a vers József rendszerét támadja és főleg tanácsadói ellen irányul. Hatzfeld és Nicky után kerül sor a tanácsosok sorában Izdenczyre, akire öt versszak vonatkozik. A versíró hívja őt haza, mert „üresek az akasztófák, hogy fölmagasztaltassál”.¹⁶⁴

Arra vonatkozólag is vannak Izdenczy kortársaitól adataink, hogy ő miképpen élt Bécsben, milyen társasággal érintkezett és hogyan fogadta a hozzá forduló magyarokat. Farádi Vörös Ignác naplójában elmondja, hogy egy ügy elintézése miatt Bécsben járt és először az volt a szándéka, hogy Izdenczyt is felkeresi. Egyik barátja azonban, aki jól ismerte az államtanácsost, nagyon lebeszélte szándékáról Vörös Ignácot. Ettől hallotta, hogy Izdenczy társaságában leginkább csak német urak vannak, magyarok nem is igen mernek megjelenni nála. Ezenkívül arra is figyelmeztette, hogy Izdenczy egyes hozzáforduló magyar emberekkel gorombán és durván bánt. Így azt ajánlotta, hogy inkább ne menjen el hozzá.¹⁶⁵ Vörös Ignác meg is fogadta barátja tanácsát.

¹⁶³ St. R. 2226/1790. „Dass der Ausdruck „malevolorum quorumpiam Assentatorum Regium Solium Suum stipantium inductus limis consiliis” hauptsächlich auf mich abzwecke, bestätigt auch der in Urschrift beygegebene Brief meines Bruders vom 30-ten März l. J.” A levél legfontosabb része: „ex eo vel maxime, quod Illustr. D. Frater, qua Minister pie et recenter defunctae Suae Majestatis constitutus, omnium introductarum praejudicialium Nobilitati Hungaricae Novitatum causa et origo fuisse palam hic loci proclametur et quod in Illustr. D. Fratrem virus conceptum nulla ratione effundere queant, in me miserum prolibus minorennibus obrutum cum hac expressa declaratione, ut tertia etiam mea generatio sentiat, conspirarunt et me, prolesque meas ab officio omni penitus excludendum decreverunt. Quare Illustr. D. Fratrem serie, si quae in me etsi indignum fratrem, fraterna charitas interpellandum esse duxi, quatenus mihi misero patronis caeteroquin omnibus destituto, quaquam demum ratione possibile est, opem ferre, agendaque agere non dedignaretur, ne ego, qui nulla ratione reus esse possum per Nobilitatem Comitatus nostri affligar et simpliciter ab officio amovear, verum pro gesto his criticis temporibus officio meo, tam ego quam successio proles mea consolationem aliquam obsequi valeant.” „Ob ich aber dessen, was man mir zur Last legt schuldig sey, oder nicht? werden die Vota, welche ich seit 5 Jahren als Staatsrath abgegeben habe, ausweisen, wie auch die beygehende Schrift (Empörung, welche . . .).”

¹⁶⁴ Téglás J. B.: A történeti pasquillus a magyar irodalomban. Szeged, 121. l.

¹⁶⁵ Madzsar I.: Farádi Vörös Ignác naplója. (Fontes). Budapest, 148–149. l. „Elöttem beszéllették, hogy bánt ezzel vagy amazzal. Azt is tudták, hogy ha vélem durván beszélt volna, aki semmi hivatalokat vagy gratiakat soha nem kerestem, hogy nem oly könnyen hallgattam volna el Izdentzinek is [aki igen nagy tekintetben volt

Azon, hogy a magyar nemesség körében így vélekedtek Izdenczyről, nem csodálkozhatunk, ha tekintetbe vesszük azt az álláspontot, amelyet ő a magyarság közjogi törekvéseivel szemben következetesen és ridegen képviselt. Azonban az uralkodó környezetében sem örvendett közkedveltségnek. Erre vonatkozólag elegendő Sándor Lipót nádornak néhány Izdenczyre tett megjegyzését felhozni. Ferenc főherceghez intézett 1791. február 15-i levelében a nádor nyíltan megmondta véleményét a király bécsi tanácsadóiról. Sajnálkozott, hogy Lipót királyt olyan alattomos emberek veszik körül és Izdenczyt társaival együtt tréfásan mesebeli szörnyetegeknek festette. Következő esztendőben pedig január 10-én kelt levelében a nádor kérte atyját, tiltsa meg Izdenczynek, hogy a nála megforduló magyaroknak azt beszélje, hogy Lipót a diaetán elért eredmények visszavonására törekszik. Végül az 1792. június 21-én tartott koronatanácson is a nádor teljesen Zichy országbíró mellé állott, midőn ez magyar tag kinevezését is kívánta az államtanácsba. Kitűnik ebből, hogy Izdenczyt nem tekintették magyarnak,¹⁶⁶ aminthogy nem is lehetett a magyar érdekek védelmezését és képviselését tőle várni. Hasonlóképen emlékezett meg Izdenczyről halála után az államtanács akkori magyar tagja, Atzél államtanácsos: „A halottakról csak jót vagy semmit”, ezért inkább nem beszél róla részletesen. De röviden is nagyon találóan jellemezte Izdenczyt: értekezéseinek főcélja volt Werbőczy ócsárlása, valamint annak a kimutatása, hogy Magyarország ősidőktől fogva örökös királyság.¹⁶⁷

Az előbb idézett személyek egyaránt elítélően nyilatkoztak Izden-

az udvarnál) azon durvaságait, amelyeket másokon elkövetett. Azért jó barátim intettek és kértek, Izdenczyhez ne mennek, de kivált dél után.” „Egy jó ismerősömre és barátomra akadtam Bécsben, azt kérdeztem, ha ismeri-e Izdenczyt? Felele, igen jól, sőt minden héten legalább kétszer, ha nem többször estveli társaságban nála megjelenni szokott. Ki nékem házának és szokásának minden környül állásait elbeszéllette. Kérdeztem őtet, kik szoktak hozzá járni s kikkel vagyon barátságban? Ez mind németh dicasterialistákat és referendariusokat mondott és magyarok igen ritkán s nagy alázatossággal jelennek meg estveli társaságokban.”

¹⁶⁶ Mályusz: i. m. 20. sz. irat. „Doleo quidem, quod talpae in negotiis nostris laborant. Dammo afficient parum boni, quod usque nunc efficere potuimus. In monumento dignus eris, si profligare poteris belluas virum ex ore flantes et semper gotas tumeficientes, stomachum porrigentes, pedesque ut psittaci tenentes oculosque in gyro moventes latissimeque expergefacientes.” és 60. és 76. sz. irat, I. 3. v. ő. Szekfű: i. m. 49. l.

¹⁶⁷ St. R. 690/1810. „Ich habe auch diesen Mann (t. i. Izdenczyt) sehr genau gekannt und will das beobachten: de mortuis aut nihil aut bene. Seine mehrere heftige und wiederholte Dissertationen giengen hinaus auf Schmähungen über Verbözt und Behauptung, dass von allem Ursprung das Königreich Hungarn war hereditarium ad utrumque sexum und zwar secundum ordinem geniturae.”

czyról, akár a magyar nemesség túlzó köreibez tartoztak, akár mérsékeltebbek voltak. Egyformán a magyarság ellenségének tartották őt és szávaikból kicsendül a panasz, hogy ilyen ember tölti be az államtanács magyar tagjának fontos pozícióját. Érdekes ezzel szembeállítani azt, hogy miképpen ítélte meg saját működését Izdenczy. Midőn 1790-ben az államtanácsban a magyar borok kivitelét tárgyalták és Izdenczy ebben a kérdésben a magyar érdekeknek megfelelő votumot adott, akkor ehhez még jónak látja hozzáfűzni, hogy ő már 1787 és 1788-ban is hasonlóképen ítélte meg ezt az ügyet, midőn az az államtanács elé került. Hangsúlyozta, hogy működésében mindig az a törekvés vezette, hogy egyaránt védelmezze a király érdekeit és épségben tartsa hazájának jogait. Épen ezért fájdalmasan érinti őt, hogy gonosz tanácsadónak tüntették fel a II. József uralkodása végén tartott congregatiókon, mert cselekedetei épen ennek az ellenkezőjét bizonyítják.¹⁶⁸

Kétségtelen, hogy Izdenczy működése és állásfoglalása nagy befolyása következtében, amellyel a bécsi udvarban bírt, káros volt és nagyon sokat ártott a magyar ügyeknek. Az sem tagadható, hogy viszont a kormánynak igen nagy szolgálatokat tett. Ugyanis senki sem volt nála alkalmasabb arra a feladatra, hogy a magyar törekvéseket megghiúsítsa és keresztesse. Segítségére voltak ebben jogi ismeretei, amelyek, ha egyoldalúak is, de kétségtelenül alaposak, azonkívül tapasztalatai, amelyeket hosszú szolgálata alatt a különböző kancelláriákon szerzett, mielőtt az államtanácsba került volna. Ő ugyan azt a szép elvet tűzte ki maga elé, hogy az uralkodó és a magyar nemzet érdekeit összhangba hozza és azt állította, hogy mind a kettőt egyformán óhajtotta szolgálni. Láttuk azonban, hogy ezt csak elméletben hirdette, a gyakorlatban egészen másképen festett ennek a

¹⁶⁸ St. R. 2226/1790. „Die Priora sub. No. 4312/1787. et 107/1788. dienen zum Beweise, dass ich wegen der transitierenden hung. Weine in die fremde Länder, die nämliche Sprache geführt habe, mit der ich jetzt auftrete, indem mir immer so sehr am Herzen lag, die Rechte des Königs zu vertheidigen, als die Gerechtsamen meines Vaterlandes Aufrecht zu erhalten. Sollte aber jemand glauben, dass ich in einem oder dem anderen diesfalls meine Pflicht zu erfüllen unterlassen habe, so gewärtige ich seine Aufforderung. Die Widerlegung wird mir nicht viele Mühe kosten, obgleich Übelgesinnte aus Nebenabsichten seit mehreren Jahren befließen waren, mich mit schwarzer Farbe zu schildern und dann, als man W. K. Joseph II. unter verschiedenen wichtigen Verheissungen dahin vermochte, General Komitats Congregationen abhalten zu lassen, die Gelegenheit erhielt, mich für einen bösgesinnten Rath auszuschreyen, als einen solchen in einigen Komitats Vorstellungen darzustellen, auf meine Entfernung zu dringen und mich im ganzen Land um meine Ehre unverdienterweise zu bringen, dieses ist wahrlich ein Schicksal, das einem Mann, dessen Handlungen gerade das Gegentheil beweisen, sehr empfindlich fallen muss.“

szép és tiszteletreméltó elvnek az alkalmazása. Valahányszor a király és a magyar nemzet érdeke egymással szembekerült, mindig fenntartás nélkül az uralkodó oldalára állott és általában csak olyankor fogalmazta votumát a nemzet érdekének is megfelelően, ha a kettő összhangban állott egymással, ami azonban elég ritka eset volt. Tehát ugyanúgy járt el, mint az uralkodó más bécsi tanácsadói, akik teljesen idegenek voltak a magyarságtól, sőt néha az uralkodó érdekeinek védelmében és szolgálatában még náluk is nagyobb buzgóságot tanúsított. Vagyis teljes mértékben asszimilálódott bécsi környezetéhez.

Megfigyelhettük, hogy szavának súlya és az uralkodóra gyakorolt befolyása államtanácsosi működésének egyes korszakaiban más és más volt, de általában azt lehet mondani, hogy nagy tekintéllyel bírt a bécsi kormánykörök előtt és ez pályája utolsó szakaszában emelkedett aránylag a legmagasabbra. Befolyását elsősorban nagy munkabírásának, szorgalmának, szolgálatkészségének, mely sok esetben már szolgálalkúség, köszönhette és nem annyira széleskörű műveltségének vagy rendíthetetlen elhűségének. Mert csak egy dologhoz ragaszkodott kitartóan és rendületlenül, és pedig az uralkodó érdekeinek szolgálatához, így akarván magának új érdemeket szerezni, valamint azokat növelni és öregbiteni. Azonban nemcsak elhűségének voltak gyenge oldalai, hanem műveltsége is több ponton volt sebezhető. Ennek erőssége, de egyszersmind gyenge pontja is nagy jogi tudása. Ez a tudás azonban formalisztikus lévén, kimerült a magyar törvények és a Corpus Juris Hungarici alapos és beható ismeretében. Épen ezért annyira szárazak és kietlenek votumai, melyek rendszerint nem állanak egyébből, mint törvényszövegek idézetéből és terméketlen jogi vitákból. Mivel érdeklődése a Corpus Jurison nem terjedt túl, nem tudott érdemlegesen hozzászólni az örökös tartományok ügyeihez vagy olyan kérdésekhez, amelyeknek eldöntése szélesebb látókört és nagyobb áttekintést kívánt. E miatt vette ki rendszerint a gazdasági kérdésekből is a közjogi oldalt és éles jogi elmével azt kezdte boncolni. Érdeklődése közjogi kérdéseken kívül kiterjedt még a latin sentenciákra, amelyekből nagyon sokat ismert és ezeket votumaiban nagy ügyességgel is alkalmazta. Votumait szépen és hatásosan rendszerint egy-egy odaillő és a szóbanforgó kérdéshez találó latin közmondással fejezte be. Ez a módszere egészen sajátos jelleget kölcsönöz írásainak, úgyhogy szerzősége abban az esetben is megállapítható, ha votumát névtelenül adta vagy pedig egyéb okból jónak látta nevét elhallgatni.

Műveltségének ez az egyoldalúsága néha még annak is akadálya volt, hogy az uralkodó valódi intencióját megértse és követni tudja. Különösen

Jellemző erre az az eset, hogy midőn Lipót a magyar nemesség ellen a városi polgárságot és a jobbágyságot akarta felhasználni, az államtanácsban éppen Izdenczy foglalt állást a polgárság kéréseinek a teljesítése ellen és így, ha csak közvetve is és tudtán kívül, ő maga vette védelmébe a magyar nemességet uralkodójával szemben.¹⁶⁹

Láttuk azt is, hogy Izdenczy, ha kérlelhetetlen ellensége is volt a nemességnek és általában a magyar rendiségnek, a jobbágyságot igyekezett pártfogolni és védelmébe venni és így tőle telhetőleg ebben is eleget tenni uralkodója intenciójának.

Megállapítható tehát, hogyha Izdenczy személyét az adatok objektív világánál vizsgáljuk, ez a kép általában összevág azzal, amelyet kortársai alkottak róla, ha leszámítjuk a harag és szenvedély által okozott túlzásokat. Hátra van még azonban, hogy megállapítsuk, milyen forrásokból fakad Izdenczy magyarellenes mentalitása és mivel magyarázható az. Láttuk, hogy sem származása, sem tanulmányai és neveltetése nem adnak erre kielégítő és megfelelő magyarázatot. Így azt másutt kell keresni. Minthogy ő nagyon nagy mértékben asszimilálódott bécsi környezetéhez, alighanem itt kell keresni magyarellenes mentalitásának főokát. Közismert tény és elég gyakran előfordult, hogy olyan magyar emberek, akik valamely bécsi hivatalhoz kerültek, teljesen az ott uralkodó szellem befolyása alá jutottak és a magyarság számára egészen elvesztek. Különösen gyakran előfordult ez az eset a Bécsben székelő magyar kancelláriánál, ahol kevés volt az olyan tanácsos, aki a magyar érdekeket hathatósan védelmezte volna. Tehát Izdenczy életében is igen nagy szerepet kell tulajdonítani annak a ténynek, hogy ő 1758 óta szinte megszakítás nélkül Bécsben tartózkodott és valószínűleg egészen haláláig állandóan ott élt, mindig osztálytársaságában volt és így teljesen alkalmazkodott a bécsi államférfiak felfogásához. Mint állami tisztviselőnek, létkérdés volt számára állásának megtartása és így minden képességét és tehetségét a kormány érdekeinek szolgálatába állította, úgyhogy végül valósággal vérévé vált az abszolutizmus szolgálata. Tehát, amint ő maga is hangsúlyozta néha votumaiban, meggyőződés is vezette őt ténykedésében és nem pusztán szolgálalkúság. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy általában minden nemzeti törekvés ellenszenves volt előtte, mert ezektől a monarchia egységét féltette, így nemcsak a magyar törekvéseket látta veszélyeseknek, hanem az erdélyi szászokét is és éppen úgy megbuktatni törekedett Zichyt vagy

¹⁶⁹ Mályusz E.: A magyarországi polgárság a francia forradalom korában. Bécsi Magyar Tört. Intézet Évkönyvei, IV. 4. k.

Ürményit, mint Bruckenthalt. Épen ez az, ami megkülönbözteti az ő felfogását a későbbi korok bécsi államférfiaiétól, akik már a többi nemzetiséget óhajtották felhasználni a magyarság ellen. Ennek nála még nincs nyoma.

Hogy azonban a róla alkotott képünk teljes legyen, e mellett még tekintetbe kell venni egyéniségének néhány uralkodó vonását. Így nagyra-vágyását, indulatosságát, hiúságát, bosszúálló természetét, amelyek mind közrejátszottak mentalitása kialakításában. Ő ugyanis törtető ember volt, minél magasabb rangra igyekezett és épen ezért is szolgálta olyan feltétlen odaadással az uralkodót.¹⁷⁰

Ilyen összetevőkből magyarázhatjuk meg Izdenczy magyarellenes felfogását. Kétségtelen, hogy nagy szerepet játszott ebben a korban nemzetünk sorsának irányításában, sokszor nagyobb, mint amilyen őt tehetsége alapján joggal megillette volna. Valószínű, hogyha más gondolkozású ember lett volna az államtanács tagja, aki nem hangolta volna még jobban a nemzet ellen állandó vádjaival és rágalmaival az amúgy is már eleve bizalmatlan bécsi államférfiakat, a magyarság nehéz küzdelme egy nagy nekilendülés korában több eredménnyel járt volna.

Strada Ferenc.

¹⁷⁰ Izdenczy jellemzésére l. Szekfű: i. m. 39—44. l. és Mályusz: Sándor Lipót 30—32. l.